

AMBITIES IN BALANS

**RAPPORT COMMISSIE STRATEGIE EN FINANCIËN (CSF)
IN OPDRACHT VAN DE GENERALE SYNODE GOES 2020 (GKv) EN DE
LANDELIJKE VERGADERING ZEEWOLDE 2019 (NGK)**

10 september 2020

Inhoudsopgave

1.	AANLEIDING EN OPDRACHT	4
2.	INHOUDELIJKE TRENDS EN ONTWIKKELINGEN IN DE KERKEN EN DE GEVOLGEN DAARVAN VOOR DE MISSIE EN DE INHOUD VAN HET LANDELIJK KERKENWERK	5
2.1	Onderzoek: wat leeft er bij de kerken?	5
2.2	Wat zijn de resultaten van dit onderzoek?	6
2.3	Perspectief van missie, inhoud en omvang van het landelijk kerkenwerk	8
3.	FINANCIËLE ONTWIKKELINGEN: NU EN IN DE KOMENDE JAREN	9
3.1	Kosten die gemeenten maken, maar die we voor de afwegingen in het kader van dit rapport buiten beschouwing laten	9
3.2	Kosten waar de GS-GKv en de LV-NGK voor verantwoordelijk zijn	9
3.3	Ledenaantallen NGK	10
3.4	Ledenaantallen GKv	10
3.5	Budgetten gevraagd 2021/2022/2023 NGK	11
3.6	Opbrengst NGK	11
3.7	Budgetten gevraagd voor 2021/2022/2023 GKv	11
3.8	Opbrengst GKv	12
3.9	Advies Regiegroep	12
4	BALANS TUSSEN INHOUDELIJKE AMBITIES EN FINANCIËLE MOGELIJKHEDEN	13
4.1	Inhoud en financiën	13
4.2	Inhoudelijke ambities (algemeen)	13
4.3	Hoeveel financiële rek is er?	13
4.4	Inhoudelijke ambities (ook financieel)	15
5.	ORGANISATIE VAN DEPUTAATSCHAPPEN EN COMMISSIES	23
6.	HOE KUNNEN WE DE GESTELDE DOELEN EN AMBITIES REALISEREN?	25
7.	OVERZICHT VAN CONCRETE VOORSTELLEN	26
	Bijlage: Onderzoek TU	28

PERSPECTIEF LANDELIJK KERKENWERK KORT SAMENGEVAT

INHOUDELIJK

De afgelopen jaren is intensief toegewerkt naar de eenwording van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt en de Nederlands Gereformeerde Kerken. Met grote dankbaarheid kon begin 2020 door de Generale Synode (GKv) en de Landelijke Vergadering (NGK) het principebesluit daartoe genomen worden. Welk landelijk kerkenwerk is vanuit dit nieuwe kerkverband nodig voor de plaatselijke gemeenten en welke kosten zijn daarmee gemoeid?

Plaatselijke gemeenten staan voor verschillende uitdagingen: het jeugd- en jongerenwerk, gemeente-zijn in deze tijd, omgaan met diversiteit, missionaire en diaconale taken, vormgeving erediensten, de gevolgen van krimp, enz.

Goede en deskundige ondersteuning is hierbij onmisbaar. De nieuw te vormen ondersteuningsinstelling (met in elk geval het Praktijkcentrum, de Nederlands Gereformeerde Toerusting, het Diaconaal Steunpunt) kan hier goed in voorzien. Daar kun je terecht voor alle vragen over het functioneren van de gemeente in brede zin en kun je een beroep doen op consultants voor advies en bijstand. Deze instelling zoekt de samenwerking op met andere partijen die vergelijkbaar of aanverwant werk doen.

De kerken van het verenigde kerkverband hebben goed opgeleide, bijbelgetrouwe voorgangers nodig. De eigen Theologische Universiteit, waarvoor veel waardering bestaat, kan hierin ook in de toekomst voorzien. Daarbij zal zij voor het geheel van de wetenschappelijke opleiding verantwoorde samenwerking zoeken met andere theologische opleidingsinstituten.

Het landelijk kerkverband onderhoudt namens alle plaatselijke kerken contacten met de Rijksoverheid, en met kerken in binnen- en buitenland. Het kerkverband zorgt ook voor een goede juridische structuur (kerkordelijke zaken), beslissingen in conflicten (in hoger beroep) en aansluiting bij het meldpunt seksueel misbruik.

FINANCIEEL

Er zijn goede redenen om de kosten voor deze activiteiten beheersbaar te houden. Het financiële beleid is gericht op zoveel mogelijk stabilisatie van de bijdrage per gemeentelid op een niveau van ongeveer € 25. Dit betekent dat de bijdragen voor alle onderdelen van het landelijk kerkenwerk moeten meebewegen met het ledental en dat kostenstijgingen binnen de eigen begrotingen moeten worden opgevangen. Op elke synode wordt voor de volgende begrotingsperiode van drie jaar bekeken of deze uitgangspunten in redelijkheid nog steeds kunnen worden toegepast in relatie tot de kwaliteit van het voorzieningenniveau.

1. AANLEIDING EN OPDRACHT

Op 7 maart 2020 namen de Generale Synode Goes (GS) en de Landelijke Vergadering Amersfoort (LV) het besluit een Commissie Strategie en Financiën in te stellen met de opdracht:

- a. *een perspectief te schetsen van de gewenste missie, inhoud en omvang van het landelijk kerkenwerk door deputaten/commissies/instellingen vanaf het moment van hereniging, dit op basis van een schets van wat er in de kerken leeft aan inzichten en verlangens met betrekking tot de herenigde kerkgemeenschap;*
- b. *daarbij het uitgavenniveau (voor landelijk, regionaal en plaatselijk kerkenwerk) in relatie tot de draagkracht van de gemeenten te betrekken;*
- c. *een globaal financieel raamwerk te schetsen voor het landelijke kerkenwerk in de herenigde kerk en voor de afzonderlijke onderdelen daarvan voor de periode 2023-2026;*
- d. *hierover aan GS en LV uiterlijk 1 september 2020 te rapporteren;*
- e. *besluitvorming door GS en LV in het najaar van 2020 op alle bovengenoemde punten voor te bereiden;*
- f. *een voorstel te doen voor de sturing van het proces na besluitvorming over de hiervoor genoemde onderdelen a, b en c.*

Gronden:

1. *Deputaatschappen en commissies kunnen alleen gericht werken aan missie, inhoud en omvang van het landelijke kerkenwerk wanneer een duidelijk gemeenschappelijk perspectief (inhoudelijke uitgangspunten en langetermijndoelen conform besluit a en de financiële kaders conform besluit c) is vastgesteld.*
2. *Vanwege teruglopende ledentallen bij de GKv en met het oog op tal van lokale en regionale activiteiten van de kerkelijke gemeenten, staan de huidige landelijke ambities onder druk als gevolg van dalende inkomsten.*
3. *Bij een herenigingsproces is sturing noodzakelijk om de gestelde doelen daadwerkelijk te realiseren.*

De directe aanleiding voor dit besluit is de aanstaande hereniging van de kerkverbanden van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt en de Nederlands Gereformeerde Kerken. Hier is gedurende de laatste jaren op intensieve wijze naar toegewerkt onder leiding van de GKv/NGK-Regiegroep en met grote dankbaarheid kan geconstateerd worden dat de Generale Synode (GKv) en Landelijke Vergadering (NGK) begin 2020 het principebesluit hebben genomen om daadwerkelijk tot die hereniging te komen. In de discussie over de activiteiten van het landelijk kerkenwerk en de daarmee gemoeide financiën werd vastgesteld dat er een toenemende druk bestaat op de financiën met name vanwege de terugloop van het aantal leden van de GKv. Daarnaast zijn er ook inhoudelijke ontwikkelingen die gevolgen kunnen hebben voor het landelijk kerkenwerk, zoals vergrijzing en ontgroening, een afnemende loyaliteit met het kerkverband en een toenemende diversiteit.

Dan zijn er twee hoofdvragen:

- Wat willen we *inhoudelijk*? Welke landelijke activiteiten zijn van belang voor de plaatselijke kerken en het landelijk samenleven? Wat vinden de gemeenten daarvan? Is met behoud van de inhoudelijk te bereiken doelen optimalisatie mogelijk? Zijn er bij de hereniging synergievoordelen?
- Welke *geldelijke bijdrage* kunnen we in redelijkheid van de kerken vragen? Welke kosten maken gemeenten nog meer voor regionale en landelijke activiteiten? Hierbij moeten we rekening houden met de verschillende uitgangspunten die de beide kerkverbanden hebben (zo is het NGK-quotum lager dan dat van de GKv). En dat leidt ook tot de vraag in welk tempo we tot harmonisatie van de bijdragen kunnen komen.

2. INHOUDELIJKE TRENDS EN ONTWIKKELINGEN IN DE KERKEN EN DE GEVOLGEN DAARVAN VOOR DE MISSIE EN DE INHOUD VAN HET LANDELIJK KERKENWERK

Een ding is zeker: de wereld verandert. Dat is van alle tijden, maar het tempo van de veranderingen is hoog, en dit heeft ook zijn weerslag op onze kerken. We horen en voelen dat ons om heen, en het bepaalt ons als kerken ook telkens weer bij de centrale vraag: wat is onze taak en opdracht hier? Welke keuzes maken we in het gevarieerde leven dat we waarnemen en ervaren? Waar zetten we onze middelen op in?

Zonder de pretentie volledig te willen zijn, noemen we een aantal door ons waargenomen trends.

- De kerk ben je primair lokaal en geloven doe je primair ook lokaal. Lokaal komt de gemeenschap samen; daar ben je van betekenis voor elkaar en voor je omgeving. In je eigen context zul je ook met de middelen die hebt, telkens weer een weg zoeken als onderdeel van ons grotere kerkverband. Dit zorgt voor een groeiende autonomie van de plaatselijke kerk.
- De diversiteit van de kerken binnen onze beide kerkverbanden neemt toe. Verschillen in uiterlijke kenmerken zijn van alle tijden: stad of platteland; veel gezinnen of vergrijsd; groot, gemiddeld of klein, etc. Ondanks zulke verschillen kan er een grote mate van uniformiteit bestaan in opvattingen en kerkelijke mores. Wat we nu in toenemende mate zien is dat er veel diversiteit is binnen de gemeenten (uiteenlopende opvattingen over tal van zaken) én tussen gemeenten als geheel (vormgeving van de erediensten; vormgeving van het samen gemeentelijk zijn; samenwerking met andere kerken; verhouding met de samenleving; enz.).
- Het ledental van onze kerken neemt af (met name in de GKv). Op een aantal uitzonderingen na speelt dit in de volle breedte. Bij de NGK wordt de afname van het aantal leden in vrij veel gemeenten gecompenseerd door groei in een beperkt aantal kerken. Krimp zorgt voor minder inkomsten en noopt tot verdere doordenking van de organisatie van het gemeentelijk leven. In veel kerken is het moeilijk leidinggevende functies invulling te geven.
- Het landelijke kerkverband is dienend aan de plaatselijke kerken. Het organiseert dingen namens alle kerken binnen het kerkverband zoals de contacten met de rijksoverheid, categoriaal pastoraat, enz. En het biedt diensten aan waardoor de plaatselijke kerk (beter) kan functioneren. Maar wat moet dat zijn als de diversiteit toeneemt?
- Kerken hebben in toenemende mate contacten met (lokale) kerken buiten onze kerkverbanden. Veel plaatselijke diaconaal-missionaire activiteiten en projecten worden door de gezamenlijke kerken georganiseerd. Het eigen kerkverband komt ook hierdoor verder op afstand te staan.

Voor een kerkverband is het van belang om toch op de een of andere manier een herkenbaar verbindend element te zijn. Dat zal zeker na de hereniging een belangrijke opgave zijn. Wat bindt ons als een geheel van plaatselijke kerken en welke activiteiten ondernemen we gezamenlijk om het geheel van onze kerken te dienen en verder te brengen?

2.1 Onderzoek: wat leeft er bij de kerken?

In de opdracht aan de CSF is daarom ook aangegeven dat de commissie zich op de hoogte stelt van wat er leeft bij de plaatselijke kerken. Welke inzichten en verlangens hebben zij ten aanzien van de missie, inhoud en omvang van het landelijke kerkenwerk?

Wat is de visie van de plaatselijke kerken op het kerk-zijn nu? Wat voor uitdagingen voorzien zij in de komende jaren? Welke landelijke ondersteuning kunnen zij daarbij gebruiken?

De context van al deze vragen is enerzijds de samenleving-in-verandering (van welke samenleving ook de kerken deel uitmaken) en anderzijds de komende hereniging van beide kerkverbanden.

Voor het onderzoek naar de 'inzichten en verlangens' van de plaatselijke kerken hebben we dankbaar gebruik gemaakt van het aanbod van Hayo Wijma (docent methodologie, praktische theologie en persoonlijke vorming aan de Theologische Universiteit Kampen) die met een vijftal masterstudenten dit onderzoek wilde uitvoeren.

In de korte periode die ons toebedeeld was voor het opstellen van dit rapport, was het niet mogelijk om een uitgebreid kwantitatief en representatief onderzoek te doen onder een groot aantal NGK- en GKv-kerken. Daarom is gekozen voor een meer kwalitatief onderzoek onder een beperkt aantal gemeenten.

De CSF heeft in totaal 24 gemeenten bereid gevonden mee te werken aan dit onderzoek. Het betreft 8 gemeenten van de NGK; één uit elke regio.

Van de GKv deden 16 gemeenten mee; vier per Particuliere Synode.

Op deze wijze is er sprake van een goede regionale spreiding. Binnen de deelnemende gemeenten is er een grote diversiteit: grote, gemiddelde en kleine gemeenten, stad en platteland, traditioneel, modern, al dan niet samenwerkend GKv-NGK-CGK.

Om de deelnemers een beeld te geven van wat er nu zoal georganiseerd wordt door de beide kerkverbanden is daarvan een overzicht gemaakt inclusief de kosten die daarmee gemoeid zijn.

Met de deelnemers zijn door de studenten interviews afgenomen, die vervolgens verwerkt zijn in een eindrapport. Met twee gemeenten uit de NGK en één gemeente uit de GKv is het niet gelukt tijdig een interviewafpraak te organiseren.

Omdat voor de studenten deze opdracht onderdeel is van hun curriculum, moet de uitwerking meer omvatten dan alleen de uitkomsten van de interviews. Zo is een aantal theologische noties en reflecties van de studenten in het rapport opgenomen. Voor dit voorliggende rapport van de CSF zijn vooral van belang de interviewresultaten (vanaf hoofdstuk 5 van het rapport).

2.2 Wat zijn de resultaten van dit onderzoek?

We doen een beperkte greep uit de reacties van de geïnterviewde kerken (zie ook de paragrafen 5.1 tot en met 5.4 van het TU-rapport)

De uitkomsten zijn niet per se representatief (het was geen kwantitatief onderzoek), maar de gedane waarnemingen geven wel een relevant beeld van wat er bij deze gemeenten leeft.

Uit het onderzoek van de TU blijkt dat veel kerken weliswaar een visie hebben, maar dat die beperkt functioneert. In het onderzoek werd aan de kerken gevraagd om 30 punten te verdelen over de aandachtsgebieden binnen het kerkelijk leven. We zien daarin de hoogste waardering uitgaan naar liturgie (kerkdienst, muziek, overige vieringen), onderwijs (jongeren, kinderwerk, volwasseneneducatie) en pastoraat (intern/extern, formeel/informeel).

Tussen de deelnemende GKv- en NGK-gemeenten zien we bij de NGK meer waardering voor missionaire activiteiten en bij de GKv een hogere score voor diaconaat.

Gevraagd naar de ontwikkelingen die men verwacht worden zaken genoemd als vergrijzing en ontgroening, een afnemende loyaliteit met het kerkverband en een toenemende diversiteit.

Ondersteuning vanuit het kerkverband zouden de geïnterviewde kerken graag zien als het gaat om vergroting van externe samenwerking, onderwijs voor jongeren, missionaire activiteiten. Er bestaat binnen de kerken veel waardering voor het Steunpunt Kerkenwerk, het Praktijkcentrum, het Diaconaal Steunpunt, het Meldpunt seksueel misbruik en de Theologische Universiteit. Voor die laatste klinkt wel de waarschuwing niet een te hoog ambitieniveau na te streven. Ook vraagt het onderzoek aandacht voor het feit dat grote kerken vaak meer financiële mogelijkheden hebben dan kleine.

Het valt op dat gemeenten behoorlijk verschillen in profiel, vooral lokaal en regionaal gericht zijn, en op zoek zijn naar onderlinge verbondenheid. Vooral jongere leden ontgaat de relevantie van een kerkverband. Zij hebben over het algemeen minder met het verleden. Wel klinkt iets door van missionair bewustzijn.

Voor ons rapport was vooral de vraag van belang welke ondersteuning plaatselijke kerken verlangen van het landelijke kerkverband.

Het onderzoek trekt de volgende conclusies (paragraaf 6.2.2):

Het landelijk kerkenwerk kan de leiding van lokale kerken bijstaan:

1. in het leren formuleren van visie op lokaal gemeente-zijn en hen bijstaan deze consistent te vertalen naar handelingsvelden en het ontwikkelen van concrete praktijken daarbinnen. In feite houdt dit in dat landelijk lokaal bijstaat in het ontwikkelen van geestelijke leiding aan de gemeente. De wenselijkheid om te leren visie te vertalen naar handelingsvelden, geldt bijna voor alle handelingsvelden: liturgie, onderwijs, pastoraat, diaconaat en missionair present zijn. Om een voorbeeld te geven. Belangrijk lijkt soms ook te zijn om focus aan te brengen en keuzes te maken. Bijvoorbeeld als de wens van jongeren is om inspirerende diensten bij te wonen met o.a. muziek door een band, maar de jongeren daarnaast ook behoefte hebben aan inhoudelijke gesprekken. Als blijkt dat dergelijke diensten in plaatselijke gemeente niet georganiseerd kunnen worden, dan kan lokale kerkleiding bijgestaan worden in het vormgeven van inhoudelijke gesprekken en pastoraat aan jongeren.
2. bij het (weer) leren herbronnen van inspirerende onderdelen van de gereformeerde theologie. Zodat leiding lokaal de leden vreugdevol kan voorgaan in het invullen en voorleven van de eigen identiteit en deze (opnieuw) leert vertalen in aansprekende *identity markers*.
3. in het ontwikkelen van theologisch relevante reflecties op aspecten waar leiding van lokale kerken mee geconfronteerd wordt. Om enkele voorbeelden te geven:
 - a. het in balans brengen van bijvoorbeeld het ideaal van missionair actief zijn en de praktijk ervan;
 - b. een visie ontwikkelen op samenwerking met andere kerken en daarmee dus ook op eigen identiteit;
 - c. (leren) omgaan met diversiteit in eigen gemeente en ook in kerkverband;
 - d. vormgeven van onderwijs aan volwassenen om kennis over geloof te vergroten en daarbij geloof in dagelijks leven te verdiepen.
4. in het ontwerpen van niet alleen bestuurlijke maar ook geestelijke scenario's voor kerken in krimpregio's.

2.3 Perspectief van missie, inhoud en omvang van het landelijk kerkenwerk

De CSF is docent Wijma en diens studenten dankbaar voor het werk dat zij hebben gedaan. Deze klus moest in een korte periode vlak voor de zomervakantie geklaard worden. We hebben zo een beeld gekregen van de meningen en opvattingen van een doorsnede van gemeenten uit onze beide kerkverbanden.

De waarnemingen sluiten goed aan bij wat wij zelf zien en meemaken.

Uit het onderzoeksrapport en onze eigen waarnemingen trekken we als CSF de volgende conclusies voor wat betreft het perspectief van de missie en de inhoud van het landelijk kerkenwerk. Over de omvang daarvan komen we verderop te spreken.

- Kerken nemen een loyale houding aan ten opzichte van de activiteiten die vanuit de landelijke kerkverbanden worden ondernomen. Een aantal instellingen wordt expliciet benoemd als waardevol, zoals de Theologische Universiteit (TU), het Praktijkcentrum (PC) en de Nederlands Gereformeerde instelling voor Toerusting (NGT), het Steunpunt Kerkenwerk (ook al is dat een zelfstandige vereniging) en het Diaconaal Steunpunt (DS). Van veel van de andere activiteiten binnen de deputaatschappen of commissies zien kerken dikwijls niet direct wat er gebeurt en met welk resultaat, maar men gaat ervan uit dat deze best wel zinvol en nuttig zijn.
- Er worden niet veel opmerkingen gemaakt over activiteiten die beter achterwege kunnen blijven of op een lager (financieel) pitje kunnen worden gezet. Het rapport geeft slechts beperkt aanwijzingen die ons kunnen helpen bij het eventueel stellen van prioriteiten. We kunnen ons dat overigens goed voorstellen. Ondanks het overzicht van landelijke activiteiten met bijbehorende kostenplaatjes dat hun was toegezonden, blijft het moeilijk alles wat er gebeurt – vaak niet direct zichtbaar – precies op waarde te schatten.
- Financieel/organisatorisch wordt wel gevraagd om alles efficiënt (zeker ook qua kosten) te organiseren. ‘Zoek ook kostenvoordelen bij het samengaan van de kerkverbanden’. De CSF ziet dit als een ondersteuning van haar voorstellen ter zake.
- Aandacht wordt gevraagd voor kerken (vaak de kleinere) die er financieel niet zo goed voorstaan en daardoor mogelijk minder mogelijkheden hebben om ondersteuning in te schakelen. De CSF geeft dit verzoek door aan vooral de nieuw te vormen toerustingsinstelling van PC, NGT en Diaconaal Steunpunt. Voorkomen moet worden dat deze kerken niet de ondersteuning krijgen die zij nodig hebben.
- Hoewel de vraag aan welke ondersteuning vanuit het landelijke verband men als plaatselijke gemeente behoefte heeft, niet vaak van een expliciet antwoord wordt voorzien, kunnen we daarover wel conclusies trekken uit de door hen gesignaleerde vraagstukken waar zij tegenaan lopen. Hoe houden we onze jongeren vast, hoe gaan we om met de toenemende diversiteit en alle veranderingen binnen de gemeente, hoe geven we geestelijk leiding aan onze gemeente, hoe zijn we als kerk aanwezig in de samenleving (diaconaat/missionaat). Overigens zien we dat de vraagstukken waar gemeenten mee worstelen ook nu al duidelijk over het voetlicht komen bij de ondersteunende instellingen.
- De CSF constateert o.a. aan de hand van dit rapport dat er een leemte is ontstaan in het formuleren en overbrengen van wat onze identiteit als kerken is, van wat ons wezenlijk bindt, van het grotere verhaal waar wij deel van uitmaken. De kennis van waar we als gereformeerde kerken vandaan komen, wat de kernpunten zijn van ons belijden, de kennis ook van de inhoud van de bijbel, neemt af en het blijkt moeilijk om op een eigentijdse manier aan nieuwe generaties door te geven wat ons bezielt in ons kerk- zijn-vandaag als bescheiden onderdeel van het wereldwijde kerkvergaderende werk van Christus. Het is een belangrijke opgave van vooral de ondersteunende instellingen (TU, PC/NGT/DS) ons, dat wil zeggen de plaatselijke kerken afzonderlijk en het kerkverband als geheel, hierin verder te helpen. Misschien is dit wel de grootste opgave voor de komende jaren. Perspectief kan immers alleen bestaan als je duidelijk voor ogen hebt wie jij bent, wat de bron is waaruit je put en waar je als kerk voor staat in een samenleving waarin christenen een minderheid vormen.

3. FINANCIËLE ONTWIKKELINGEN: NU EN IN DE KOMENDE JAREN

3.1 Kosten die gemeenten maken, maar die we voor de afwegingen in het kader van dit rapport buiten beschouwing laten

De CSF heeft zoveel mogelijk de landelijke activiteiten binnen de beide kerkverbanden in beeld gebracht met de hiermee gemoeide financiën.

In dit rapport gaat het met name om die activiteiten waar de Generale Synode (GS) van de GKv dan wel de Landelijke Vergadering (LV) van de NGK elke vergadering weer verantwoordelijkheid voor neemt en budgetten en quota voor afspreekt.

Daarnaast worden op landelijk of regionaal vlak activiteiten ondernomen waar de kerken ook voor betalen. In deze paragraaf worden deze op hoofdlijnen aangegeven omdat ze relevant zijn voor een totaalbeeld van wat er allemaal gebeurt en wat dat kost. Ze vallen echter buiten de afwegingen van dit CSF- rapport.

Kosten pensioen en arbeidsongeschiktheidsverzekering predikanten

Binnen de GKv functioneert de Vereniging VSE ten behoeve van de emeritaatsvoorziening van de predikanten uit de GKv. Alle GKv-kerken zijn van deze vereniging lid. De emeritaatskosten worden betaald uit een omslag per (kerk)lid, momenteel € 61. Dit bedrag is hoog omdat de VSE bezig is met een inhaalslag om de dekkingsgraad op een verantwoord peil te brengen.

De NGK-kerken zijn aangesloten bij het landelijk pensioenfonds van de sector Zorg en Welzijn. Elke gemeente met een predikant betaalt de verschuldigde premie, waarmee de predikant pensioen opbouwt. Daarnaast is er een collectieve arbeidsongeschiktheidsverzekering afgesloten voor alle NGK-predikanten, waarvoor een omslag per lid van € 7 is vastgesteld (via 'arbeidszaken', NGA).

Steunpunt Kerkenwerk (SKW)

De kerken uit de GKv en NGK zijn aangesloten bij dit Steunpunt voor ondersteuning bij arbeidscontracten (kosters, kerkelijk werkers, ..), allerlei beheer- en financiële aangelegenheden, coronaprotocolen, etc.

Er is een omslag per lid van gemiddeld ongeveer € 2,25.

Missionaire activiteiten

Binnen de GKv bestaan verschillende missieprojecten (binnen- en buitenland), die door regionale samenwerkingsverbanden van plaatselijke kerken en ondersteund door Verre Naasten worden uitgevoerd. Ruim 95% van de GKv-kerken doet hieraan mee en de kosten zijn gemiddeld zo'n € 25 per lid per jaar. Er is geen formele verplichting om mee te doen.

Ook de NGK kennen regionaal ondersteunde zendingsprojecten (buitenland) met omslagen variërend van nihil tot € 33.

3.2 Kosten waar de GS-GKv en de LV-NGK voor verantwoordelijk zijn

De GS en de LV houden beide diverse deputaatschappen, commissies en instellingen in stand, die voor en namens de plaatselijke kerken hun taak verrichten. In hoofdstuk 5 treft u ze alle aan.

Voor 2020 is er bij de GKv een begroting van zo'n € 3.150.000, voor de NGK van zo'n € 690.000 (exclusief de in de vorige paragraaf genoemde arbeidsongeschiktheidsverzekering ad € 7 per lid en de contributie voor SKW).

De benodigde gelden worden opgehaald door middel van een bijdrage per lid (quotum).

Het quotum voor de GKv is momenteel € 25. Dit bedrag is niet kostendekkend. Dat komt omdat een deel van de kosten gedekt wordt uit een reserve, die geleidelijk aan opraakt. De werkelijk kosten zijn

zo'n € 28 per lid.

Het quotum voor de NGK is zo'n € 21 per lid (voor wat betreft de activiteiten die vergelijkbaar zijn met die welke deel uitmaken van het quotum van de GKv).

Ter vergelijking (bron: Steunpunt Kerkenwerk): in 2018 waren de inkomsten van de GKv (VVB, collecten, overig) gemiddeld € 460 per lid en van de NGK € 355 per lid. Bij het quotum zoals hiervoor aangegeven gaat het dus om 5 à 6% van de inkomsten. De inkomsten bij de plaatselijke GKv-kerken zijn in de laatste jaren gestabiliseerd; bij de NGK zijn deze licht stijgend tot stabiel.

Op dit moment voldoen de kerken zonder problemen aan hun financiële verplichtingen voor het quotum. Het quotum van de GKv is de afgelopen jaren niet gestegen. Bij de NGK is sprake van een redelijk stabiel aantal leden en een dito begroting. Hooguit nemen de lasten licht toe vanwege indexatie.

Bij de GKv is echter sprake van een substantiële daling van het ledenaantal, waardoor zeker bij krimpende gemeenten zowel de eigen begroting als de bekostiging van de landelijke activiteiten onder druk staan.

In de volgende alinea's proberen we deze ontwikkelingen in beeld te brengen.

3.3 Ledenaantallen NGK

Voor de begroting van 2020 gaat de NGK uit van 33.000 leden.

De prognose van de regiegroep gaat uit van een redelijk stabiele situatie: een lichte daling naar 32.300 in 2026.

Voorzichtigheidshalve gaan we in dit rapport uit van een stabiel aantal van 32.000 in de periode 2120 tot 2026.

3.4 Ledenaantallen GKv

In de volgende tabel staan van de afgelopen jaren de werkelijke ledenaantallen en wordt een prognose gegeven voor de komende jaren.

Bij het maken van deze prognose zetten we het ledenverlies van de afgelopen jaren op gelijke voet voort. Of die aanname terecht is, weten we uiteraard niet.

De tijd zal het leren. De GKv hebben te maken met kerkverlating, een afnemende vanzelfsprekendheid om lid te blijven van de GKv (veranderend kerkbesef) en onzekerheid over de mogelijke kwantitatieve gevolgen van de besluiten over vrouw en ambt, de hereniging met de NGK en allerlei andere veranderingen binnen de GKv. Dit zou kunnen leiden tot een grotere afname van het aantal GKv-leden.

jaar	GKv werkelijk	prognose regiegroep	prognose CSF -2.000 per jaar
2016	118.406		
2017	116.827		
2018	114.607		
2019	112.593	113.400	
2020		111.800	110.600
2021		110.400	108.600
2022		109.000	106.600
2023		107.500	104.600
2024		105.900	102.600
2025		104.300	100.600
2026		102.700	98.600

Bij de berekeningen verderop gaan we uit van de cijfers in de laatste kolom.

3.5 Budgetten gevraagd 2021/2022/2023 NGK

De NGK maakt een driejaarsbegroting die ter goedkeuring aan de LV wordt voorgelegd. Op basis hiervan wordt gemonitord hoe het begrotingsjaar werkelijk verloopt en in overleg met het moderamen wordt dan jaarlijks de benodigde omslag per lid vastgesteld. Voor 2020 wordt een bedrag gevraagd van zo'n € 690.000.

Voor de jaren daarna gaan we bij een stabiele situatie uit van een jaarlijkse indexering van 2% (aanname). Voor de periode 2021-2023 is nog geen begroting vastgesteld.

jaar	benodigd bedrag
2020	€ 690.000
2021	€ 704.000
2022	€ 718.000
2023	€ 732.000

3.6 Opbrengst NGK

Het jaarlijkse quotum wordt – bij ongewijzigd beleid - vastgesteld door het benodigde bedrag te delen door het aantal leden (32.000 vanaf 2021).

Op die manier wordt het benodigde bedrag gerealiseerd.

Wel zal het quotum licht stijgen als gevolg van de indexatie. Ook kan het bedrag anders zijn (hoger of lager) omdat jaarlijks met het werkelijke aantal leden wordt gerekend.

jaar	quotum
2020	€ 20,90
2021	€ 22,00
2022	€ 22,44
2023	€ 22,88

3.7 Budgetten gevraagd voor 2021/2022/2023 GKv

Voor deze drie jaren wordt een budget gevraagd van in totaal € 9,5 miljoen, per jaarschijf gemiddeld zo'n € 3.150.000. Zo'n bedrag was ook gevraagd in de periode 2018/2019/2020. De opdracht om het totaalbedrag te verlagen heeft dus per saldo geen effect gehad.

Deputaten Financiën en Beheer (DFB) heeft de synode geadviseerd om te korten met minimaal € 450.000 in totaal over de driejaarsperiode 2021/2022/2023.

Om een toename van het quotum te matigen, is een vrije reserve beschikbaar van minimaal zo'n € 800.000 per 2021. Hierover is nog geen besluit genomen. In de afgelopen jaren is deze reserve daar wel voor gebruikt. We hoeven namelijk geen geld op te potten. De CSF doet in dit rapport voorstellen om de reserve in te zetten om het quotum zoveel mogelijk te handhaven op een bedrag rond de € 25.

3.8 Opbrengst GKv

Het zal duidelijk zijn dat de opbrengst afhankelijk is van het aantal leden en de hoogte van het quotum (Q).

In onderstaande tabel zijn enkele varianten opgenomen.

jaar	opbrengst x 1000 € *)			
	Q = 25	Q = 28	Q = 29	Q = 30
2021	2.765	3.097	3.207	3.318
2022	2.715	3.041	3.149	3.258
2023	2.665	2.985	3.091	3.198

*) De opbrengst in jaar t is $Q \times (\text{aantal leden in het jaar } t-1)$; t-1 betekent het jaar voorafgaand aan het betreffende begrotingsjaar. In 2021 wordt dus gewerkt met het aantal leden per eind 2020 (peildatum is 1 oktober).

Als de GS-GKv in de komende drie jaar het gevraagde budget moet opbrengen, zal het quotum moeten groeien van € 28 in 2021 via € 29 in 2022 naar € 30 in 2023 (de som van de 'gele' bedragen is de gevraagde plm. € 9,5 miljoen).

Met inzet van de reserve kan in elk van deze jaren het quotum met € 2 à € 3 verminderd worden. Als het gevraagde totaalbudget met € 0,5 miljoen (over een periode van drie jaar) wordt gereduceerd, gaat er nog eens zo'n € 1,50 in elk jaar van het quotum af.

Het zal duidelijk zijn dat bij gelijkblijvende kosten het quotum steeds verder zal moeten stijgen vanwege de daling van het ledental.

Met een quotum van tussen de € 25 en € 30 en een afname per jaar met 2.000 leden, komt er jaarlijks € 50.000 à € 60.000 minder binnen.

3.9 Advies Regiegroep

De regiegroep adviseert om in de verenigde kerk te komen tot één quotum, voor alle kerken hetzelfde bedrag per lid. De regiegroep noemt een streefbedrag van € 24 per lid per 2023 dalend tot € 22,50 per lid vanaf 2026. Voor de NGK-kerken betekent dit een verhoging van het quotum en voor de GKv-kerken een verlaging. Hierbij tekenen we wel aan dat de regiegroep nog een NGK-quotum hanteert van € 19,40, terwijl dit in 2020 al bijna € 21 bedraagt.

Als CSF vinden wij ook dat er één gelijke bijdrage van toepassing is in de nieuwe verenigde kerk. Deze dient op een verantwoord en haalbaar niveau te liggen, waarover verderop meer. Een bijdrage van € 22,50 per lid in 2026 lijkt ons op voorhand niet haalbaar. Dit zou samen met de verwachte daling van het ledental een te grote aanslag betekenen voor het landelijk voorzieningenniveau.

Het streven van de regiegroep naar een meer bescheiden bijdrage wordt door de CSF wel onderschreven.

4 BALANS TUSSEN INHOUDELIJKE AMBITIES EN FINANCIËLE MOGELIJKHEDEN

4.1 Inhoud en financiën

Voor het vinden van een balans tussen de inhoudelijke ambities en de financiële mogelijkheden moeten we ons realiseren dat geen van deze beide aspecten objectief vast te stellen zijn. Ook moeten we ervoor waken dat het een te gemakkelijk wordt losgemaakt van het ander: als je te veel laat leiden door de financiën kun je de inhoud tekort doen en andersom moet je de inhoud niet beschouwen los van de betaalbaarheid.

In dit hoofdstuk bespreken we beide aspecten eerst afzonderlijk om daarna te proberen deze met elkaar in balans te krijgen.

4.2 Inhoudelijke ambities (algemeen)

We beginnen bij de twee onzes inziens belangrijkste landelijke voorzieningen.

Ondersteuning gemeenten

Voor het functioneren van de plaatselijke kerken is goede en deskundige ondersteuning van groot belang. Voor vragen op allerlei gebied (jeugd en jongeren; gemeente-zijn in deze tijd; diversiteit; missionaire en diaconale taken;....) is een landelijk steunpunt onmisbaar. Om in concrete situaties gemeenten te helpen zijn consulenten met inhoudsrijke bagage van groot belang. Het nieuw te vormen dienstencentrum (bestaande uit in elk geval: Praktijkcentrum, Nederlands Gereformeerde Toerusting, Diaconaal Steunpunt) kan hier prima in voorzien.

Ook hiervoor geldt dat de bestaande samenwerking met vergelijkbare instellingen van andere kerkgenootschappen geïntensiveerd kan worden. Zeker bij 'productontwikkeling' hoeven we niet allemaal apart het wiel uit te vinden.

Opleiding tot predikant

Voor de plaatselijke gemeenten is van groot belang dat er een eigen adequate en vooral bijbelgetrouwe opleiding is tot predikant. De TU Kampen voorziet daarin op een alom gewaardeerde manier (zie ook het onderzoeksrapport onder de kerken). De verbreding van Hogeschool naar Universiteit heeft bijgedragen aan verhoging van de wetenschappelijke kwaliteit van de opleiding tot predikant. De CSF vindt het wel van belang dat de TU daarbij op een verantwoorde wijze samenwerking zoekt met andere theologische opleidingen. De achterban wordt kleiner in omvang en de financiële bijdragen van de kerken nemen navenant af.

Overig

Het is van belang dat ons kerkverband een aantal **externe contacten** onderhoudt namens het geheel van de plaatselijke kerken: met de Rijksoverheid (inzake categoriaal pastoraat, coronamaatregelen, privacyregelgeving, etc.), met de kerkverbanden in ons eigen land en met kerken in het buitenland. Verder is het kerkverband nodig bij het vaststellen van de **juridische structuur** (kerkordelijke zaken) en het beslissen in conflicten (in hoger beroep).

Voor een compleet overzicht van landelijke voorzieningen/activiteiten wordt verwezen naar hoofdstuk 5 van dit rapport.

4.3 Hoeveel financiële rek is er?

Het moment waarop formeel sprake is van een verenigd kerkverband is nu nog niet precies aan te geven. Wij gaan er in het vervolg van uit dat zowel de GS als de LV een driejaarsbegroting 2021-2023 vaststellen en dat 2024 het eerste jaar wordt van een geïntegreerde begroting van het nieuwe kerkverband.

Als beide kerkverbanden ieder hun 'eigen' activiteiten in de komende drie jaar op de gebruikelijke wijze in financiële zin voor hun rekening nemen, ontstaat op basis van het voorgaande hoofdstuk het volgende beeld **tot en met 2023**.

	2021	2022	2023
GKv opbrengst=kosten	2.765.000	2.823.600	2.878.200
quotum GKv *)	25	26	27
NGK kosten/opbrengst	704.000	718.000	732.000
quotum NGK	22,00	22,50	22,75

*) met inzet reserve ad € 600.000 en reductie kosten ad € 400.000 over het geheel van deze drie jaar; als er nog extra ruimte is in de reserve, kan het quotum GKv wellicht gemiddeld op € 25 blijven; de CSF acht dit wenselijk. Verderop doen wij voorstellen voor de genoemde kostenreductie ad € 400.000 voor 2021/2022/2023. De bedragen zijn afgerond.

De commissie ziet deze ontwikkeling van de quota als haalbaar.

Welk beeld ontstaat vanaf **2024 voor het verenigde kerkverband**? We gaan uit van volledige harmonisatie in 2024.

Verder gaan we voorlopig eerst eens uit van een benodigde jaaropbrengst in 2024 van € 3.000.000 (GKv) + € 750.000 (NGK) = € 3.750.000.

De aanname van het NGK-bedrag gaat uit van voortzetting-op-hoofdpijnen van het beleid in de periode 2021-2023.

Bij de aanname van het GKv-bedrag wordt uitgegaan van het gemiddelde budget van de periode 2021-2023 minus € 400.000 (korting; zie verderop). NB Er is dan naar verwachting geen reservebedrag meer.

Een en ander zou dan het volgende opleveren voor het benodigde quotum van het verenigde kerkverband.

	2024
kosten/opbrengst	3.750.000
quotum	27,50

Voor de GKv is dit een verhoging van het quotum met € 2,50 (10%) als je het quotum in de periode 2021-2023 op € 25 kan houden.

Bij de NGK zou het quotum van € 22,75 in 2023 toenemen tot € 27,50 in 2024: een verhoging met € 4,75 (20%).

Een quotum van € 27,50 in 2024 lijkt de CSF een te hoge bijdrage. Wij vinden met de regiegroep dat naar een meer bescheiden bijdrage moet worden gestreefd.

Daarnaast zien wij verschillende argumenten om het kostenniveau ad € 3.750.000 te reduceren.

- Wanneer alle deputaatschappen, commissies en instellingen van GKv en NGK in elkaar geschoven worden en – waar mogelijk – efficiënter worden georganiseerd, zijn synergievoordelen te behalen. Sommige vuistregels geven een percentage aan van minstens 10% voordeel.
- Volgens de prognose is het ledenaantal vanaf 2024 nog steeds dalend. Het is redelijk om het budget daarmee te laten meebewegen, om te voorkomen dat het quotum automatisch opwaarts wordt bijgesteld.
- Het financieel beleid van de synodes van de GKv in de afgelopen periode was gericht op

kostenbeheersing en het voorkomen van een toename van het quotum. Dit is volgens de CSF nog steeds een verstandig uitgangspunt. Bedacht moet worden dat de daling van het ledenaantal in veel GKv-kerken als gevolg heeft dat minder mensen het plaatselijke gemeentewerk moeten financieren. Extra externe kosten worden dan niet met applaus ontvangen.

- d. De CSF wil de 'sprong' voor de NGK zo beperkt mogelijk houden. Het bestaande verschil in quota voor NGK en GKv wordt voor het grootste deel veroorzaakt door de relatief lagere bijdrage van de NGK voor de TU (bij het onderbrengen van de predikantenopleiding van de NGK bij de TU is grofweg het daarmee gemoeide bedrag naar de TU overgeheveld en is niet een bijdrage pro rato vastgesteld). Bij de hereniging worden alle kerken gezamenlijk verantwoordelijk voor deze voorziening. Het onder c. genoemde argument van dalende ledenaantallen geldt ook voor veel NGK- gemeenten. Reden temeer dus om het quotum beheersbaar te houden.
- e. Er zijn zeker kerken die geen moeite hebben de benodigde financiële middelen binnen te krijgen. Maar we moeten kijken naar het algemene beeld. Onzeker hierbij zijn de veranderende economische omstandigheden. Ging het begin 2020 economisch in ons land ongekend goed, nu is er – vermoedelijk voor langere tijd – sprake van een recessie met toenemende werkloosheid en weinig tot geen ruimte voor extra loonsverhogingen. Een andere onzekerheid is de bereidheid om bij te dragen aan de kosten voor het (eigen) kerkverband: wat krijgen we ervoor terug? Gevolg is een kritische blik naar nut en noodzaak van de landelijke activiteiten.

De vraag 'hoeveel financiële rek is er' is niet eenduidig te beantwoorden.

Naar ons oordeel en zoals we het nu kunnen overzien is het – gezien de argumenten in deze paragraaf – verstandig om vanaf 2024 aan te sturen op een quotum van rond de € 25 voor de verenigde kerk en daarna dit bedrag zoveel mogelijk te handhaven.

Dit betekent dat de strategische keuze voorligt om in de toekomst

- a. de budgetten voor alle onderdelen evenredig te laten meebewegen met de veranderingen in het ledental; en
- b. kostenstijgingen binnen de afzonderlijke budgetten op te vangen (dus niet indexeren).

Deze keuzes zullen elke komende synode voor de volgende driejaarsperiode worden gezien op hun consequenties. Als deze leiden tot een duidelijke onbalans tussen de inhoudelijke ambities en de financiële mogelijkheden (kennelijke onbillijkheden of ernstige kwalitatieve problemen), zal gekeken moeten worden naar mogelijke oplossingen in het kader van een integrale afweging van alle landelijke onderdelen. Daarbij is bijvoorbeeld herprioritering een mogelijkheid.

4.4 Inhoudelijke ambities (ook financieel)

Bij de inhoudelijke ambities zijn er twee relevante invalshoeken.

In de eerste plaats continuïteit. Er is geen reden om bij de hereniging met al onze landelijke voorzieningen bij 'af' te beginnen. Wat we nu allemaal doen, mag best opnieuw bekeken worden op nut en noodzaak, maar het gebeurt niet allemaal zonder reden. Ook uit het onderzoek bij de kerken komen geen duidelijke signalen naar voren dat er flink gesnoeid kan worden in de bestaande activiteiten. In de tweede plaats moeten we proberen in beeld te krijgen waarmee de plaatselijke gemeenten het meest zijn gediend. Daarbij brengen wij de resultaten van het onderzoek nadrukkelijk in rekening, zonder deze simpelweg als de enige waarheid te nemen. Hiervoor verwijzen wij naar hoofdstuk 2 en paragraaf 4.2.

In hoofdstuk 5 wordt een inhoudelijke clustering voorgesteld van alle landelijke activiteiten waar de GS en de LV verantwoordelijk voor zijn. Alle bestaande activiteiten zijn vooralsnog in dat lijstje opgenomen. Wel moeten we ons afvragen waar in de komende jaren de prioriteiten liggen. Aan de commissie is

immers ook gevraagd na te gaan hoe de beschikbare financiële middelen verdeeld zouden kunnen worden over de diverse onderdelen.

Om het overzichtelijk te houden, kunnen we dan het best kijken naar de onderdelen waar thans de meeste (financiële) aandacht naar uitgaat.

Dat zijn:

1. Theologische Universiteit/studiefinanciering
2. Praktijkcentrum/NGT/Diaconaal Steunpunt/liturgie en eredienst
3. Missionaire projecten binnenland
4. Financiën/administratie/GS/LV
5. Contacten buitenlandse kerken
6. Archief- en Documentatiecentrum (ADC)

Deze onderdelen zijn samen goed voor zo'n 95% van de kosten.

Ad 1. Theologische Universiteit

Het grootste bedrag van het quotum van de GKv (zo'n 60%) gaat naar de Theologische Universiteit in Kampen (TU). De NGK leveren een bijdrage afgestemd op wat zij voorheen voor hun predikantenopleiding beschikbaar stelden. Als de kerkverbanden verenigd worden, moet de inhoudelijke en financiële relatie met de TU opnieuw gedefinieerd worden. Daarom besteden we hieraan expliciet extra aandacht.

Als GKv en NGK hechten we aan de band die we hebben met de TU. Weliswaar is de manier waarop die band beleefd wordt binnen de GKv misschien intenser dan binnen de NGK, maar allen hechten wij eraan dat predikanten een gedegen opleiding ontvangen. Daarvoor biedt de TU als één van de weinige levensbeschouwelijke universiteiten de mogelijkheid.

Als kerken staan we voor de vraag wat het belang is van het onderhouden van die band. En ook op welke manier er invulling gegeven kan worden aan die band. Die vragen zijn om meerdere redenen relevant. Eén daarvan ligt in het feit dat we als kerken een verschillende verhouding hebben tot de TU. Voor de GKv is de TU vanouds de opleiding die predikanten levert aan de kerken. Bij de NGK ligt dat anders. Hun predikantsopleiding is pas sinds 2018 ondergebracht bij de TU. En bij hen spitst de aandacht zich toe op de opleiding tot predikant. De verantwoordelijkheid voor wat er na de opleiding aan de orde was, lag bij hen deels bij de Nederlands Gereformeerde instelling voor Toerusting (NGT).

Tot ongeveer 2009 gold ook voor de TU het element opleiding als leidend. Inmiddels heeft de TU een bredere functie. Het rapport *Verbreden en verbinden* laat zien hoe die verbreding vorm heeft gekregen. Voor grondig onderwijs is gedegen onderzoek nodig. Ook valt te denken aan nascholing en dienstverlening en de mogelijkheid om via congressen en cursussen kerken en kerkelijke werkers van dienst te zijn.

Het is naar de mening van de CSF alleszins redelijk dat we als kerken bijdragen aan de instandhouding van de TU in haar huidige opzet en er is geen reden om dit nu ter discussie te stellen. Deze opleiding is dienstbaar aan de kerken, niet alleen voor het leveren van voorgangers, maar ook in bredere zin. Ook is de TU relevant voor de samenleving wanneer bijvoorbeeld door haar opgeleide kerkelijk werkers zich actief betonen in het leger, gevangenissen of verpleeginrichtingen dan wel op andere wijze zich als actief christen inzetten voor de maatschappij.

Wat vraagt wel om brede instemming, ook gezien het verschil in 'aanvliegroute' tussen de kerken. Als we ons als verenigde kerk aan de TU blijven verbinden, betekent dit voor de NGK een verbreding van de band met en een vergroting van verantwoordelijkheden voor de TU. Dat brengt voor de NGK-kerken meer kosten met zich mee, maar heeft als voordeel dat we als kerken inhoudelijk betrokken blijven bij

de invulling van de opleiding van predikanten voor de kerken.

De vraag is wel hoever de steun vanuit de kerken dient te gaan en hoe we daar het beste invulling aan kunnen geven. De TU wordt op dit moment voor iets meer dan 40% bekostigd door de kerken. Tot 2023 gebeurt dat via een afgesproken 'sleutel', waarna de kosten voor rekening komen van de verenigde kerk. Willen en kunnen we die kosten dragen? En hoe willen we daar vorm aan geven? De verantwoordelijkheid van de GKv-kerken voor de instandhouding van de TU is geregeld in het "Statuut van de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland".

In artikel 1 is bepaald dat 'De Gereformeerde Kerken in Nederland in overeenstemming met artikel B13.1 van de Kerkorde een theologische universiteit voor de wetenschappelijke vorming tot dienaar van het Woord onderhouden'.

In artikel 45 lezen we: 'De kerken zijn verantwoordelijk voor de financiële instandhouding van de universiteit en maken daarbij zo mogelijk gebruik van overheidsbekostiging'.

De synode bepaalt telkens voor een periode van drie jaar een bijdrage.

De CSF geeft de Synode (GKv), de Landelijke Vergadering (NGK) en de TU graag de volgende overwegingen mee:

- a. We dienen te besluiten met de kennis en inzichten van nu, rekening houdend met inhoudelijke en financiële continuïteit. Wij kunnen niet voorspellen wat er in de toekomst gaat gebeuren, zeker wanneer de bestaande daling van het aantal leden nog een poosje doorgaat. Als het draagvlak te klein wordt, gaat de TU dan op zoek naar andere vormen om de gereformeerde theologische opleiding invulling te geven, komt er een intensievere samenwerking met andere opleidingen? Moet de TU daar op korte termijn al niet aan beginnen?
- b. Verschillende geïnterviewde gemeenten hebben veel waardering voor de TU en onderkennen haar betekenis. Tegelijk klinkt de waarschuwing om het ambitieniveau realistisch te houden. De TU moet roeien met de financiële riemen die haar zijn/worden toebedeeld.
- c. Het is van belang dat de TU zelf zich zal moeten inspannen om aan de kerken ('achterban') blijvend duidelijk te maken wat het belang is van de TU, voor de kerken en voor de samenleving (nationaal en internationaal).
- d. Tegelijk willen we de TU ook aansporen aan te sturen op een hogere bijdrage vanuit het rijk. Een substantiële wijziging van de rijksbijdrage zal reden zijn tot heroverweging van de bijdrage van de kerken.

Bijdrage korte termijn

In de meerjarenbegroting van de TU is een structurele bijdrage van de GKv opgenomen ad € 1,8 miljoen en een van de NGK ad € 250.000 (2020; daarna jaarlijks geïndexeerd).

De periode die we momenteel kunnen/moeten overzien is de periode 2021/2022/2023. Zowel de GS als de LV moeten besluiten over hun bijdrage. Voor 2021 is dat besluit inmiddels genomen: € 1,8 miljoen resp. € 256.260. De bijdrage van de NGK ligt voor de jaren daarna (met indexering) vast.

Bij de GKv is er nog geen duidelijkheid. Die kan hopelijk op basis van dit rapport gegeven worden. Mede vanwege de gewekte verwachtingen stelt de CSF de GS voor om ook voor de jaren 2022 en 2023 € 1,8 miljoen beschikbaar te stellen.

Bijdrage langere termijn

Vanaf 2024 gaan we uit van een verenigde kerk. Dan komt er één bedrag beschikbaar van het verenigde kerkverband zonder onderscheid tussen voormalige GKv en NGK.

De vraag is welk perspectief we de TU op de langere termijn kunnen bieden. In een stabiele situatie is dat gemakkelijker dan zoals we er nu voorstaan met een dalend ledenaantal en onzekerheid omtrent de bereidheid een toenemend quotum op te brengen. Er kan een moment komen dat de opbrengst zodanig onder druk komt dat een ingrijpende heroverweging onvermijdelijk is. De TU heeft hierin vooral zelf een grote verantwoordelijkheid: het is mooi ambities te hebben, maar die moeten wel betaald kunnen worden!

Een tweede kanttekening is dat de synode, ook na de hereniging, geen definitieve besluiten kan nemen voor een periode langer dan drie jaar. Hooguit kan een *intentie* worden uitgesproken. De TU blijft dus te maken hebben met een bepaalde mate van onzekerheid.

De CSF is van oordeel dat de bekostiging van de TU vanuit de kerken moet plaatsvinden volgens de in paragraaf 4.3 genoemde uitgangspunten: de bijdrage beweegt mee met de ontwikkeling van het ledental en er vindt geen indexatie plaats.

Ad 2. Praktijkcentrum/NGT/Diaconaal Steunpunt/liturgie en eredienst

De Commissie stelt met genoegen en instemming vast dat een aantal ondersteunende instellingen op weg naar de hereniging willen komen tot één nieuwe ondersteunende instelling.

Het voordeel is dat met het samenvoegen van de bestaande 'sectorale' instellingen een grotere flexibiliteit wordt gerealiseerd (inspelen op veranderende omstandigheden) en de kwetsbaarheid afneemt (wordt een medewerker van een kleine instelling ziek, dan ligt alles op z'n gat).

Er ontstaat dan één instelling voor de ondersteuning van de plaatselijke kerken met een brede reikwijdte.

Het voornemen is dat de nieuwe instelling de volgende aandachtsgebieden heeft:

- Leiderschap
- Levenslangleren
- Jeugdwerk
- Gemeenteontwikkeling
- Integral mission (diaconaal-missionair).

De commissie vindt het wenselijk dat het fusieproces met voortvarendheid ter hand genomen wordt. Het aantal fte's dat bij deze instellingen betrokken is, is niet groot: 6 à 7, ingevuld door veelal deeltijders. De organisatiestructuur moet dan ook eenvoudig, transparant, efficiënt en effectief worden opgezet.

Ook moeten er knopen worden doorgehakt over de financiering. Er zijn nu nogal wat verschillen.

Het Praktijkcentrum krijgt een forse bijdrage van de GS en vraagt daarnaast een bijdrage aan gemeenten die concrete diensten afnemen.

De NGT wordt door de LV bekostigd en de gemeenten hebben een trekkingsrecht op een zekere hoeveelheid ondersteuning; voor extra diensten moet dan worden betaald. Daarnaast loopt bijvoorbeeld de bijdrage voor Evangelie en Moslims bij de NGK via de NGT. Bij de GKv via collecten in de GKv-gemeenten.

Het Diaconaal Steunpunt (DS) wordt bekostigd door de GS en de LV gezamenlijk. Gemeenten betalen geen aparte bijdrage voor de diensten van het DS.

Wat betreft het Steunpunt Liturgie het volgende. De CSF stelt voor om dit onderdeel van het landelijke aanbod anders te organiseren. De inhoudelijke en ontwikkelingsaspecten vormen onzes inziens onderdeel van Praktische Theologie van de TU. Als door natuurlijk verloop een vacature bij het Steunpunt ontstaat wordt deze niet meer ingevuld. De CSF is van mening dat het beantwoorden van vragen op het terrein van liturgie het best ondergebracht kan worden bij de nieuw te vormen ondersteuningsinstelling (brede reikwijdte!).

Wellicht is daarnaast vanaf 2024 nog een commissie nodig voor taken vanuit het kerkverband

(centraal op te stellen liturgische formulieren; te zingen liederen;...).

De bekostiging van de ondersteuningsinstelling vindt plaats volgens dezelfde uitgangspunten als de TU: de bijdrage beweegt mee met de ontwikkeling van het ledental en er vindt geen indexatie plaats.

Ad 3. Missionaire projecten binnenland

Er is een beperkt aantal kerken dat voor de instandhouding aangewezen is op steun vanuit het kerkverband. Het is mooi om in veel plaatsen in ons land present te zijn als gemeente van Christus. Deze steunverlening aan kerken kan onzes inziens het best ondergebracht worden bij het bestuurlijke cluster financieel/administratief (zie hoofdstuk 5). Bij het besluitvormingsproces van de Kerkorde komt de vraag aan de orde of de nieuwe regio's hierin een rol toebedeeld krijgen (zoals nu de classes bij de GKv als eerste vangnet) of dat er alleen een landelijk fonds komt. De CSF doet hierover nu geen uitspraken.

Vraag is nog wel op welke manier de missionaire (lokale) projecten (financiële ondersteuning van de kerken die deze projecten uitvoeren) met de nieuwe ondersteunende instelling een duidelijke verbinding kunnen krijgen. Het meest logisch – zo vindt de CSF – wordt dit onderdeel overgedragen aan de nieuwe instelling. Dat kan in de komende jaren in goed overleg tussen de betrokken partijen verder uitgewerkt worden. Ook is het wenselijk de samenwerking binnen het Landelijk Samenwerkingsverband Mission met Verre Naasten op dit punt te intensiveren.

Ad 4. Financiën/administratie/GS/LV

Het is duidelijk dat een aantal centrale financiële en administratieve taken moet worden uitgevoerd. Hierbij is sprake van veel vrijwilligerswerk. Dat moet vooral zo blijven. Desondanks worden er terecht kosten gemaakt, ook voor betaalde ondersteuning. Verder is er een kostenpost van de driejaarlijkse synode.

Vanaf de hereniging ligt het voor de hand dat voor dit onderdeel financiële synergievoordelen te behalen zijn. Momenteel is er een GS en een LV, die beide aardig wat geld kosten. Ook zal gekeken moeten worden naar een efficiënter en meer bestuurlijke opzet van de synode. Er gaat nu relatief veel tijd naar kleine onderdelen. In dat kader wordt verwezen naar hoofdstuk 5 (overzichtelijker opzetdeputaatschappen/commissies/instellingen).

Ad 5. Contacten buitenlandse kerken

Tussen GKv en NGK bestaat een groot verschil in aandacht (en kosten) voor de contacten met buitenlandse kerken. De NGK geven hier een gering bedrag aan uit. De GS van de GKv heeft aangegeven dat de kosten voor deputaten buitenlandse kerken fors omlaag kunnen, zeker nu een flink aantal contacten is weggevallen.

Veel contacten worden fysiek onderhouden door Verre Naasten, die van de deelnemende kerken (hoofdzakelijk GKv) een substantiële bijdrage van gemiddeld zo'n € 25 per lid per jaar ontvangt. Het is de vraag of en in hoeverre daarnaast ook nog deputaten moeten worden ingezet voor deze fysieke contacten. Wat ons betreft staat ook de buitenlandweek in de huidige vorm ter discussie.

Ad 6. ADC

Voor de archivering van de gebeurtenissen en ontwikkelingen in onze kerken en het kerkverband is een degelijk archief noodzakelijk. Dit moet professioneel gerund worden. Een duidelijke koppeling met de TU – inhoudelijk en qua ruimte – is gewenst.

Voor het onderbrengen van lokale archieven blijkt tot nu toe weinig belangstelling. Er moet een knoop worden doorgemaakt om hier al dan niet mee door te gaan. Wat onze Commissie betreft geven de financiën hierbij de doorslag: als het kostendekkend kan, oké; anders niet.

Ook overigens zullen de uitgaven voor het ADC in de komende tijd kritisch moeten worden bekeken met als insteek dat de kosten op een lager niveau zouden moeten uitkomen.

Ad 1 t/m 6 : besluitvorming GS 2021/2022/2023

De GS-GKv moet nog besluiten over de begrotingen van alle deputaatschappen en instellingen. Deputaten Financiën en beheer hebben hierover een advies uitgebracht. De niet- instemmende adviezen hebben alle betrekking op enkele van de hier besproken onderdelen. We vatten deze eerst samen in de volgende tabel:

Onderdeel	gevraagd €	advies DFB
1a.Theologische Universiteit	5,4 miljoen	Conform
1b. Studiefinanciering	260.000	Conform
2a. Praktijkcentrum	1.004.200	wordt 720.000 (dus – 284.000)
2b. Diaconaal Steunpunt/ Gen. Diaconaal Dep.	417.700	Eerst de omvang van het werkveld bespreken.
2c. Steunpunt Liturgie	100.000	wordt 90.000 (dus – 10.000)
3. Ondersteuning/ Missionaire activiteiten	686.500	wordt 540.000 (dus – 146.000)
4. Organisatie/financiën	511.600	Conform
5. Betrekkingen buitenland	239.700	Overleg nodig o.a. wegens opzeggingen zusterkerkrelaties.
6. Archief en Documentatie Centrum	408.000	Conform

Op alle overige onderdelen adviseert DFB conform. NB: de gevraagde bedragen hebben betrekking op de periode 2021/2022/2023.

In paragraaf 4.3 is aangegeven dat de CSF uitgaat van een kostenreductie van minstens € 400.000 over de gehele periode 2021/2022/2023. Realisatie hiervan is voorwaardelijk voor het bepalen van de nieuwe uitgangspositie in 2024!

De CSF stelt de GS voor het advies van DFB deels gewijzigd te volgen en de reductie als volgt vast te stellen:

tabel korting 2021/2022/2023 CSF

Onderdeel	korting 21/22/23
Praktijkcentrum	100.000
Diaconaal Steunpunt	90.000
Steunpunt Liturgie	10.000
Missionaire activiteiten	50.000
BBK	75.000
Verwachte vrijval	75.000
Totaal	400.000

Toelichting:**Ad 2a Praktijkcentrum**

Ons voorstel is om het Praktijkcentrum een vergelijkbaar bedrag ter beschikking te stellen als in de afgelopen periode (€ 300.000 per jaar).

Hierdoor kan het Praktijkcentrum zich met zijn andere fusiepartners volledig richten op het welslagen van het proces om te komen tot een nieuwe organisatie, zonder dit te belasten met een forse bezuinigingsopgave.

Ad 2b Diaconaal Steunpunt

In het Diaconaal Steunpunt (DS) is recent het NGK-Missionair Steunpunt opgenomen.

De kosten voor de betreffende medewerker zijn van de NGT overgeheveld naar het DS en naar evenredigheid van het ledenaantal verdeeld over GKv en NGK. Daardoor worden de kosten voor de GKv hoger (ruim € 30.000 per jaar) en voor de NGT lager. Het lijkt ons het meest logisch om een dergelijke verschuiving eerst bij de hereniging toe te passen en de kosten voor deze medewerker zolang nog te laten bij de NGT.

Ad 3 Ondersteuning missionary projecten

Ons voorstel is om op dit onderdeel minder te korten dan DFB adviseren. Uit het onderzoek blijkt dat veel kerken juist bezig zijn met hun diaconale/missionaire taak. Inhoudelijk worden zij daarbij ondersteund vanuit de steunpunten van de toerustingsinstellingen, maar er moet onzes inziens voldoende ruimte blijven voor projecten waar plaatselijke kerken (ook in regionaal verband) redelijkerwijs niet de financiële mogelijkheden voor hebben.

Ad 5 BBK

Voor dit bedrag is geen getalsmatige onderbouwing. Gezien de ontwikkelingen bij dit onderdeel kiezen wij voor een taakstellend, naar ons oordeel, redelijk bedrag als eerste bezuinigingsstap.

Vrijval

De laatste jaren blijkt dat elke keer in totaal minder wordt uitgegeven dan begroot. De CSF gaat ervan uit dat dit ook in de komende drie jaar het geval zal zijn. Mocht dit alsnog tegenvallen dan kan de reserve van de GKv aangesproken worden.

Ad 1 t/m 6 : besluitvorming LV 2021/2022/2023

De LV neemt een besluit over de driejaarsbegroting en het benodigde quotum wordt jaarlijks bepaald op basis van het aantal leden per 1 januari van het betreffende begrotingsjaar. Feitelijk verschilt die methode nauwelijks van die van de GKv, die met de peildatum 1 oktober van het voorafgaande jaar werkt.

De NGK-begrotingen kenmerken zich door een hoge mate van stabiliteit en continuïteit. Er is geen reden om bepaalde activiteiten inhoudelijk of financieel ter discussie te stellen. Wel wordt de (financiële) vinger aan de pols gehouden. Daarom gaan we er in dit rapport vanuit dat in de komende driejaarsperiode de activiteiten niet substantieel gewijzigd worden en dat de kosten hooguit toenemen met een indexatiefactor.

Financieel perspectief vanaf 2024

Om vanaf 2024 te komen tot een matiging van de kosten, zullen de verschillende deputaatschappen, commissies en instellingen in de komende jaren toe moeten werken naar een dan gewenste situatie. Onderstaand doet de CSF daartoe een voorstel.

Dit voorstel gaat uit van de cijfers en prognoses zoals deze zich nu aandienen en in dit rapport zijn vermeld. Wanneer de synode van het verenigde kerkverband concreet de begrotingen voor de periode 2024-2026 gaat behandelen, zullen de cijfers (o.a. van de ledentallen) geactualiseerd worden. Ook overigens kunnen gewijzigde omstandigheden dan aanleiding zijn tot heroverweging of nadere prioritering.

Om tot een quotum te komen van ongeveer € 25 in 2024 stelt de CSF de volgende (indicatieve) kostenreducties voor:

tabel korting in 2024 CSF

onderdeel	bijdragen 2023 *)	reductie 2024
TU	2.070.000	115.000
PC/NGT/DS/Miss.	840.000	45.000
ADC	160.000	10.000
Regiegroep	32.000	32.000
Liturgie	30.000	25.000
BBK	55.000	25.000
AO/fin/...	> 200.000	50.000
overige		15.000
totaal		317.000

*) GKv en NGK samen

toelichting

TU; PC/NGT/DS/Miss.; ADC

De voorgestelde reductie met een kleine 6% bij deze instellingen is gebaseerd op het uitgangspunt de bijdrage te laten meebewegen met de ontwikkeling van het ledental.

De CSF stelt verder voor om de TU en de nieuwe ondersteuningsinstelling de opdracht te geven te zoeken naar verdere samenwerkingsmogelijkheden (en synergievoordelen) met instellingen van andere kerkverbanden. Wij denken (richtinggevend) dat daarmee de TU een bedrag van minstens € 200.000 per jaar moet kunnen besparen en de ondersteuningsinstelling € 75.000. Als de daling van het ledenaantal conform de prognose doorgaat, is immers na 2024 jaarlijks een extra besparing nodig. Deze instellingen moeten daarop anticiperen.

Regiegroep

Deze komt te vervallen na alle besluiten rond de hereniging.

Liturgie

De inhoudelijke ontwikkelingen op dit terrein vinden plaats binnen de reguliere werkzaamheden van de TU. Het geven van adviezen aan plaatselijke kerken kan ondergebracht worden bij de nieuwe ondersteuningsinstelling. Nog niet duidelijk is op welk moment deze verandering kan worden doorgevoerd.

Een beperkt bedrag is wellicht nodig voor reguliere kerkelijke vragen inzake liturgische formulieren etc.

BBK

Het betreft een (tweede) taakstellend bedrag. Dit moet opgevangen worden door een intensievere samenwerking met Verre Naasten.

AO/financiën/etc

Op organisatorisch gebied kan er veel synergiewinst worden behaald: één synode in plaats van een synode én een landelijke vergadering, etc.

Overige

Alle overige commissies (te vormen uit de bestaande deputaatschappen en commissies) leveren een synergievoordeel van (minstens) 10%.

Resultaat

In plaats van € 3.750.000 is in 2024 dan nodig € 3.433.000 ofwel € 25,13 per lid. Om het quotum daarna constant te houden, moeten de kosten jaarlijks met zo'n 1,5% verlaagd worden.

Zoals eerder opgemerkt zal in 2023 gewerkt worden met geactualiseerde cijfers, op basis waarvan dan beslissingen worden genomen.

5. ORGANISATIE VAN DEPUTAATSCHAPPEN EN COMMISSIES

De GKv telt zo'n 25 *deputaatschappen*. De NGK kent een iets kleiner aantal *commissies*. De ordening verschilt een beetje, maar alle aandachtsthema's zijn bij beide kerkverbanden in beeld.

In het kader van de hereniging is het goed om nog eens naar deze indeling te kijken.

De aandachtsthema's zijn nogal verschillend van aard en omvang.

Een aantal activiteiten is gericht op de ondersteuning van de plaatselijke kerken, zoals het Praktijkcentrum, de Nederlands Gereformeerde instelling Toerusting, het Diaconaal Steunpunt, Steunpunt Liturgie, en ondersteuning missionaire activiteiten.

Ook de Theologische Universiteit / Nederlands Gereformeerde Predikantenopleiding met bijbehorende faciliteit studiefinanciering en het thema kerkrecht zijn van belang voor de opbouw en voortgang van het gemeentelijk samenleven. Daarnaast is een regeling voor hoger beroep bij conflicten nodig en zijn de kerkverbanden aangesloten bij het meldpunt seksueel misbruik.

Er zijn ook deputaatschappen/commissies die namens de kerkverbanden contacten onderhouden met kerken in ons eigen land, met buitenlandse kerken en met de Nederlandse overheid.

Ten slotte moet een aantal zakelijke en organisatorische belangen worden behartigd, zoals financiën, communicatie en administratie.

De Commissie Strategie en Financiën vindt het belangrijk dat er een inhoudelijke clustering van al deze aandachtsthema's plaatsvindt. Daarvoor ziet zij een aantal argumenten.

1. De clustering moet leiden tot een duidelijker en overzichtelijker beeld van wat op landelijk niveau voor en namens de plaatselijke kerken gebeurt.
2. De clustering moet passen bij de wensen en verlangens van de plaatselijke kerken.
3. Een nieuwe indeling moet herkenbaar aansluiten bij de landelijke activiteiten binnen beide kerkverbanden en zorgdragen voor voldoende continuïteit.
4. Clustering draagt bij aan het behalen van synergievoordelen, inhoudelijk en financieel.

Randvoorwaarden:

- a. Het stelsel als geheel moet betaalbaar zijn. Hier wordt in hoofdstuk 4 nader aandacht aan besteed.
- b. Per cluster dient voldoende inhoudelijke samenhang te zijn tussen de geclusterde aandachtsthema's.

De verschillende bij elk cluster betrokken deputaatschappen en commissies voeren de door GS en LV geformuleerde opdrachten in de komende jaren zoveel mogelijk gezamenlijk dan wel in samenhang uit en zorgen ervoor dat uiterlijk in 2023 een nieuwe organisatie per cluster kan worden vastgesteld. Elk cluster wordt – waar mogelijk – aangestuurd door een commissie. De leden van de commissie worden benoemd door de synode van het verenigde kerkverband. Wanneer het niet mogelijk is tot één clustercommissie te komen (bij het ene cluster zal dat wel lukken, bij een ander niet of niet geheel), worden de activiteiten in elk geval op elkaar afgestemd.

Het aantal deputaten/commissieleden wordt verminderd. Een cluster kan subcommissies instellen voor een bepaald onderdeel.

Elk cluster maakt voor de periode vanaf de hereniging waar mogelijk één begroting waarin alle onderdelen van het cluster zichtbaar worden gepresenteerd met de drie standaardonderdelen: wat willen we bereiken, wat gaan we daarvoor doen en hoeveel moet het kosten. Uiteraard wordt ook de

bemensing van elke clustercommissie geregeld.

De synode van de verenigde kerk krijgt op deze manier te maken met een overzichtelijk aantal commissies/clusters en dito begrotingen (inhoudelijk en financieel).

Hierdoor ontstaat de mogelijkheid om in financiële zin tot een veel meer integrale bespreking en besluitvorming te komen van de begrotingen van elk cluster.

Tevens kan de synode zich meer richten op de beleidsmatige hoofdlijnen.

De mogelijkheid blijft uiteraard bestaan dat de synode tijdelijke ad-hoccommissies instelt voor een specifiek inhoudelijk thema (zoals 'man, vrouw en ambt', 'homoseksualiteit en de gemeente').

De voorgestelde clusterindeling ziet er als volgt uit:

1. Advies en ondersteuning plaatselijke kerken
 - a. Praktijkcentrum/Ned Geref instelling Toerusting/Diaconaal Steunpunt
 - b. Eredienst, liturgie (Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied) *)
 - c. Ondersteuning missionaire projecten directe omgeving **)
 - d. Landelijke Commissie Kerkelijke Adviezen
2. Opleiding en kerkelijke onderzoeken
 - a. Theologische Universiteit/Ned. Geref. Predikantenopleiding
 - b. Studiefinanciering
 - c. Archief- en Documentatiecentrum
 - d. Landelijk Commissie Kerkelijke Onderzoeken
3. Externe Contacten
 - a. Kerkelijke eenheid; kerken binnenland
 - b. Kerken buitenland
 - c. Kerk en overheid
 - d. Categorieel pastoraat (incl. dovenpastoraat) ***)
 - e. Evangelie en moslims ****)
4. Kerk en recht
 - a. Kerkrecht
 - b. Hoger beroep
 - c. Landelijke Commissie Kerkelijke Rechtspraak
 - d. Meldpunt seksueel misbruik
5. Bestuur (administratief/financieel)
 - a. Financiën en beheer
 - b. Ondersteuning hulpbehoevende kerken
 - c. Administratieve ondersteuning
 - d. Communicatie

*) Zie ons advies in hoofdstuk 4 over de toekomst van dit onderdeel.

**) Het streven is erop gericht dit onderdeel deel te laten uitmaken van de nieuwe toerustingsorganisatie en goed samen te werken met Verre Naasten.

***) Het overhevelen van de verantwoordelijkheid voor de geestelijk verzorgers in gevangenissen en verpleeghuizen aan deputaten krijgsmacht/predikanten ligt in het licht van de voorgestelde clustering niet voor de hand. Logischer is het categorieel pastoraat onder te brengen bij 'Kerk en overheid', desgewenst als subcommissie.

****) Bekeken moet worden of de relatie van de Synode en de Landelijke Vergadering met de Stichting Evangelie en Moslims moet blijven zoals-ie nu is. De CSF heeft een voorkeur voor meer autonomie van deze Stichting. Het komt de CSF voor dat het voldoende is wanneer de Synode van de verenigde kerk één of twee bestuursleden benoemt. De Stichting kan bekostigd worden uit collecten door de kerken, desgewenst met een aanbeveling van de Synode. De financiën lopen dan niet meer via de synodebegroting.

6. HOE KUNNEN WE DE GESTELDE DOELEN EN AMBITIES REALISEREN?

Om de hiervoor aangegeven doelen en ambities daadwerkelijk te kunnen realiseren, zal een *Commissie Integratie* moeten worden gevormd die na afloop van de GS en de LV met voldoende mandaat het veranderingsproces gaat ondersteunen en aansturen en ook in voorkomende gevallen knopen kan doorhakken. Dat doet zij in nauw overleg met de Regiegroep, Deputaten Financiën en Beheer (GKv), Commissie Financiën (NGK) en (de leden van) de huidige moderamina.

Opdracht is de besluiten die de Synode (GKv) en de Landelijke Vergadering (NGK) op basis van dit CSF-rapport neemt, uit te (doen) voeren. Deze besluiten vormen ook de begrenzing van het mandaat voor deze Commissie. De onderzoeksvragen uit dit rapport waartoe besloten wordt, zullen leiden tot voorstellen aan het verenigde kerkverband.

De Commissie Integratie gaat niet alles zelf doen. De vijf clusters moeten vooral zelf aan de slag. En de betrokken instellingen hebben zo hun eigen verantwoordelijkheid daarbij. De Commissie Integratie zal in alle gevallen wel het initiatief nemen om de gewenste beweging in gang te zetten én de voortgang monitoren.

De Commissie Integratie zal aan de volgende Synode respectievelijk Landelijke vergadering (dan wel het verenigde kerkverband) rapporteren over de stappen die binnen het verleende mandaat zijn gezet én voorstellen presenteren over de verschillende nog te onderzoeken onderdelen. Die rapportage zal de bestuurlijke, inhoudelijke en financiële aspecten behandelen en een definitief en concreet perspectief aangeven van de landelijke activiteiten van het verenigde kerkverband.

7. OVERZICHT VAN CONCRETE VOORSTELLEN

VOORSTEL BESLUITEN

Materiaal:

1. Besluit van de GS en de LV d.d. 7 maart 2020 tot instelling van de Commissie Strategie en Financiën.
2. Rapport *Ambities in balans* d.d. 10 september 2020 van de Commissie Strategie en Financiën (CSF) met bijlage.

Besluit 1:

in te stemmen met de hoofdlijn van het rapport wat betreft de inhoudelijke ambities voor het landelijk kerkenwerk: de ondersteuning van gemeenten en het opleiden en toerusten van predikanten moeten de speerpunten zijn.

Besluit 2:

bij de vaststelling van de budgetten van deputaatschappen, commissies en instellingen van de verenigde kerk als uitgangspunt te hanteren dat deze evenredig en zonder indexering meebewegen met de ontwikkeling van het ledental.

Grond:

Naast inhoudelijke ambitie geldt betaalbaarheid voor de kerken als leidend principe.

Besluit 3:

- a. te streven naar de vorming van één instelling voor ondersteuning van de gemeenten, met een brede reikwijdte, door het samengaan van de huidige instellingen Praktijkcentrum, Nederlands Gereformeerde Toerusting en Diaconaal Steunpunt;
- b. de ondersteuning van lokaal-missionaire taken van de gemeenten – nu nog ondergebracht bij deputaten ondersteuning - onderdeel te maken van deze instelling.

Grond:

Het samengaan van deze organisaties levert niet alleen synergievoordeel op, maar geeft ook een duidelijker 'gezicht' aan het werk van ondersteuning. 2. Met het oog op de vele uitdagingen waar de gemeenten voor staan, is een landelijke instelling met een brede reikwijdte wenselijk om hen daarbij te ondersteunen.

Besluit 4:

het werk dat nu door deputaatschappen, commissies en instellingen wordt verricht in de komende jaren te herstructureren tot een vijftal samenhangende clusters van de verenigde kerk, te weten:

1. Advies en ondersteuning plaatselijke kerken
2. Opleiding en kerkelijke onderzoeken
3. Externe contacten
4. Kerk en recht
5. Bestuur (administratief/financieel)

Grond

Een clustering is wenselijk om te komen tot een overzichtelijke structuur van het landelijk kerkenwerk en een meer integrale bespreking daarvan mogelijk te maken.

Besluit 5 (alleen GS)

het werk van het Steunpunt Liturgie vanaf de hereniging op een andere manier te organiseren, namelijk als reguliere taak van de Theologische Universiteit en als aanvullende taak van de nieuwe ondersteuningsinstelling.

Grond:

Liturgische ontwikkelingen vormen onderdeel van de opleiding en verdere toerusting van predikanten; allerlei vragen betreffende de inrichting van de kerkdiensten en dergelijke kunnen als verbreding van de reikwijdte van hun werk neergelegd worden bij de in besluit 3 genoemde instellingen.

Besluit 6 (alleen GS):

het budget voor de contacten met buitenlandse kerken aan te passen aan de veranderde omstandigheden en de contacten met verwante kerken in het buitenland vooral te doen onderhouden door Verre Naasten.

Grond:

Afgezien van het verschil in begrotingen tussen GKv en NGK speelt hierin de beëindiging van het lidmaatschap van de ICRC en het opzeggen van relaties door een aantal buitenlandse (zuster)kerken hierin een rol. Daarnaast kan de samenwerking met Verre Naasten verder worden geïntensiveerd.

Besluit 7:

de Theologische Universiteit en de nieuwe instelling voor ondersteuning te vragen actief samenwerking te zoeken met verwante instellingen van andere kerkverbanden om de kwaliteit van het werk te vergroten en tevens financiële synergievoordelen te behalen en daarover te rapporteren aan de volgende Generale Synode en Landelijke Vergadering.

Grond:

Het hebben van een eigen theologisch opleidingsinstituut en een instelling voor ondersteuning van de kerken is van groot belang voor de plaatselijke gemeenten. De huidige ontwikkelingen in het kerkelijke leven vragen wel om het zoeken van samenwerking met andere kerken en kerkelijke instellingen.

Besluit 8 (alleen GS):

het quotum voor de periode 2021-2023 met inzet van de aanwezige reserve en een korting op de onderdelen zoals aangegeven in het rapport te stabiliseren op het huidige niveau van € 25 per lid.

Grond:

Vanwege de verwachte ontwikkelingen in ledental en de betaalbaarheid voor de kerken is deze stabilisatie zeer wenselijk.

Besluit 9 (alleen LV):

het quotum voor de periode 2021-2023 te stabiliseren op het huidige niveau, met hooguit een geringe verhoging als gevolg van indexatie.

Besluit 10:

uit te spreken dat voor het totaal van het landelijk kerkenwerk een zodanige kostenreductie wenselijk is dat het quotum bij de eenwording van beide kerkverbanden vastgesteld kan worden op maximaal € 25 per lid.

Besluit 11:

gezaamenlijk met de GS / *met de LV* een Commissie Integratie in te stellen, met als opdracht

- a. het veranderingsproces, zoals beschreven in het rapport van de Commissie Strategie en Financiën met de naar aanleiding hiervan genomen besluiten, aan te jagen en te ondersteunen,
- b. dit te doen in goed overleg met de Regiegroep, Deputaten Financiën en Beheer (GKv), de Financiële Commissie (NGK) en de moderamina van GS en LV,
- c. en van haar werkzaamheden verslag uit te brengen aan de volgende GS en LV.

Grond:

De genomen besluiten op basis van het rapport vragen om een adequate en voortvarende uitvoering. De Commissie Integratie heeft daartoe niet alleen een sturende en stimulerende taak, maar moet ook de onderlinge samenhang bewaken vanuit het inhoudelijk en financieel totaaloverzicht.

8 september 2020

De Commissie:
 Maarten Boersema
 Sander Datema
 Aaike Kamsteeg
 Dinand Krol
 Mark Rietkerk

Bijlage: Onderzoek TU

Kerk tussen traditie en trend, maar met eschatologisch perspectief

Een onderzoek onder 21 lokale kerken naar visies, ontwikkelingen en vragen aan het kerkverband in opdracht van de Commissie Strategie en Financiën uitgaande van de Landelijk Vergadering van de Nederlands Gereformeerde Kerken en de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt

Student-onderzoekers:
Fennand Bakker, Kasper de Graaf,
Karin Koelewijn, Robert van Ommen en
Annemarie de Roos

Docent-onderzoeker & redactie:
Hayo Wijma

Kampen, 26 augustus 2020

Theologische Universiteit
GEREFORMEERDE KERKEN

Bij het voorblad:

De titel van dit onderzoek is ontleend aan een citaat van dr. C. van den Broeke¹:

‘Het kerkrecht en de kerkorde hebben een eschatologisch perspectief. De kerk leeft, als het goed is, met een toekomstverwachting. Niet zelden valt te constateren dat de kerk achterwaarts gericht is, op het verleden, op de traditie. Ze komt niet toe aan haar toekomst. Daarmee verstart ze en geeft ze geen gehoor aan haar roeping om ook gericht te zijn op Gods toekomst. Dat is overigens iets anders dan geen oog te hebben voor de traditie. De kerk beweegt zich altijd tussen traditie en trend, maar dan wel met eschatologisch perspectief.’

De levensboom² is gekozen als symbool van de tijd tussen traditie, trend en toekomst:

De ‘Levensboom’ of boom des levens (Hebreeuws: עץ החיים; Etz haChayim) werd (...) door God geplant in de Hof van Eden (...), samen met de boom van de kennis van goed en kwaad. De vruchten van deze boom gaven eeuwig leven (onsterfelijkheid). Nadat Adam en Eva van de boom van de kennis van goed en kwaad hadden gegeten, werden zij verbannen uit de Hof van Eden om hen ervan te weerhouden om van de vruchten van de boom des levens te eten: Toen dacht God, de HEER: ‘Nu is de mens aan ons gelijk geworden, nu heeft hij kennis van goed en kwaad. Nu wil ik voorkomen dat hij ook vruchten van de levensboom plukt, want als hij die zou eten, zou hij eeuwig leven (Genesis 2, 9)

Het Bijbelboek ‘Openbaring van Johannes’ noemt ‘een nieuwe hemel en een nieuwe aarde’, een heilige stad Jeruzalem die vanuit de hemel neerdaalt en waar een rivier ontspringt ‘met water dat leven geeft’. ‘In het midden van het plein van de stad en aan weerskanten van de rivier stond een levensboom. ... De bladeren van de boom brachten de volken genezing. Er zal niets meer zijn waarop nog een vloek rust.’ (Openbaring 22, 2-3^a)

¹ Broeke, Leon van den, en J. H. F. Schaeffer. *Geest of recht? Kerkrecht tussen ideaal en werkelijkheid*, 2019, p. 102

² Bron: [https://nl.wikipedia.org/wiki/Levensboom_\(Bijbel\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Levensboom_(Bijbel)) geraadpleegd op 10 juli 2020

Kerk tussen traditie en trend, maar met eschatologisch perspectief

Een onderzoek onder 21 lokale kerken naar visies, ontwikkelingen en vragen aan het kerkverband in opdracht van de Commissie Strategie en Financiën uitgaande van de Landelijk Vergadering van de Nederlands Gereformeerde Kerken en de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt

Student-onderzoekers:
Fennand Bakker, Kasper de Graaf,
Karin Koelewijn, Robert van Ommen en
Annemarie de Roos

Docent-onderzoeker & redactie:
Hayo Wijma

Kampen, 26 augustus 2020

Theologische Universiteit
GEREFORMEERDE KERKEN

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	4
1. Inleiding.....	5
2. Aanleiding onderzoek.....	6
3. Onderzoeksmethodiek en –ethiek	6
3.1. Afbakening en karakter onderzoek.....	6
3.2. Onderzoeksdoel, hoofdvraag en deelvragen	7
3.3. Onderzoeksmethodiek	7
3.4. Selectie van kerken.....	8
4. Theologisch conceptuele kaders	9
4.1. Nieuwe Testament	11
4.2. Kerkgeschiedenis.....	15
4.3. Systematische Theologie	19
4.4. Praktische Theologie	21
5. Resultaten interviews.....	26
5.1. Leiding over de lokale gemeente.....	26
5.2. Ontwikkelingen die men verwacht	30
5.3. Ondersteuning van landelijk.....	32
5.4. Theologische reflectie daarop	35
6. Conclusies.....	38
6.1. Conclusies binnen deelvragen	38
6.2. Conclusies binnen de hoofdvraag.....	39
6.3. Beantwoording hoofdvraag door studenten	41
7. Aanbevelingen.....	44
8. Bijlagen.....	45
8.1. Bijlage 1. Interviewschema en topiclist	46
8.2. Bijlage 2: Handelingsvelden gemeenten.....	48
8.3. Bijlage 3: Informatief overzicht beschikbare ondersteuning	49

1. Inleiding

Soms vallen dingen samen.

De opleiding Master Theologie Predikant omvat onder andere een module 'methodologie'. Die module behandelt onderzoeksmethodologie en heeft een serieuze omvang, namelijk vijf studiepunten, goed voor 140 uur per student. In de module leren ze een onderzoek op te zetten, uit te voeren en daarover te rapporteren. Ik voeg daar aan toe dat studenten ook theologisch reflecteren op de resultaten die ze door onderzoek hebben verkregen. Die theologische reflectie zit niet alleen aan 'de achterkant'; dat wil zeggen resultaten van empirisch onderzoek 'worden met een theologische saus overgoten' ... Die theologische reflectie zit al aan de voorkant: aan theologisch conceptuele kaders ontleent de onderzoeker aspecten waarop mensen bevraagd worden.

Op 22 april kwam ik in contact met ds. Maarten Boersema, lid van de Commissie Strategie en Financiën die uitgaat van de Landelijk Vergadering van de Nederlands Gereformeerde Kerken en de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt. Als eerste heeft deze commissie een opdracht om een perspectief te schetsen van een gewenste missie en inhoud van kerkenwerk dat ontstaat na de fusie van de NGK en de GKv. De commissie zou in dat kader graag een diepte sondering willen doen onder 24 kerken. De leden hadden daartoe zelf niet de gelegenheid.

Unaniem hebben de studenten ervoor gekozen om hun vijf keer 140 uur te besteden aan het onderzoeken van de vraag van de Commissie Strategie en Financiën. Nog steeds ben ik Annemarie de Roos, Karin Koelewijn, Fennand Bakker, Kasper de Graaf en Robert van Ommen dankbaar voor hun bereidheid hun tijd voor 'onderzoeksmethodologie' te investeren in dit onderzoek. Ik ben trots op hun denkkraft, hun inzet en het resultaat. Daarnaast ben ik blij met de medewerking van Maarten Boersema en Aaike Kamsteeg, leden van de CSF voor hun medewerking in het realiseren van dit onderzoek, hartelijk dank daarvoor. Vooral wil ik al die kerkenraadsleden en lokale bestuurders hartelijk bedanken om op zo'n korte termijn mee te werken aan interviews: zonder jullie had het niet gekund.

Het ontwerpen van een missie, inhoud (en omvang) van landelijk kerkenwerk vraagt om een bestuurlijk denkwerk. Maar niet alleen bestuurlijk: vorm volgt inhoud. Het schetsen van landelijk kerkenwerk voor en in een herenigde kerk, vraagt ook om theologisch denkwerk. Dat hebben we met dit onderzoek willen leveren: theologische reflectie die input levert voor een onderzoek waarvan de resultaten theologisch bereflecteerd worden en leiden tot conclusies. Mijn hoop is dat dit theologisch denkwerk de kerken mag dienen bij een schets van kerkenwerk dat toekomstbestendig is en dat leiding van kerken lokaal bij staat om het zijn van een gemeente van Jezus Christus vruchtbaar in te vullen.

Kampen, 26 augustus 2020

H. (Hayo) Wijma MLD

Docent methodologie

2. Aanleiding onderzoek

‘In opdracht van synode/landelijke vergadering is sinds februari jl. een commissie aan het werk die onderzoekt welke mogelijkheden er te zijner tijd zijn voor het landelijk kerkenwerk qua inhoud en omvang, gezien de verwachte krimp van het beschikbare budget. Deze Commissie Strategie en Financiën (CSF) onderzoekt momenteel wat er in de kerken leeft aan inzichten en verlangens en werkt uit wat dat in praktisch en financieel opzicht zal gaan vragen van de kerken.’³

Het onderzoek naar ‘wat er in kerken leeft aan inzichten en verlangens’ is uitgevoerd door master-2 studenten van de Master Theologie Predikant in het kader van het vak ‘Methodologie 2’ onder (bege)leiding van Hayo Wijma, docent methodologie. Hij heeft ook alle bijdragen van student-onderzoekers samengebracht en verwerkt tot dit rapport in overleg met hen.

Het onderzoek wordt uitgevoerd in de context van twee kerken (kerkverbanden) die voornemens zijn te fuseren. Lokaal zullen daarmee kerken zich kunnen verenigen of ‘herenigen’ in historisch perspectief. Aan dit proces ligt een ‘Verlangendocument’ ten grondslag dat geschreven is op basis van expertmeetings. Daarnaast zijn er in 2019 op diverse plaatsen gesprekken geweest over ideeën en wensen inzake lokale hereniging. Hiervan zijn rapporten gemaakt. Deze zijn gebruikt in een vooronderzoek en hebben geleid tot hoofdvraag en deelvragen.

3. Onderzoeksmethodiek en –ethiek

3.1. Afbakening en karakter onderzoek

De CSF heeft van LV/GS een opdracht⁴ ontvangen, die als volgt is beschreven:

Besluit:

samen met de Generale Synode/met de Landelijke Vergadering een Commissie Strategie en Financiën in te stellen met de opdracht:

- a. een perspectief te schetsen van de gewenste missie, inhoud en omvang van het landelijk kerkenwerk door deputaten/commissies/instellingen vanaf het moment van hereniging, dit op basis van een schets van wat er in de kerken leeft aan inzichten en verlangens met betrekking tot de herenigde kerkgemeenschap;
- b. daarbij het uitgavenniveau (voor landelijk, regionaal en plaatselijk kerkenwerk) in relatie tot de draagkracht van de gemeenten te betrekken;
- c. een globaal financieel raamwerk te schetsen voor het landelijke kerkenwerk in de herenigde kerk en voor de afzonderlijke onderdelen daarvan voor de periode 2023-2026;
- d. hierover aan GS en LV uiterlijk 1 september 2020 te rapporteren;
- e. besluitvorming door GS en LV in het najaar van 2020 op alle bovengenoemde punten voor te bereiden;
- f. een voorstel te doen voor de sturing van het proces na besluitvorming over de hiervoor genoemde onderdelen a, b en c.

Uitvoerders van dit onderzoek zijn onderdeel van één van de kerkenwerk-instellingen die onderwerp van heroriëntatie zijn door LV-GS en waarvoor CSF voorstellen gaat doen aan LV en GS. Leden van de CSF en docent/studenten vinden het van groot belang dat belangenverstrengeling – of de schijn daarvan – voorkomen wordt.

³ Bron: <https://www.gkv.nl/nieuws/synode-en-lv-doorstart-in-september/> gedownload op 09.07.2020

⁴ Bron: ‘Besluiten Commissie Strategie en Financiën’, intern document LV/GS, 07.03.2020, p. 1

Daartoe is besloten:

- Onderzoekers (studenten en docent) kunnen met een onderzoek input leveren voor het schetsen van 'een perspectief voor gewenste missie, inhoud en omvang van het landelijk kerkenwerk op basis van een schets van wat er leeft in de kerken aan inzichten en verlangens met betrekking tot de herenigde kerkgemeenschap.' (onderdeel van opdracht a. CSF van LV/GS 07.03.2020)
- Onderzoekers (studenten en docent) hebben géén bemoeienis met of invloed op de vertaling van deze schets naar organisatorische besluiten inzake de instellingen dan wel de investeringen die hiermee gemoeid zijn.

Daarnaast is besloten dat het uitgevoerde onderzoek een (toegepast) theologisch onderzoek zal moeten zijn. Van deze Master-2 studenten wordt in de Module Methodologie verwacht dat zij zo'n toegepast theologisch onderzoek uitvoeren. Het is niet de bedoeling dat zij eenvoudig 'empirische data ophalen'. Het onderzoek moet hen in de gelegenheid stellen theologisch te reflecteren op de context, hieraan indicatoren te ontleen voor onderzoeksinstrumenten en op de verkregen data theologisch te kunnen reflecteren in het kader van analyse en interpretatie. De leden van de CSF hebben deze werkwijze als werkbaar en wenselijk gezien: een nieuw landelijk kerkverband mag wortelen in financiële, strategische en theologische overwegingen.

3.2. Onderzoeksdoel, hoofdvraag en deelvragen

Het doel van het onderzoek is geformuleerd als: 'een verkennend onderzoek onder lokale kerken naar visies, te voorziene lokale ontwikkelingen en vragen van kerken'. De output van dit onderzoek biedt input voor opdracht a) zoals beschreven in de opdracht formulering CSF, zie § 3.1. In het perspectief van doel en context is de hoofdvraag van dit onderzoek als volgt geformuleerd:

- Hoe kan het landelijk kerkverband de plaatselijke kerk ondersteunen in ontwikkelingen?

Vervolgens is deze hoofdvraag uitgesplitst in deelvragen:

1. Welke visie heeft de kerkenraad op (lokaal) gemeente-zijn in zijn plaats en context?
2. Welke ontwikkelingen zien zij op zich afkomen in die plaats en context?
3. Welke ondersteuning van landelijk hebben ze nodig om lokaal leiding te blijven geven aan de gemeente (in hun context, plaats en bij deze ontwikkelingen)?

Deze formulering is besproken en vastgesteld in overleg met Maarten Boersema en Aaike Kamsteeg (leden CSF).

3.3. Onderzoeksmethodiek

Binnen de doorlooptijd en de schaal waarop het onderzoek wordt uitgevoerd is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksofzet in plaats van een kwantitatieve aanpak. Er is gekozen om interviews af te nemen. Over de opzet van de interviews en de vragen- of topiclijst heeft overleg plaats gevonden tussen de student-onderzoekers en de leden CSF. Voor de keuze van te interviewen kerken, hebben de CSF-leden voorstellen gedaan en de eerste contacten gelegd met betreffende kerken.

Voor de interviews is gekozen voor een semi-gestructureerde opzet. De drie deelvragen zijn leidend geweest voor de keuze van de topics. Deze topics zijn o.a. ontleend aan geformuleerde theologische conceptuele kaders binnen enkele theologische vakken. De interviews zijn uitgevoerd door vier van de vijf studenten. Om te voldoen aan criteria als betrouwbaarheid en validiteit, is er gewerkt met een interviewschema (bijlage 1).

Voor de concretisering van ‘lokale visies op kerkzijn’ is gebruik gemaakt van een model van zes handelingsvelden (bijlage 2). Naast Bijbelse- en theologische aspecten, is aan deelnemers gevraagd om ook te reageren op een ‘Informatief Overzicht van lasten’ als opgesteld door de CSF. (bijlage 3). Deelnemers aan de interviews hebben dit overzicht voorafgaand aan het interview ontvangen. Bijna alle interviews zijn uitgevoerd via Teams, Skype of Whatsapp-beeldbellen. Twee interviews konden binnen de RIVM-criteria veilig face-to-face uitgevoerd worden.

Voor verwerking van interviewresultaten is in eerste instantie niet gekozen voor de hoogste graad van methodologische grondigheid: interviewresultaten zijn verwerkt op hoofdlijnen in het format van het interviewschema. Uiteindelijk hebben drie van de vier student-onderzoekers toch alle interviews woordelijk⁵ uitgetypt. Deze transcripties zijn uiteindelijk deductief gecodeerd of gelabeld volgens de criteria die daarvoor staan. Hierbij is een dubbele check uitgevoerd: studenten hebben hun eigen interviewverslagen gelabeld. Deze zijn in een intervisie-setting besproken. De docent-redacteur heeft de labels gecheckt met de getranscribeerde interviewverslagen en verwerkt in tabellen. Deze zijn via kwalitatieve inhoudsanalyse verwerkt tot paragrafen in hoofdstuk 4.

3.4. Selectie⁶ van kerken

Voor de keuze voor en selectie van te interviewen kerken, hebben de CSF-leden voorstellen gedaan: de CSF is samengesteld uit leden van NGK- en GKv-kerken. De veronderstelling van de onderzoekers is geweest dat CSF-leden meer inzicht hebben in de verscheidenheid van NGK- en GKv-kerken dan onderzoekers. Bij de samenstelling van de selectie is uitgegaan van:

1. Evenredigheid in verdeling NGK- en GKv-kerken in de steekproef t.o.v. de totale populatie
2. Evenredigheid in regionale spreiding van kerken in Nederland
3. Voor zover mogelijk evenredigheid in diversiteit van de lokale kerken.

Dat heeft geleid tot een lijst van 24 lokale kerken, waarvan er uiteindelijk 21 zijn geïnterviewd. De doorlooptijd tussen ‘beschikbaar komen van deelnemende kerken’ en ‘moeten opleveren van resultaten’ is zo kort geweest, dat bij drie van de 24 kerken het niet gelukt is om tot afspraken te komen. Al met al is bijna 90% van de steekproef geïnterviewd. De interviews zijn uitgevoerd met ‘Leidinggevenden/bestuurders die goed inzicht hebben in de lokale situatie in relatie tot het landelijk kerkverband’.

⁵ Dus niet ‘letterlijk’: ‘ehms ...’ en ‘ahh’s ...’ zijn weggelaten net als registratie van non-verbale signalen.

⁶ Het is methodologisch gezien gangbaar om te spreken over een ‘steekproef’. Dat is een deel van een totale populatie die representatief is voor die populatie. Een steekproef trekken moet voldoen aan specifieke criteria. Onderzoekers hebben in overleg met de leden CSF zo zorgvuldig mogelijk kerken geselecteerd om een goed beeld te krijgen van wat er in twee kerkverbanden leeft. Het is de overtuiging van de leden CSF en de onderzoekers dat deze selectie dat beeld biedt. Daarnaast is ook een pragmatisch motief leidend geweest: 24 kerken was ook het maximum van wat we in vijf weken hebben kunnen interviewen en verwerken. Daarmee is de wens van een ‘dieptesondering’ van de CSF ingevuld.

4. Theologisch conceptuele kaders

Het uitgevoerde onderzoek is een toegepast theologisch onderzoek. Dat betekent dat er op drie domeinen resultaten zijn geboekt:

1. Student onderzoekers hebben theologisch conceptuele kaders ontworpen voor vier van de zes theologische vakken: Nieuwe Testament, Systematische Theologie, Kerkgeschiedenis en Praktische Theologie. De keuze om vier in plaats van zes theologische vakken te beschrijven, is gemaakt op praktische gronden: er waren vier studenten. De keuze voor om deze vier vakken een conceptueel kader te schrijven, is gemaakt door de student-onderzoekers. De beschreven conceptuele kaders zijn opgenomen in § 4.1..
2. Aan deze conceptuele kaders zijn onderwerpen (topics) ontleend, die de basis hebben geboden voor de interviews. Student-onderzoekers hebben 21 interviews uitgevoerd. Resultaten hiervan worden per deelvraag en binnen de labels beschreven in § 5.1. Aan deze beschrijving liggen bijlagen ten grondslag met alle antwoorden van lokale leidinggevenden op deelvragen, zoals die gelabeld zijn verwerkt. Deze bijlagen zijn in het bezit van de CSF en uitsluitend bedoeld voor intern gebruik.
3. Het doel van een toegepast theologisch onderzoek is dat de verkregen empirische resultaten uiteindelijk ook nog bereflecteerd worden vanuit de theologisch conceptuele kaders. Deze theologische reflecties worden beschreven in § 5.2. Voor de student-onderzoekers is deelname aan de onderwijseenheid 'Methodologie 2' verplicht om de benodigde studiepunten te krijgen. Die verplichting geldt gedurende de reguliere college-weken. De doorlooptijd van ontwerp, voorbereiding en uitvoering van het onderzoek is langer geweest dan de tien collegeweken van de periode waarin een beroep gedaan kan worden op student-inzet. Theologische reflectie op de empirisch verkregen resultaten heeft derhalve beperkt plaatsgevonden en op basis van vrijwilligheid en beschikbaarheid.

Binnen de TU is het gebruikelijk om theologie te definiëren als: 'Een wetenschappelijke praktijk (...) die zich bezighoudt met

- a. God in de werkelijkheid van zijn openbaring,
- b. het leven van de christelijke gemeente in de wereld.
- c. de schepping

in hun onderlinge betrekking.⁷

Binnen de theologie worden zes zwaartepunten, theologische vakken, onderscheiden, namelijk:

1. de Bijbel: Bijbelwetenschappen OT en NT
2. de geloofsinhoud: Systematische Theologie
3. de geschiedenis van de kerk: Kerkgeschiedenis
4. de handelingswerkelijkheid van de kerk: Praktische Theologie
5. het christelijk leven: Ethiek
6. de missionaire roeping van de kerk: Missionaat

⁷ Bruijne, A.L.Th. de, "Gereformeerde theologie vandaag," in (red.) *Gereformeerde theologie vandaag: oriëntatie en verantwoording*, redactie Bruijne, A.L.Th. de, (Barneveld: Uitgeverij de Vuurbaak, 2004), 11, 17.

In overleg zijn aan de gekozen vier theologische vakken deze aspecten geselecteerd om toe te voegen aan de topic-list voor de interviews:

Thema's	NT	KG	ST	PT/ethiek
kerk	beelden: (bruid, lichaam, volk, kudde, tempel, Jan Hoek, <i>Geroepen voor een nieuwe eeuw</i> , pag.22-26.) gemeenteleven: (diaconia, liturgia, koinonia, missionair) publieke functie: (plaats in de wereld, omgang met overheid)	ambten: (ontwikkeling ambten in de vroege kerk, ontwikkeling ambten in Reformatie) belijdenis: (verschillende belijdenissen, ontstaan als gezamenlijk belijden, binding aan belijdenis) publieke functie: (plaats in de wereld, omgang met overheid)	eigenschappen: (één, heilig, katholiek, apostolisch) kenmerken: (NGB29) wezen van de kerk: (zichtbaar/onzichtbaar, Gods werk) regering: (ambten, kerkstelsel) belijdenis: (binding aan en ruimte rond belijdenis) soteriologie: (leer over het heil, zonde)	gemeenteopbouw: (ontwikkeling/verloop van ledenaantallen) gemeenteleven: (concrete invulling van diaconia, liturgia, koinonia, missionair) oecumene: (openheid naar andere kerkverbanden) publieke functie: (plaats in de wereld, omgang met overheid)
kerkverband	functioneren van de onderlinge verbondenheid: (Apostelconvent, rondzendbrieven, collecte voor Jeruzalem)	vroege KG: (opbouw van het vroege kerkverband) organisatie met de Reformatie: (organisatie na de Reformatie) breuk van 1967: (ontstaan gereformeerde traditie en aanleiding breuk) publieke functie: (plaats in de wereld, omgang met overheid)	eigenschappen: (één, heilig, katholiek, apostolisch) wezen van de kerk: (zichtbaar/onzichtbaar, Gods werk) regering: (ambten, kerkstelsel) belijdenis: (binding aan en ruimte rond belijdenis)	oecumene: (openheid naar andere kerkverbanden) publieke functie: (plaats in de wereld, omgang met overheid)
kerkorde/ kerkrecht	gemeenteleven: (tucht - Mtt.18/1Kor.6)	functioneren KO: (ontstaan Reformatie, ontwikkeling na de Reformatie, breuk 1967)	regering: (ambten, kerkstelsel)	gemeenteleven: (functioneren van tucht, kerkorde) regering: (ambten, kerkstelsel)

De student-onderzoekers hebben de vier vakken voorzien van een theologisch conceptueel kader. Deze vier zijn opgenomen in dit rapport zoals de student-onderzoekers ze hebben aangeleverd. Daarmee hebben de beschrijvingen een zekere ongelijksoortigheid gekregen. Voor het eindrapport is besloten om deze zo te laten staan, het doet ook recht aan de eigenheid van de studenten.

Deze conceptueel kaders hebben de onderwerpen of topics voor de interviews opgeleverd. Deze zijn verwerkt in het interviewschema zoals opgenomen is in bijlage 1, zie § 8.1.

4.1. Nieuwe Testament

Kasper de Graaf

Bij dit onderzoek is het ook goed enkele gegevens uit het Nieuwe Testament erbij te betrekken. Het Nieuwe Testament is als onderdeel van de Bijbel, Gods Woord, medebepalend voor de visie van een gemeente, en de ondersteuning die kerken vanuit het kerkverband verlangen is dan ook aan die nieuwtestamentische gegevens te koppelen. In het volgende citaat wordt mooi onder woorden gebracht hoe gegevens uit het Nieuwe Testament te gebruiken zijn in dit onderzoek:

"Het functioneren van de christelijke gemeente moet primair zijn afgestemd op de nieuwtestamentische uitspraken over haar aard, want haar vormgeving en structurering waren in historisch opzicht min of meer toevallig, afhankelijk van de lokale omstandigheden. Vandaar dat men destijds verschillende plaatsen van samenkomst gebruikte. Zo verschilt ook in onze tijd het profiel van de gemeente per situatie."⁸

We bekijken lokale gemeenten in hun plaats en context, en we zullen zien dat gemeenten van elkaar verschillen. Niet elke gemeente vraagt dezelfde ondersteuning en dat hoeft ook niet. Maar daarbij zijn er wel algemene dingen te zeggen over de aard van de gemeente, vanuit het Nieuwe Testament. Daarom volgen hierna enkele nieuwtestamentische gegevens die een rol zouden kunnen spelen in de visie en invulling van gemeenten. In het onderzoek is het relevant te zien op welke aspecten accenten worden gelegd en welke aspecten wellicht buiten beeld zijn. Niet om kerken daarover te beoordelen, maar wel om theologisch goed zicht te krijgen op wat er in een gemeente leeft en wat de basis is voor de gevraagde ondersteuning.

4.1.1. Kerk en gemeente

Allereerst zou vanuit het NT gesproken kunnen worden over 'kerk' en 'gemeente'. Die woorden roepen verschillende associaties op, en de associaties die deze woorden bij gemeenten oproepen kunnen iets laten zien van wat een gemeente belangrijk vindt. Hier benoemen we beknopt de grondbetekenis van beide woorden.

Het woord 'kerk' komt van het Griekse *kuriakè*, 'van de Heer'. Dat woord komt in de Bijbel niet voor, maar de woorden 'van de Heer' of 'van God' of 'van Christus' komen bij allerlei metaforen van de kerk wel steeds terug.⁹ Te denken valt aan 'lichaam van Christus', 'volk van God' of 'bruid van Christus'. De kerk is niet zomaar een gemeenschap van mensen, maar zij is eigendom van God, van Christus.

Het Griekse woord voor 'gemeente', dat in het Nieuwe Testament gebruikt wordt, is *ekklesia*. Dat is een woord dat in de Griekse vertaling van het Oude Testament en ook in de Griekse oudheid wel gebruikt wordt voor een bijeengeroepen vergadering. Het woord impliceert echt fysieke samenkomsten. Dat dat woord in het Nieuwe Testament gebruikt

⁸ Häußer, 'De kerk als lichaam van Christus', 238.

⁹ Häußer, 'De kerk als lichaam van Christus', 221.

wordt voor de christelijke gemeente laat zien dat het samenkomen, bij elkaar komen, wezenlijk is voor de christelijke gemeente.¹⁰

Tegelijk lijkt het woord ook op meer te duiden dan op samenkomsten. Paulus gebruikt het woord *ekklesia* ook om de hele christenheid op een bepaalde plaats aan te duiden. Hij heeft het soms ook over *ekklesiae* (meervoud). Dan gaat het om meerdere gemeenten en dan kan het niet alleen over fysieke samenkomsten gaan. Het woord *ekklesia* is een zelfaanduiding van de christelijke gemeenschap geworden. Dan staat *ekklesia* voor "het ware Godsvolk".¹¹

4.1.2. Beelden of metaforen in NT

In het Nieuwe Testament worden verschillende beelden of metaforen voor de kerk gebruikt. Elke metafoor laat iets zien van wat de kerk/gemeente is. Welke beelden/metaforen een lokale gemeente aanspreken of welke zij het beste bij zichzelf vinden passen, zegt iets over de visie van de gemeente. Hieronder werken we een aantal beelden uit met verschillende steekwoorden. Daarin zijn we waarschijnlijk niet volledig, maar wel uitgebreid, omdat er een breed palet aan beelden/metaforen is.

- Kudde onder de Goede Herder: Gods zorg, mede door de ambtsdragers (die als herders zijn aangesteld over de gemeente), een kudde van verschillende schapen die luisteren naar de stem van de Goede Herder.¹²
- Bruid van Christus: zij leeft in innige verbondenheid met Christus, in een liefdesband, zij is in alles op Hem gericht, wil voor Hem stralen (nieuw leven), leven voor en door Hem.¹³
- Volk van God: zij is eigendom van God, een alternatieve gemeenschap, niet op één lijn met andere volken, maar juist uit alle volken/stammen/talen: een groep van mensen die bij God horen, verzameld overal vandaan, bedoeld om Gods daden te verkondigen in de wereld (vgl. 1 Petr. 2,9). Daarbij loopt ook een lijn naar Israël in het Oude Testament.¹⁴
- Lichaam van Christus: dat beeld kent twee uitwerkingen: (1) de gemeente als lichaam met veel verschillende lichaamsdelen die niet zonder elkaar kunnen: eenheid in de veelheid, diversiteit; (2) de gemeente als lichaam onder het Hoofd Jezus Christus: gehoorzaamheid en tegelijk verbondenheid met Hem.¹⁵
- zout van de aarde en licht in de wereld (Matt. 5,13-16); lichtende sterren (Fil. 2,15); brief van Christus (2 Kor. 3,3): in deze beelden staat de uitstraling van de gemeente in de wereld centraal: de gemeente geeft de wereld smaak, straalt het licht van Jezus Christus uit, is een brief waarin de wereld kan lezen wat Christus te zeggen heeft.¹⁶
- fundament en pijler van de waarheid: de gemeente is de plek waar de waarheid bewaard wordt, zodat je niet in drijfzand terecht komt, met allerlei wind van leer.

¹⁰ Häußler, 'De kerk als lichaam van Christus', 221-223.

¹¹ Häußler, 'De kerk als lichaam van Christus', 224.

¹² vgl. Hoek, *Geroepen voor een nieuwe eeuw*, 25; Van de Beek, *Lichaam en Geest van Christus*, 15.

¹³ vgl. Hoek, *Geroepen voor een nieuwe eeuw*, 24; vgl. Van de Beek, *Lichaam en Geest van Christus*, 17.

¹⁴ vgl. Hoek, *Geroepen voor een nieuwe eeuw*, 22-23; vgl. Van de Beek, *Lichaam en Geest van Christus*, 14-15.

¹⁵ vgl. Häußler, 'De kerk als lichaam van Christus', 228-229; Hoek, *Geroepen voor een nieuwe eeuw*, 23-24; vgl. Van de Beek, *Lichaam en Geest van Christus*, 16.

¹⁶ vgl. Hoek, *Geroepen voor een nieuwe eeuw*, 25.

- tempel van de Heilige Geest: de gemeente is de plek waar God aanwezig is, de woon- en werkplaats van Gods Geest, wat te maken heeft met verzoening (Woord en sacramenten) en vernieuwing (oefening in het nieuwe leven).¹⁷
- Gods huisgezin/familie: christenen, gemeenteleden delen een familieband als kinderen van dezelfde Vader, als huisgenoten van God (Ef. 2,19), als broers en zussen.

4.1.3. Gemeenteleven in het Nieuwe Testament

Dan iets over hoe het gemeenteleven in het Nieuwe Testament vorm krijgt. Lokale gemeenten hoeven dat niet exact zo te kopiëren, gemeenten verschillen immers van elkaar in plaats en context. Toch zijn uit de invulling van het gemeenteleven in het Nieuwe Testament belangrijke aspecten daarvoor af te leiden. Daarvoor noemen we eerst de eerste gemeente in Jeruzalem, in Handelingen 2, en vervolgens diepen we vanuit de brieven van Paulus nog enkele aspecten op. Deze aspecten kunnen we leggen naast wat gemeenten in interviews naar voren brengen. Waar leggen lokale gemeenten vandaag accenten, en welke rol spelen deze nieuwtestamentische gegevens daarbij, en wat zegt dat voor de gevraagde ondersteuning?

In Handelingen 2,42 worden vier aspecten genoemd die funderend zijn voor de gemeente: (1) trouw zijn aan het onderricht van de apostelen; (2) een gemeenschap vormen; (3) zich wijden aan het gebed; (4) het brood breken. Met andere woorden, de volgende dingen zijn in de christelijke gemeente belangrijk: (1) Bijbel; (2) gemeenschap; (3) gebed; (4) Heilig Avondmaal. In Handelingen 2,46 wordt duidelijk dat de christenen in die eerste gemeente elke dag samenkwamen. Gemeente zijn was iets van elke dag. In Handelingen 2,46 worden ook verschillende ontmoetingsplaatsen genoemd: ze kwamen bij elkaar in de tempel, maar ook bij elkaar thuis.¹⁸

In de brieven lezen we bijvoorbeeld over de liefde en de eenheid in de gemeente, waarbij iedereen zich inzet met de gaven die hij/zij van God ontvangen heeft, waarin gastvrijheid, zorgzaamheid, geduld, medeleven, verdraagzaamheid en zachtmoedigheid belangrijk zijn. Uit de brieven blijkt dat christelijke gemeenten niet alleen maar intern gericht waren, maar dat gemeenten duidelijk in de wereld stonden. Daarin waren zij diaconaal actief, betrokken op de samenleving om voor iedereen het goede te doen (vgl. Gal. 6,10; 1 Petr. 2,11-17; 2 Petr. 1,7). Ook waren zij missionair actief, allereerst door bijvoorbeeld de missie van de apostel Paulus te ondersteunen, met geld, met het bieden van onderdak, met gebed (vgl. Rom. 15,22-23; Fil. 4,10-20; Kol. 4,2-4), maar ook door zelf als lichtende sterren te zijn in de eigen omgeving (Fil. 2,15). Het missionaire heeft dus twee kanten: lokaal actief zijn, maar ook bovenlokaal ondersteuning bieden aan wat je 'missionaire werkers' zou kunnen noemen.¹⁹

4) Tot slot nog iets over de verbinding tussen lokale gemeenten met andere gemeenten, in termen van vandaag: met het kerkverband. Dat is relevant om te bekijken omdat het in het onderzoek gaat om de gevraagde ondersteuning door lokale gemeenten van het

¹⁷ vgl. Hoek, *Geroepen voor een nieuwe eeuw*, 24; vgl. Van de Beek, *Lichaam en Geest van Christus*, 15-16, 19.

¹⁸ Häußer, 'De kerk als lichaam van Christus', 230-233.

¹⁹ Häußer, 'De kerk als lichaam van Christus', 233-234.

kerkverband. Hoe verhoudt zich dat tot wat in het Nieuwe Testament naar voren komt over bovenlokale verbindingen tussen gemeenten? En hoe kijken lokale gemeenten eigenlijk tegen het kerkverband aan? Welke aspecten uit het Nieuwe Testament benoemen zij, welke zijn wellicht ook niet in beeld?

In het Nieuwe Testament zien we hoe verschillende gemeenten verbonden zijn in hetzelfde geloof. Mensen in Korinthe die de Heer Jezus Christus aanroepen moeten zich verbonden weten met allen die diezelfde Heer aanroepen, waar dan ook (1 Kor. 1,2). Paulus kan daarom ook dezelfde voorschriften geven aan verschillende gemeenten (1 Kor. 4,17; 7,17; 14,33.36). Verder maken verschillende gemeenten samen afspraken, bijvoorbeeld op het apostelconvent, en worden de daar gemaakte afspraken bij alle gemeenten bekend gemaakt (Hand. 15,1-16,5). Besluiten worden dus niet maar door een lokale gemeente genomen, maar daarin werken verschillende gemeenten samen. Verder worden gemeenten bemoedigd door christenen in andere gemeenten, bijvoorbeeld door de groeten in de brieven. Er is ook sprake van financiële ondersteuning, bijvoorbeeld in een collecte voor Jeruzalem (1 Kor. 16,1-4; 2 Kor. 8-9). Daarbij zijn zowel het ontvangen als het geven van ondersteuning in beeld. Paulus wijst op het belang van evenwicht in 2 Kor. 8,13.²⁰ Deze verschillende facetten die er in het Nieuwe Testament verbonden zijn aan het kerkverband, aan bovenplaatselijke verbindingen tussen gemeenten, maken dat het wat eenzijdig is om alleen te vragen naar de ondersteuning die kerken verlangen bij hun lokaal gemeente zijn.

Hiermee is een aantal aspecten genoemd uit het Nieuwe Testament, die in de visie op de lokale gemeente en op het kerkverband een rol kunnen spelen, en die helpen om de gegeven antwoorden theologisch te kunnen duiden.

Geraadpleegde literatuur

Beek, A. van de, *Lichaam en Geest van Christus. De theologie van de kerk en de Heilige Geest* (Zoetermeer: Meinema, 2012).

Häußer, D., 'De kerk als lichaam van Christus. Ecclesiologie in de brieven van Paulus', in: A. Baum & P.H.R. van Houwelingen (eds.), *Theologie van het Nieuwe Testament in twintig thema's* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2019), 221-239.

Hoek, J., *Geroepen voor een nieuwe eeuw. Geheim en missie van de gemeente* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2008).

²⁰ Häußer, 'De kerk als lichaam van Christus', 234-237.

4.2. Kerkgeschiedenis

Fennand Bakker

4.2.1 Vuur en Vlam (Dl. I)

Eén en ander doet in '67 denken aan '44, namelijk het hiërarchische juk van de synode. Mag die bindende leeruitspraken doen, gaat die niet ver zijn boekje te buiten? De parallellen tussen de twee synodes zijn niet moeilijk te leggen. Hoe dient men het spreken van de confessie over de ware en de valse kerk te interpreteren?²¹

Het is opmerkelijk dat het radicale, het isolement-achtige waar de vrijgemaakten in later jaren om bekend zouden staan, er vanaf het begin al ergens in gezeten heeft: de basis voor het radicale standpunt dat wie niet vrijgemaakt was, niet goed gereformeerd was, werd al aan het begin gelegd. Met de term 'ethisch conflict' heeft dit een hoge vlucht gekregen. Wanneer is een binding 'bovenschriftuurlijk' en wanneer niet? En in hoeverre dan? Als ik boeken lees over het verleden van de vrijgemaakte kerk, zeker boeken met minder historische afstand dan *Vuur en Vlam*, zoals *Het vuur blijft branden*, zit er ook iets heel erg moois in die beweging van toen: er was elan en grote opofferingsgezindheid, mensen gingen samen ergens voor en stampten in no-time een zuil uit de grond. Al lezende snapte ik wel waar de heimwee van veel mensen, misschien wel vooral te vinden in de afgescheiden kerken, vandaan komt. Ook de besturen van scholen zagen zich als verlengstuk van de kerk. Ook in het boekje *het vuur blijft branden* lees je over de geweldige organisatielust van de vrijgemaakten. In de grond van de zaak is dat ook een typisch Kuypertiaanse erfenis.²²

Dat de GKv vanaf het begin al op spanning stond, valt niet te ontkennen: Schilderianen, mensen uit het christelijke organisatieleven, aanhangers van de Wijsbegeerte der Wetsidee, en Jansenisten vertoonden vanaf het begin al verschil – zelfs in de redenen voor de vrijmaking zelf (zowel kerkrechtelijk als dogmatisch). Dat is te lezen in een vlijmscherp citaat van Janse: “voor velen gaat het meer om K.S. dan met verbreking des harten, om wederkeer der kerk (onder het oordeel) tot Gods Woord” (p53). Weer ligt het er misschien wel aan aan welke kant van de geschiedenis je staat. Van der Ziel schrijft in ieder geval wel zoiets (p 189).

De eigenlijke vraag was dan ook al lang in het zicht: in hoeverre mag je een verschillende opvatting over de vrijmaking hebben en daarnaar handelen? Wanneer is het het opeisen van kerkverwoestende vrijheid en wanneer niet? Er is me duidelijk geworden waarom de vrijgemaakten 'independentisme' vroeger nagenoeg hetzelfde vonden als 'ketterij'. Een van de problemen was misschien ook wel dat het een domineeskerk betrof. De GKv heeft zich historisch gezien altijd al bevonden in een spagaat tussen hiërarchie en independentisme.²³

In ieder geval een van de kwesties rond Van der Ziel speelt nu nog: wanneer verkondig je wat Paulus noemt 'de volle raad Gods'? Doe je dat ook op het moment dat je geen verkeerde dingen zegt, maar wel nalaat andere dingen te zeggen? Voor velen waren de vrijgemaakte identiteit, het ware kerk zijn, en de hele kerkelijke organisatie met onbreekbare banden verbonden.

²¹ Later wordt dit, vooral in het beneden besprokene *in het klimaat van het absolute* historisch gezien nog wat beter ingekaderd. Voor nu blijft staan dat er vooralsnog twee kerkstelsels botsen. Hoewel de GKv in ieder geval officieus (in de PT heb je hier een prachtige term voor, die ik vergeten ben) hard op weg is naar het congregationeel-independetistische, blijft het vooralsnog een doolhof om te navigeren tussen LV en GS. De huiver van de NGK jegens ál te harde woorden en tuchtoefeningen is historisch gezien begrijpelijk. De huiver van de tegenwoordige GKv'ers ook.

²² Ik herken hierin veel van de gevoelens van de leden van de 'nieuwe' vrijgemaakten kerkverbanden DGK en GKN. De term 'afgescheiden' is misschien wat te sterk, al ligt het er maar net aan van welke kant je het bekijkt.

²³ Men scheidde af vanwege de synodocratie, maar heeft zich daar later misschien wel schuldig aan gemaakt. Men gaf af op het independentisme, maar heeft juist de deur daar naartoe geopend met de vrijmaking. Tegenwoordig is de nasleep van de spagaat misschien wel het duidelijkst zichtbaar in het onbegrip dat mensen hebben voor dit soort discussies. Zijn ze te veel gevoerd, of alleen teveel aan de top gevoerd? Te theologisch en te weinig geestelijk? Hadden ze wel zo op de spits gedreven moeten worden?

4.2.2. Vuur en Vlam (DI. III)

Je merkt in de verschillende reacties van De Jong en Kamphuis iets van de spanningen van '67: is de ware kerk méér dan een ideaal of juist niet, en hoe duidt je dat dan in de context van Gods handelen? Was het 'ethisch conflict' wel echt een conflict? Juist als het gaat over de ware kerk en de Open Brief merk je een duidelijk verschil: er is inderdaad geen officiële leeruitspraak, maar er was wel een soort 'vrijmakingsgeloof', zoals Fe Jong het noemt. Het verschil in mentaliteit tussen de twee merk je ook nu in de GKv: hoeveel ruimte mag er zijn voor afwijkende meningen?²⁴

4.2.3. Rondom de Open Brief

Uiteindelijk is de vraag in de Open Brief dezelfde als die in de andere literatuur naar voren komt: raakt de huidige discussie (die van '67) aan de fundamenteën van het kerk-zijn?²⁵ Tegelijkertijd stond hier niet alleen de theoretische discussie op het spel, maar nog belangrijker, het zelfbeeld van de jonge vrijgemaakte kerk: "een vrijmaking, die zich niet meer confessioneel kan legitimeren, is een vermetele zaak, waarvan wij begeren, dat wij daaraan nooit deel hadden gehad (...)" (p. 33). Men bezag de feiten zoals die op tafel lagen simpelweg anders. Kun je de mensen onder je gehoor zien als gelovigen onder art. 28 N.G.B. of niet?

Ten diepste fundeert alleen de gereformeerde confessie de laatste, diepste oorzaak van de zaligheid alleen in Gods welbehagen, in Zijn eeuwige ontferming, ondoorgrondelijke barmhartigheid, en onnaspeurlijke rijkdom, en in Zijn almachtige en vrije genade. Als zodanig is het niet een verbijzondering van het christelijk geloof, maar de Schriftgetrouwe weergave ervan (p. 67). Dat ds. Janssen op p.69 mag schrijven dat naar zijn stellige overtuiging de tuchtoefening jegens ds. Van der Ziel in strijd is met de H. Schrift, de gereformeerde belijdenis, en de kerkorde, vond ik opmerkelijk. Ook hij ziet een parallel met 1944. Hij noemt de stroming van doorgaande reformatie zelfs 'sterk perfectionistisch'. Hij wil elkaar vasthouden, en is bereid de hand in eigen boezem te steken.

De synode is misschien haar boekje wel ver te buiten gegaan met haar behandelingen en uitspraken van en rondom deze kwestie. Is er niet sprake van een vierde formulier van enigheid (p. 120)?

Telkens weer bekruipt me het gevoel dat beide 'kampen' ergens wel een punt hebben, en dat ook wel van elkaar weten, maar tegelijkertijd volkomen langs elkaar heen schrijven.²⁶

4.2.4. Beknopte geschiedenis van de hereniging van GKv en NGK

"Aan de feitelijke breuk binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) ging een langdurige periode vooraf vol kerkelijke conflicten over uiteenlopende kwesties. Daarbij ging het voornamelijk om de waardering van de Vrijmaking en het omgaan met de gereformeerde belijdenis. Er bestond aan de ene kant diepgaande zorg over de loyale binding aan de gereformeerde belijdenis van ambtsdragers. Aan de andere kant ervoer men een te knellende binding aan de letterlijke bewoording van de belijdenis, die de binding aan de Schrift te boven dreigde te gaan. Gemeenteleden konden elkaar niet meer bereiken."²⁷

²⁴ In beginsel heeft dit in de NGK altijd gezeten, in de GKv niet; dat was ook één van de splijtpunten in '67. Wanneer is het kerkverwoestende vrijheid? In de geïnterviewde kerken merk je dat ze op spanning staan. De vraag is hoe ze daar mee om gaan, en die vraag speelt ook breder in het kerkverband, zowel op links als op rechts.

²⁵ Precies deze zelfde vraag speelt in de GKv en CGK meer dan ooit, en heeft eigenlijk altijd gespeeld in de door de zonde geteisterde zichtbare kerk van Christus.

²⁶ Ook dit is natuurlijk actueel en zeer herkenbaar.

²⁷ Ook dit is terug te lezen in de verslagen van de interviews. Kort door de bocht gesproken is de GKv veranderd, de NGK niet: sommige gemeenten houden onverkort en ondubbelzinnig vast aan de belijdenissen, de meesten erkennen ze, maar herkennen ze niet; naar de geest, maar niet naar de letter.

“De GS Berkel 1996 besloot dat er geen perspectief is, “om over te gaan tot samensprekingen op landelijk niveau met de Nederlands Gereformeerde Kerken”. Hiervoor werden onder andere de volgende gronden genoemd:

1. binnen de Nederlands Gereformeerde Kerken bestaat een te grote vrijheid in het omgaan met de belijdenis en tolerantie van afwijking van de belijdenis;
2. de afspraken binnen het kerkverband van de Nederlands Gereformeerde Kerken geven zoveel ruimte, dat een onbekrompen en ondubbelzinnige binding aan de leer onvoldoende wordt gewaarborgd.”²⁸

“Heel voorzichtig groeide het vertrouwen. Dit werd echter op de proef gesteld toen de LV Lelystad 2004 het zogenaamde VOP-rapport (Vrouwelijke Ouderlingen en Predikanten) aanvaardde als basis voor het openstellen van alle ambten voor zusters.[12] Dit rapport riep bij de GKv de vraag op of het gezag van de Schrift hiermee niet ondergeschikt werd gemaakt aan de cultuur van vandaag en ons verstaan van de Schrift vandaag.”

“Daarbij speelden bij de GKv nog steeds vragen over hoe de NGK in de praktijk omging met afwijking van de belijdenis en met vragen rondom het Schriftgezag, en hoe dat in het zogenaamde VOP-rapport concreet toegepast is. CCS en DKE stelden daarna opnieuw een notitie op getiteld Tweede overeenstemming hermeneutische uitgangspunten.[17] Deze notitie was voor de GS Ede 2014 aanleiding om uit te spreken, dat “door de overeenstemming in de gesprekken over hermeneutiek de belemmering die er lag vanwege het besluit van de NGK om de ambten voor de zusters der gemeente open te stellen, is weggenomen.”

“Kortom de ontmoeting en het gesprek tussen beide kerkverbanden werd in snel tempo verbreed en verdiept. In dit decennium werden actieve pogingen ondernomen om verzoening te bewerken. Er werden schorsingen opgeheven en predikanten gerehabiliteerd. Voor velen kwam dit helaas te laat, maar er is inmiddels een brede consensus ontstaan dat de breuk niet had gemogen. Aan de andere kant zijn er mensen die dit niet mee kunnen maken, en de op vele plaatsen ontstane toenadering betreuren.”

4.2.5. In het klimaat van het absolute

Het vooroordeel jegens de vrijgemaakten, voortkomend uit het ethisch conflict, wordt op de pagina's 462 tot 468 (cf. 480-481) in grote lijnen geschetst: vanaf dat moment was het 'ware kerk-idee' nadrukkelijk aanwezig.

“De spanningen binnen de vrijgemaakte wereld kristalliseerden zich in deze periode uit in allerlei kwesties. Die rond de predikanten A. van der Ziel en B. Telder waren dominant. De kwestie-Van der Ziel was de neerslag van de spanning rond de verhouding tot de synodaal-gereformeerde kerken en rond de verwante ware-kerk visie. (...) Bovendien ging het in de onderhavige kwestie over het hanteren van het kerkrecht. De problematiek rond ds. B. Telder inzake het denken over de dood raakte aan de status van de belijdenisgeschriften. Moeten die onverkort en letterlijk worden gehandhaafd of was er enige interpretatieruimte?” (P.470). Zie ook p 481-482. Het ging in die tijd over de 'preciezen' tegenover de 'rekkelijken'.

“Je gaat geen grote discussie opzetten over de tussentoestand, over de vraag of alleen de vrijgemaakte kerk de ware kerk is, over het gezag van de belijdenis, als woorden als zonde, genade, schuld lege begrippen voor je geworden zijn; als God ver weg schijnt te zijn en als het inderdaad een

²⁸ Deze verandering van de houding van de GKv is in de interviews bijna tastbaar. Dat zie je ook in het volgende citaat over het VOP-rapport.

vraag is of je ja of nee tegen Jezus Christus zult zeggen, al was het alleen omdat je niet weet wat het inhoudt.” P483²⁹

“Er is voor mijn besef iets onwaarsachtigs in alle zaken van gemeenschap onder Christus dat niet tendeert naar de ene avondmaalstafel.” P485 Tegelijkertijd: “Gereformeerden dienden samen te komen aan de ene avondmaalstafel in de ene, ware kerk van Christus, lees de vrijgemaakte.” (P.486)³⁰

Het werd hoog opgenomen toen de Bredase kerkenraad zich niet in alles, maar wel aan de inhoud van de belijdenis wilde binden (P486).³¹

Het vrijmakingsgeloof in de open brief. (P. 498-499).

Trauma's aan het hanteren van de tucht als sleutel van het koninkrijk. Cf P516-517. Ook alles wat er daarna beschreven is, zoals Veenhof op 536 schrijft: “Ik ken in de kerkgeschiedenis niet zo'n huiveringwekkend spel met de kerk. De oogst van jarenlang zaaien van wantrouwen en hersenspoelen is verschrikkelijk.” Of het waar is of niet, het is begrijpelijk.³²

Schilders opvatting, dat Christus ook Zijn bloed heeft gestort voor het kerkverband, lijkt nagenoeg verdwenen. De binding met het kerkverband zoals die in het boek naar voren komt, de landelijke betrokkenheid, waartegen ook de NGK zich afzette, is niet meer.

“Het Akkoord van Kerkelijk Samenleven dat in de NGK in gebruik is, vertoont de sporen van Veenhofs denken over kerkverband en kerkenorde. Participatie daaraan geschiedt op basis van vrijwilligheid.” P558³³

Dat de linkerflank aan invloed wint is in de geschiedenis bekeken niet gek: juist de GKv is binnen de gereformeerde gezindte het meest door de moderniteit bepaald. De *pietas*, de persoonlijke vroomheid, werd niet of nauwelijks gekend. Het nastreven van het absolute maakte star en ging ten koste van de mystiek. Bevinding en moderniteit waren elkaars tegenpolen.³⁴

²⁹ Deze woorden, destijds gesproken door een student aan de TUK, komen overeen met veel van wat ik in de kerken gehoord heb. Als men al wat van de ontwikkelingen vindt, is de het nog maar de vraag of men het ook de moeite waard vindt daar tijd en aandacht aan te besteden. Het is een 'ver van ons bed' show, die de plaatselijke kerk niet of nauwelijks lijkt te raken. In ieder geval in de beleving van veel kerkmensen, maar ook van veel kerkenraden.

³⁰ De groeiende contacten tussen veel kerken met de PKN, NGK, CGK, en soms zelfs RKK, steken hier schril bij af. Niet omdat Veenhof het er niet mee eens zou zijn geweest (dat weet ik eigenlijk niet), maar omdat eenheid (nog) geen expliciet doel is. Hier wreekt zich misschien wel het gebrek aan visie van veel kerkenraden. Wat willen we doen, waarom willen we het doen, waar willen we staan?

³¹ Een gravamen wordt in de GKv denk ik niet meer ingediend, en in ieder geval niet serieus genomen. Dat zou de samenwerking met de NGK wel héél spannend en eigenlijk onmogelijk maken. De vraag rijst wat de heren van toen tegenwoordig gevonden en geschreven zouden hebben. Gaat de GKv nog door in het spoor van toen, en moet dat eigenlijk wel? Hoe duiden we dat? Het kerkelijk absolutisme is niet slechts afgenomen, maar lijkt nagenoeg verdwenen te zijn. Dat past ook in deze context, net zoals het kerkelijk absolutisme in de GKv en de theologie van toen paste. Maar hadden ze het fout? En waar blijft in dit opzicht de bezinning op ons bestaan van nu? Onderscheiden we ons nog en wat vinden we daarvan? (cf. P490).

³² Hier komt ten diepste de huiver van de NGK weg, en ook de huiver van de huidige GKv'ers. Misschien al te harde taal, misschien al te onbarmhartig. Veenhof sprak van “een massa-executie van ambtsdragers, kerkbederf, stijlverlies en rechtsverachting, en een seculiere mentaliteit die voortvretend separatisme zou veroorzaken.” P551.

³³ Zoals ook hierboven herhaaldelijk teruggekomen is, staat de GKv op spanning. Men kan daar slecht mee om gaan; mensen verlaten niet voor niets het schip. In de NGK heeft men beter leren waken voor hiërarchie, heeft men beter geleerd overeenstemming te zoeken in plaats van overstemming, overtuiging in plaats van dwang, zich te oefenen in geduld liever dan zich te oefenen in de pen.

³⁴ Tegenwoordig is ook het karakteristieke van de GKv, dat het een kenniskerk was, weggefallen. Tegelijkertijd geeft dat mogelijkheden om zich te richten op hart en handen, in plaats van alleen op het hoofd. De vroomheid kan worden benoemd

4.3. Systematische Theologie

Annemarie de Roos

Systematisch theologische reflectie op de kerk

Wanneer men over de kerk spreekt, heeft men het meestal over de kerk zoals wij die kunnen zien: het kerkgebouw op de straathoek, de kerkmensen en de zondagse kerkgang. Men kan over de geschiedenis van deze kerk spreken en over de praktijken zoals die daar plaatsvinden, maar men kan ook vragen naar de betekenis van het concept kerk in het algemeen die de kerk op de straathoek overstijgt. Ecclesiologie is een wetenschappelijke discipline binnen de systematische theologie die zich met deze vraag bezighoudt. Wat is de essentie van de kerk? Wat is de functie van de kerk in het verspreiden van het heil? Wat is de functie van de kerk in deze wereld? Ecclesiologie is overigens onlosmakelijk verbonden met andere onderwerpen in de systematische theologie, zoals pneumatologie, christologie en eschatologie; zo wordt de kerk bijvoorbeeld 'het lichaam van Christus' genoemd.

Een uitdaging voor de ecclesiologie is de verbinding tussen de onzichtbare en zichtbare realiteit van het concept 'kerk'. Dit levert ook spanningen op, wanneer men de verbinding zoekt tussen de onzichtbare en zichtbare realiteit van het concept 'kerk'. De Apostolische Geloofsbelijdenis zegt: "Ik geloof een heilige, algemene, christelijke kerk, de gemeenschap der heiligen" Echter, de kerk zoals deze zich in de wereld bevindt, is een verdeelde kerk. De reden hiervoor is dat de kerk bestaat in een eschatologische spanning, waarin de vervulling van het Rijk Gods nog voor haar ligt. 'De kerk' is een term die de zichtbare realiteit overstijgt en gaat om de gemeenschap der heiligen verenigd in Christus en geleid door de Heilige Geest, die ook al in de realiteit van nu onderdeel is van de redding die God de mensen en de wereld schenkt in Jezus Christus.

Hoewel ecclesiologie van nature kerkmuren overstijgt, is de manier waarop de kerk onderdeel is van Gods heil op verschillende wijzen geïnterpreteerd. Nu betreft dit een onderzoek binnen de gereformeerde traditie in Nederland, die haar wortels heeft in de belijdenisgeschriften. Zo wordt in de Nederlandse Geloofsbelijdenis gesproken over het herkennen van de ware kerk aan de hand van bepaalde kenmerken, namelijk de zuivere prediking van het Evangelie, de zuivere bediening van de sacramenten en de uitoefening van de kerkelijke tucht. Uitspraken als deze hebben impact gehad door de gereformeerde kerkgeschiedenis heen, want wat is dan de ware kerk? In Theologia Reformata heeft prof. dr. Van der Borgh t een bijdrage geschreven over de toekomst van de kerk, waarin hij een aantal kenmerken onderscheidt van het omgaan met ecclesiologie in de gereformeerde traditie.³⁵

Ten eerste ziet Van der Borgh t een verband tussen de grote verdeeldheid op het gereformeerde erf met een sterk apologetisch confessioneel karakter van ecclesiologie. Zo moet het een theologische verantwoording bieden van de eigen weg die de denominatie is gegaan. Echter, volgens Van der Borgh t is een apologetische boventoon in de context van ecclesiologie een slecht teken, gezien dit niet creatief theologiseren stimuleert tegen de achtergrond van de vele uitdagingen waar de kerk voorstaat. In het huidige onderzoek zou dit betekenen dat wanneer een plaatselijke kerk zeer gebonden is aan 'de manier waarop zij altijd dingen hebben gedaan', men minder flexibel is in het omgaan met externe veranderingen. Het is ook te verwachten dat het narratief van een kerk over het verleden bepalend is voor de huidige visie op kerkzijn. Echter, het is bij dit punt de vraag in hoeverre

en het objectieve verbond heeft plaatsgemaakt voor een persoonlijke band met Jezus Christus, die soms nog wel trekjes vertoont van verbondsautomatisme en het al te snel identificeren van de zichtbare met de onzichtbare kerk.

35 E. Van der Borgh t, Theologia Reformata 1-3-2010, 5-15

een plaatselijke kerk zich identificeert met haar denominatie en wat de lokale situatie is qua scheuringen in het verleden en huidige 'concurrentie' met andere kerken.

Ten tweede kan er ook juist sprake zijn van een antropologische focus als reactie op de verdeeldheid volgens Van der Borght. "De kerk is een instituut zoals een ander en daarvoor gelden dezelfde sociologische en antropologische wetmatigheden. Theologisch verstaan van de kerk ligt dan moeilijk. Men schuwt de grote woorden over de kerk omdat die te veel verlegenheid veroorzaken bij de concreet existierende verdeelde kerk. Voor zover het nog theologisch is, is de benadering dan vooral praktisch theologisch, eerder dan systematisch-theologisch." In het onderzoek is daarom te verwachten dat gereformeerde kerken moeite hebben met het zich verstaan in theologische termen die de zichtbare realiteit van de kerk overstijgt; men is dan voorzichtig met idealistische uitspraken. Ook is te verwachten dat er meer bewustzijn is van fysieke zaken dan spirituele zaken.

Ten derde is het volgens Van der Borght opvallend hoe de afgelopen eeuwen het spreken over de kerk vooral binnen het protestantisme steeds meer is geïnstrumentaliseerd: de kerk wordt gezien als hulp op weg naar individueel heil, of de kerk als organisatie die het pad naar het Rijk Gods bereidt. Van der Borght ziet dit als een reductionistische benadering. Het alternatief hiervoor is volgens Van der Borght is een uitleg van kerk die zich centreert rond Christus. "Waarom het echt gaat in de kerk is Christus, niet de kerk zelf." De prioriteit ligt dan bij het verlangen om de blik als geloofsgemeenschap op Christus gefocust te houden. In het onderzoek kan daarom verwacht worden dat men zich meer bezighoudt met 'kerk-zijn' dan met het waarom van kerk-zijn, namelijk Christus. Overigens vermoed ik dat het idee van de kerk als instrument voor individueel heil tegenwoordig anders functioneert dan vroeger, waar het gerelateerd was aan het begrip 'de ware kerk'. Nu lijkt het idee van kerk als instrument meer verbonden te zijn aan consumentisme, waarbij kerkbezoekers inspiratie voor hun persoonlijke geloofsleven willen ontvangen. In beide gevallen ligt de focus van kerkzijn niet op Christus, maar op de menselijke ego's van het collectief of het individu. Voor het onderzoek is het ook waardevol om te kijken hoe de gedachte van 'de kerk als organisatie die het pad naar het Rijk Gods bereidt' functioneert in het missionaire bewustzijn van kerken, namelijk op welke manier kerken zich betrokken weten op de missie van God in deze wereld.

Naast deze kritische noties noemt Van der Borght helpende perspectieven op kerkzijn, zoals het perspectief van 'een gemeenschap onderweg zijn'. Dit heeft betrekking op het eschatologische bewustzijn dat het Rijk Gods nog niet tot volheid is gekomen. 'Een gemeenschap onderweg zijn' betekent conserveren wat is overgeleverd, in het hier en nu gemeenschap stichten en een dynamisch open karakter hebben naar de toekomst van God die op ons afkomt. Het betekent dat wij ons moeten realiseren dat de traditie niet af is. Daarbij wijst Van der Borght op de veranderende context in het Westen waar kerken steeds meer een minderheidspositie innemen, waardoor de focus vooral zou moeten liggen op hoe kerken het geloof behouden en versterken, hoe ze de gemeenschap versterken en hoe ze een geloofwaardig getuigenis afleveren in een pluralistische en dikwijls seculiere context. In het onderzoek is waardevol om te kijken hoe men plaatselijke kerken bezig zijn met de toekomst en in hoeverre deze open en dynamisch is.

Vanuit de bijdrage van Van der Borght is er een aantal voorlopige aannames te maken over blinde vlekken in de gereformeerde traditie ten opzichte van kerkzijn. Namelijk, dat men de neiging heeft tot weinig bewustzijn van de verbondenheid met andere kerken, dat men zich focust op hoe men kerk is

in plaats van waartoe (Christus) en dat men het lastig kan vinden om aandacht te hebben voor de spirituele dimensie van kerkzijn naast het organisatorische. De kritische noties van Van der Borgh zijn overigens gericht op de breedheid van de gereformeerde traditie, waar naast de Nederlands Gereformeerde Kerk en de Gereformeerd Vrijgemaakte kerk ook de reformatorische kerken onder vallen. Ik verwacht dat gereformeerde kerken die meer de positie innemen van een volkskerk zich minder kunnen identificeren met deze kenmerken. Ook is het te verwachten dat kerken die zich over het algemeen minder identificeren met de gereformeerde traditie zich anders verhouden tot de genoemde kritiekpunten.

<https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/b8dfcc97fd351a65320320f8c77a79d>

4.4. Praktische Theologie

Karin Koelewijn en Robert van Ommen

4.4.1. Dimensies

In de kern gaat het gemeente-zijn over geroepen zijn tot de omgang met God, gemeenschap met elkaar en dienst aan mens en samenleving.³⁶ Drie dimensies waar het gemeente-zijn om gaat. Te typeren als *mystiek*, *koinonia* en *diakonia*. Deze drie vormen samen een systeem, het DNA van het kerk-zijn.³⁷ Ze mogen daarom ook niet als indelingscriteria voor de organisatie gebruikt worden, waarbij bijvoorbeeld de omgang met God in de eredienst plaats vindt en diakonia in diaconie en evangelisatie. Bestuur en beheer zouden op zichzelf komen staan, gericht op efficiency. De drie dimensies moeten tot hun recht komen op alle terreinen van het gemeente-zijn, alle handelingsvelden. De dimensies geven aan waar het allemaal om draait, de handelingsvelden zijn de plaatsen waar dat moet gebeuren.³⁸

- *Mystiek* gaat over de omgang met God, het innerlijke leven, spiritualiteit, maar ook gebed. In Woord en sacrament ontmoeten we Hem. Maar ook in de ontmoeting met de naaste binnen (Matt.18:20) en buiten de kerk (Matt.25:40) ontmoeten we Christus.
- *Koinonia* ontstaat als mensen samenkomen voor de ontmoeting met God en dienst aan mens en samenleving. De relatie tussen Christus en gemeente is niet van elkaar te scheiden. Het verticale doortrekt het horizontale en omgekeerd. Johannes 15 brengt de koinonia tot uitdrukking met het beeld van de wijnstok en de ranken. Het liefdegebod brengt het tot uitdrukking. Gemeente-zijn is meer dan een gezelligheidsvereniging. Liturgie zonder onderlinge verbondenheid is een ritueel, gemeenschap zonder levende liturgie is een gezellig onderonsje.³⁹
- *Diakonia* gaat over al het dienstwerk in de gemeente. Toerusting, verkondiging, barmhartigheidsbetoon, opzicht.⁴⁰ Diakonia is maar geen slaafse onderdanige dienst aan de ander. Het is een houding van dienstbaarheid. Tegelijk heeft het oorspronkelijk ook te maken met representatie van de gastheer. Het is een bemiddelende functie. En is daarom direct verbonden met evangelieverkondiging in opdracht van Christus.⁴¹ Diakonia los van de mystiek en koinonia versmalt tot filantropie. Dan blijft de ander los van de koinonia staan en komt het

³⁶ Jan Hendriks, *Verlangen en vertrouwen: het hart van gemeenteopbouw*, (Kampen: Kok, 2008), 54-55.

³⁷ Hendriks, *Verlangen*, 56-57.

³⁸ Hendriks, *Verlangen*, 59.

³⁹ Hendriks, *Verlangen*, 56-57; Gerben Heitink, *Een kerk met karakter: tijd voor heroriëntatie*, (Kampen: Kok, 2008), 229.

⁴⁰ A. Noordegraaf, *Oriëntatie in het diakonaat*, (Zoetermeer: Boekencentrum, 1991), 13 en 109.

⁴¹ G.C. den Hertog en A. Noordegraaf (red.), *Dienen en delen; Basisboek diaconaat*, (Zoetermeer: Boekencentrum, 2009), 12-13.

goede nieuws van redding door Jezus niet ter sprake.⁴² Bij diakonia gaat het om betrokkenheid op de ander in nabijheid en solidariteit, maar ook met betrokkenheid in het publieke domein, rond vragen van vrede en recht, schepping en leven.⁴³ De zeven werken van barmhartigheid (Matt.25:31-46) geven richting, Jezus zelf heeft ze de kerk op het hart gebonden. De gemeente komt op voor gerechtigheid en legt zich niet neer bij onrecht en buitensluiten van zwakken. Hier ligt ook de verbinding met de ontmoeting met Christus, die juist bij het Avondmaal het dienstbaar zijn betreft (Luk.22:27).⁴⁴

Vanuit de verbondenheid van de dimensies en de handelingsvelden blijkt ook dat een gemeente per definitie missionair is. Want missionair zijn wordt niet bepaald door het handelingsveld, maar door de diakonia die als dimensie alle handelingsvelden moet doordringen.

4.4.2. Liturgie

Kerken hebben allerlei kleur als het gaat om tradities en gewoonten. De manier waarop kerkdiensten worden vormgegeven heeft daar alles mee te maken. Je zou kunnen zeggen dat de gemeente een liturgische 'kleur' heeft. Daarbij valt te denken aan de muzikale begeleiding, de participatie van de gemeente in de dienst zelf (zijn zij deelnemers of toehoorders) en de plaats en lengte van de preek. In de gereformeerde traditie heeft de liturgie een gemeentelijk karakter.⁴⁵ Dat wil zeggen dat zonder het samenzijn en de participatie van de gemeente, geen sprake is van liturgie. In de liturgie geeft de gemeente blijk van haar relatie met God. Wederkerigheid is in de liturgie van de samenkomst (orde van dienst) dan ook een belangrijk element. Er is een dubbele beweging: van God uit naar mensen en van de mensen naar God.⁴⁶ Hierin liggen de dimensies mystica en koinonia besloten. Stefan Paas, o.a. hoogleraar missiologie aan de TU en theoloog des vaderlands in 2019 schrijft over de gemeentelijke samenkomst dat kennis en ervaring van God niet allereerst een individuele aangelegenheid is, maar dat er een 'spiritueel wij' voor een spiritueel 'ik' is: God staat in relatie met 'ons' en via die weg met 'mij'- niet andersom.⁴⁷ Daarnaast zendt God zijn gemeente ook de wereld in om de gemeenschap met Christus en met elkaar vorm te geven. De zending van de kerk is erop gericht om mensen (opnieuw) in te wijden in het heil dat God wil uitdelen door Jezus Christus en God wil herstel van Zijn schepping.⁴⁸ Vertaald naar de handelingsvelden en dimensies is hier sprake van diaconia in het handelingsveld van de liturgie.

4.4.3. Onderwijs

De christelijke gemeente is een leergemeenschap, waarbinnen het discipelschap wordt geoefend. Dat is al vanaf de Vroege kerk zo geweest.⁴⁹ Het leren van de gemeente moet geen gefragmenteerde praktijk zijn, waarbij de leeractiviteiten losse eilandjes blijven in het geheel. Catechese vormt een belangrijke bouwsteen, als de invulling beïnvloed wordt door het geheel van de gemeente, haar visie en doelstellingen.⁵⁰ Catechese is daarmee niet beperkt tot reguliere jongerencatechese, maar opgenomen in een gemeentebreed en levenslang leerproces. Leren is een basisfunctie van de

⁴² Hendriks, *Verlangen*, 63.

⁴³ Hendriks, *Verlangen*, 60.

⁴⁴ Heitink, *Karakter*, 193.

⁴⁵ Immink, Gerrit., Een dubbele beweging, in: De weg van de liturgie: Tradities, achtergronden en praktijken. (Zoetermeer: Meinema 2004) p.67

⁴⁶ Immink, Gerrit., Een dubbele beweging. P.73

⁴⁷ Paas, Stefan., Vreemdelingen en priesters. Christelijke missie in een postchristelijke omgeving. (Utrecht: Boekencentrum 2018) p.206

⁴⁸ Paas, Stefan., Vreemdelingen en priesters, p.213

⁴⁹ Heitink, *Karakter*, 79-116.

⁵⁰ Jos de Kock, Wim Verboom, e.a. *Altijd leerling: Basisboek catechese*, (Zoetermeer: Boekencentrum, 2011), 274-275.

gemeente. Opvoeding, catechese, kinderwerk, kringwerk en kerkdienst vallen alle onder de educatieve dimensie van de gemeente. Het is ook een intergeneratief proces: generaties leren voortdurend aan en van elkaar in een wederkerig proces om christen in deze samenleving te zijn.⁵¹ Het leren heeft een relationeel karakter. Het gaat om de relatie met Christus (Hem volgen) en vanuit Hem een relatie met elkaar, leerlingen van Christus. Jezus is niet in een systeem te vatten, maar alleen in een relatie te begrijpen. De gemeente is lichaam van Christus en staat in relatie tot Christus en tot elkaar. Je wordt dubbel verbonden: aan Christus het hoofd en aan al die (totaal andere) lichaamsdelen, je broer en zus in Christus.

4.4.4. Diaconaat

Onderscheiden van de dimensie *diakonia* is diaconaat een handelingsveld, de plaats waar het diaconale werk in en buiten de gemeente zijn plaats heeft. De houding van *diakonia*, dienstbaarheid doortrekt alle handelingsvelden. Bij diaconaat wordt daar handen en voeten aan gegeven. Het gaat dan om het hulpbetoon jegens allen die sociaal-maatschappelijk in nood verkeren in kerk en samenleving, dienst van barmhartigheid en opkomen voor gerechtigheid voor mens en schepping.⁵²

Het diaconaal handelen kan worden ingedeeld met een dubbele onderscheiding: intern en extern, informeel en formeel. Diaconie kan gericht zijn op eigen gemeenteleden door eigen leden georganiseerd (intern en informeel) of door de gemeente, gericht op de samenleving (extern en informeel). Het kan ook georganiseerd worden door een diaconie of diaconale instelling, gericht op de eigen geloofsgenoten op formele wijze (intern en formeel). Of gericht op de mensen in nood buiten de geloofsgemeenschap, vaak in samenwerking met anderen (extern en formeel).⁵³

De gemeente is zowel subject als object van het diaconale werk. De diaken heeft een spilfunctie in het gemeentediaconaat. Als ambtsdragers dienen ze de gemeente door leiding te geven en de gemeenteleden toe te rusten en in het diaconale werk voor te gaan.⁵⁴

4.4.5. Missionair

Over wat missionair is bestaat veel verwarring. Etymologisch komt het van het woord zenden (mittere) en zending (missio). Als we ons missionair noemen, zeggen we dus dat we zenden. De vraag is wat we zenden, maar ook waarom. Stefan Paas noemt verantwoordelijkheidsgevoel en enthousiasme als twee drijfveren voor zending.⁵⁵ Als het gaat om zending kan het verantwoordelijkheidsgevoel bestaan dat we de wereld op andere (minder bedeelde) plekken mooier moeten maken. Het kan ook voortkomen uit ons enthousiasme en we willen dat geluk delen met andere mensen. Dit is niet specifiek christelijk. Wat wel specifiek christelijk is in de zending, is dat we ons geroepen weten (verantwoordelijkheid) door God om dienstbaar te zijn aan de wereld en het evangelie te verkondigen (enthousiasme). Het evangelie brengen is dan ook het hart van de zending.⁵⁶ In dit onderzoek verstaan we onder 'missionair' dan ook het geheel aan zendingsactiviteiten die erop gericht zijn om mensen in aanraking te brengen met het evangelie. Daarin onderscheidt zij zich van extern diaconaat wat primair gericht is op financiële en praktische hulpverlening en zij onderscheidt zich van pastoraat omdat dat uitgaat van geestelijke en psychische nood.

⁵¹ De Kock, *Leerling*, 17-18.

⁵² Noordegraaf, *Oriëntatie*, 13-15.

⁵³ Hub Crijns e.a., Hanneke Art-Honselaar (eindred.), *Diaconie in beweging. Handboek diaconiewetenschap*. (Utrecht: Kok, 2011), 240.

⁵⁴ Den Hertog en Noordegraaf, *Dienen*, 152-153.

⁵⁵ Paas, Stefan., *Vreemdelingen en priesters*, p.21

⁵⁶ *Ibid*, p.29

4.4.6. Pastoraat:

Zorg voor elkaar is niet alleen een diaconale praktijk, maar ook een pastorale praktijk. Er zijn gemeenten waar men van mening is dat pastoraat niet zonder diaconaat kan en vice versa. Hoewel er overlap in zit, is het wel goed om het eigene van pastoraat te onderscheiden van diaconaat. Je zou kunnen zeggen dat diaconaat begint bij de praktische hulpvraag. Pastoraat begint meestal in een concrete situatie waarin mensen iets meemaken en geconfronteerd worden met ziekte en dood, relatieproblemen, werkloosheid en andere problemen die psychisch op de mens drukken.⁵⁷ De pastorale hulpverlening die vanuit de kerk opgang komt, kunnen we formeel en intern noemen. Formeel omdat zij vanuit het ambt en de zorgtaak van de kerk wordt gegeven. Intern omdat het pastoraat binnen de kerkmuren blijft. Hoewel het pastoraat de gemeente als thuisbasis heeft⁵⁸, heeft het ook betrekking op mensen buiten de kerk, waar gemeenteleden mee te maken hebben, of zoals Van de Kamp het zegt: *“Pastoraat volgt de leden van de kerk als het gaat om contacten met buitenkerkelijken, zoekers, belangstellenden, mensen die vaak of minder vaak kerkdiensten bezoeken of meedoen aan andere activiteiten van de kerk. Op die manier is pastoraat grensoverschrijdend en missionair, omdat hierin Gods zorg voor de wereld en voor mensen concreet en zichtbaar wordt.”*⁵⁹ Wij noemen dit in dit onderzoek extern en informeel. Extern omdat het pastoraat de gemeente uit gaat, informeel omdat zij niet vanuit het bijzonder ambt verleend wordt, maar vanuit het ambt van alle gelovigen. We zien dus dat pastoraat niet alleen overlap heeft met diaconaat, maar ook met missionaat.

4.4.7. Beheer

De kerk is naast gemeenschap ook een instituut. In artikel 2 van het Burgerlijk Wetboek Boek 2 is vastgelegd: *Kerkgenootschappen alsmede hun zelfstandige onderdelen en lichamen waarin zij zijn verenigd, bezitten rechtspersoonlijkheid.* Zij kunnen met een eigen statuut hun eigen zaken regelen, voor zover dit niet in strijd is met de wet. Artikel 5 regelt dat een kerkgenootschap wat het vermogensrecht betreft, met een natuurlijk persoon gelijk staat. Men heeft dus een bepaalde verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid daarin.

De kerk als instituut schept de voorwaarden om als gemeenschap te kunnen functioneren.⁶⁰ Organisatie is een operationalisering van het leiding geven.⁶¹ Het gaat om de ordening van de gemeente als lichaam van Christus. Organisatie is bedoeld als de samenvoeging van delen tot een geheel en het staat in dienst van het organisme.⁶² Bestuur en gebruik van middelen, het beheer in de gemeente moet dan ook gericht zijn op de groei van de gemeente.

Als rechtspersoon heeft een kerkgenootschap verantwoordelijkheid af te leggen naar de overheid en samenleving voor goed beheer van de middelen die zij heeft. Zij dient in de samenleving goed bekend te staan als betrouwbaar (Matt.22:21; Rom.13:1-7; 1Petr.2:11-17). Tegelijk staat de organisatie in dienst van het lichaam. Daarom zal ook het beheer van de middelen ten dienste van het lichaam moeten zijn, tot groei en opbouw van het lichaam. Daar ligt dan ook een verantwoordelijkheid richting

⁵⁷ Van de Kamp, Peter. Verhalen om te leven. Levensverhalen in het pastoraat. (Utrecht: Kok 2013) p.11

⁵⁸ Van de Kamp, Peter, Verhalen om te leven. P.147

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Heitink, Karakter, 37.

⁶¹ Heitink, Karakter, 39.

⁶² Heitink, Karakter, 262.

de gemeente.⁶³ Realisering van de drie dimensies, mystiek, *koinonia* en *diakonia* moet de agenda bepalen van het handelingsveld beheer.⁶⁴

Bibliografie:

Crijns, Hub, e.a., Art-Honselaar, Hanneke (eindred.), *Diaconie in beweging. Handboek diaconiewetenschap*. Utrecht: Kok, 2011.

Heitink, Gerben. *Een kerk met karakter: tijd voor heroriëntatie*. Kampen: Kok, 2008.

Hendriks, Jan. *Verlangen en vertrouwen: het hart van gemeenteopbouw*. Kampen: Kok, 2008.

Hertog, G.C. den, en Noordegraaf, A. (red.). *Dienen en delen; Basisboek diaconaat*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2009.

Immink, Gerrit., *Een dubbele beweging, in: De weg van de liturgie: Tradities, achtergronden en praktijken*. (Zoetermeer: Meinema 2004)

Van de Kamp, Peter. *Verhalen om te leven. Levensverhalen in het pastoraat*. (Utrecht: Kok 2013)

Kock, Jos de, Verboom, Wim, e.a. *Altijd leerling: Basisboek catechese*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2011.

Noordegraaf, A. *Oriëntatie in het diakonaat*. Zoetermeer: Boekencentrum, 1991.

Paas, Stefan., *Vreemdelingen en priesters. Christelijke missie in een postchristelijke omgeving*. (Utrecht: Boekencentrum 2018)

⁶³ In de GKV kerkorde 2014 gaat het in hoofdstuk G over bestuur en beheer, waarin de verantwoordelijkheid richting gemeente en overheid geregeld is. In het AKS is dit niet apart geregeld.

⁶⁴ Hendriks, *Verlangen*, 65.

5. Resultaten interviews

Het uitgevoerde onderzoek is een toegepast theologisch onderzoek. Dat betekent dat er op drie domeinen resultaten zijn geboekt:

1. Student-onderzoekers hebben theologisch conceptuele kaders ontworpen. Die zijn beschreven in § 4.
2. Hieraan zijn topics ontleend, die de basis hebben geboden voor de interviews. Student-onderzoekers hebben 21 interviews uitgevoerd. Resultaten hiervan worden per deelvraag en binnen de labels beschreven in § 5.1. Aan deze beschrijving liggen bijlagen ten grondslag met alle antwoorden van lokale leidinggevendenden op deelvragen, zoals die gelabeld zijn verwerkt. Deze bijlagen zijn in het bezit van de CSF.
3. Het doel van een toegepast theologisch onderzoek is dat de verkregen empirische resultaten uiteindelijk ook nog bereflecteerd worden vanuit de theologisch conceptuele kaders. Deze theologische reflecties worden beschreven in § 5.2.

De drie deelvragen zijn leidend geweest voor de opzet van de interviews en vormen daarmee ook de structuur van deze paragraaf:

1. Welke visie heeft kerkenraad op (lokaal) gemeente-zijn in zijn plaats en context?
2. Welke ontwikkelingen zien zij op zich afkomen in die plaats en context?
3. Welke ondersteuning van landelijk hebben ze nodig om lokaal leiding te blijven geven aan de gemeente (in hun context, plaats en bij deze ontwikkelingen)?

In de interviews hebben betrokken leidinggevendenden blijk gegeven van grote bereidheid informatie te delen. Daarbij hebben ze openhartig, soms ‘hardop-denken-achtig’ gedeeld wat ze aan feiten, opvattingen of meningen hadden. Dat is een ‘resultaat’ dat niet in de deelvragen past, maar zeker een waardering vooraf verdient.

5.1. Leiding over de lokale gemeente

In dit deel is geluisterd naar visie, leidende Bijbelse beelden, de lokale situatie en hoe er over samenwerking wordt gedacht. Het begrip ‘visie’ is hierbij niet strak gedefinieerd, het is gebruikt zoals gangbaar is in leiderschapsliteratuur waarin het formuleren van een visie wordt aangemoedigd. Visie als richtinggevend beeld, koers, ‘stip-op-de-horizon’.

5.1.1. Visie

De eerste vraag na de introductie van de interviewer, was de vraag naar visie. Misschien is de vraag dan ook wat plompverloren, want niet alle geïnterviewden kunnen desgevraagd hun visie op gemeente-zijn soepel laten klinken. Onderzoekers horen: ‘lastige vraag’, ‘dat wordt graven ...’, ‘daar staat iets over op de website’, ‘staat in een nota’, ‘we zijn druk met verbouwen’, ‘we bezinnen ons nog’, ‘daar denkt de kerkenraad over na’, ‘daar is een groepje mee bezig’ en ‘die halen we van stal als we een predikant beroepen’. Maar geëxpliciteerd of niet, twee derde van de geïnterviewden spreekt zich uit in termen van ‘kerk voor dorp’ of ‘kerk voor buiten’. Ze gebruiken missionair gerichte termen. Een deel daarvan vult dit aan met iets van ‘gemeenschap’ of ‘onderlinge band’ of ‘verbinding’ en in de reactie van een-derde is iets van een drieslag te herkennen: ‘Gods koninkrijk vinden, ontvangen en doorgeven’, ‘verdiepen, verbinden, delen’, ‘hart voor God, voor elkaar, voor onze plaats’ en ‘boven-binnen-buiten’.

5.1.2. Bijbelse beelden

In het Nieuwe Testament wordt het geheim van Christus' gemeente in beelden uitgedrukt. Daarom hebben we leiding gevraagd welke van de Bijbelse beelden richtinggevend is in hun leiding aan de gemeente. Soms 'zijn we daar niet mee bezig', veroorlooft iemand zich een buiten-Bijbels beeld als: 'Duiventil', 'Stuurloos schip' ... Qua Bijbelse beelden doet 'Kudde' het goed, waarbij soms opgemerkt wordt dat de schapen wel erg eigenzinnig zijn. 'Lichaam (met veel leden)' wordt ook geregeld genoemd naast 'Familie', 'gemeenschap' en 'Zoutend Zout of 'Stad op een berg' naast 'Gebouw van levende stenen'. Al deze beelden worden zo'n vijf tot zes keer genoemd en in enkele gevallen wordt een soort opsomming gegeven met het karakter van: 'Ja kan eigenlijk allemaal wel'. Daar waar deelnemers gevraagd wordt te reageren op begrippen 'Kerk' en 'Gemeente' heeft 'Kerk' bijna altijd iets institutioneels, het gebouw, de GKV of zelfs 'band met God'. 'Gemeente' staat voor lokaal, gezin, sociaal, onderling verbonden, groep mensen en in één kerk verbindt men die verbondenheid met Christus.

5.1.3. Ideaalbeeld

De vraag naar idealen lijkt in zekere in op de vraag naar visie en Bijbelse beelden. Soms passen de idealen bij de visie, maar niet altijd. 'Toegankelijk en uitnodigend' als ideaal past bij 'missionair' als visie, maar die relatie is er niet altijd. Idealen worden geformuleerd in termen van middelen als gebouwen, methoden als zondagse samenkomsten en kringen en houdingsaspecten als vooroordelen, iedereen met elkaar eens, leerling van Jezus. Er zijn ook idealen terwijl een visie ontbreekt: 'we hebben wel iets' bij visie en 'Open kerk zijn' bij ideaal met daaraan toegevoegd dat 'we niet veel aan evangelisatie doen'. Of een ideaal wordt gespiegeld aan hoe het in een andere gemeente is en bij ons niet. Ook wordt van elders taal gevonden om een ideaal te verwoorden: 'één grote Italiaanse familie samen aan tafel'. Maar over het algemeen gaat het over welkom, fijn, uitnodigend, plek voor iedereen, één grote gemeenschap, betrokkenheid op elkaar, enthousiasme, openheid, herberg en ontmoeting. Eén gemeente heeft geen grote visionaire gedachten: 'dat ligt niet in onze aard en het leidt tot pijn en frustratie'.

5.1.4. Lokale situatie

Eén van alle geïnterviewde kerken noemt de lokale situatie er een waar niet-geloven normaler is dan geloven en daarin voelt men wel eenzaamheid. Alle andere hebben één of meerdere protestantse kerken in hun omgeving. Dat varieert van evangelische en baptistengemeenten tot PKN, CGK en soms RK-kerken. Als er een evangelische gemeente in de buurt is, ervaart men daarvan zuigkracht: 'toffe kerken die een goede show bieden'. Hillsong, Mozaïek, Crossroads, Vrije Evangelische gemeenten, Kerk van de Nazarener maar ook NGK-kerken waar GKV-leden liever de diensten bezoeken. Soms zijn er contacten zoals in overleg van voorgangers en worden er lokaal diensten samen gedaan rond Goede Vrijdag of bevrijdingsdag.

5.1.5. Samenwerking

Samengewerkt wordt er op predikantsniveau, maar ook bij diaconaat, voedselbanken, tentdiensten Alpha-cursussen of (andere) missionaire activiteiten. Over het algemeen staan deelnemers welwillend t.o.v. samenwerking, mits de eigen identiteit overeind kan blijven. Uit antwoorden op de voorgaande interviewvragen is lang niet altijd duidelijk wát die identiteit dan is. Op één plaats zegt men: 'we hebben genoeg aan onszelf' en ergens anders speelt imago een rol: 'Artikel 31 is wel héél zwaar' wat het lastig maakt om serieus genomen te worden als samenwerkingspartner.

5.1.6. Verlangendocument⁶⁵

In dit verlangendocument heeft de regiegroep zijn verlangen geformuleerd bij eenwording tot een samengevoegde NGK/GKv-kerk. Hoe kijken deelnemers tegen dit document aan? Van een aantal interviews zijn hier geen gegevens over. Bij zo'n twee-derde zijn de reacties gemengd. Enerzijds reacties als: 'positief, maar houd de vaart er in'. 'Enthousiast, maar de GKv zorgt voor vertraging'. 'Vreugde bij toenadering tot NGK'. 'Mooi document als we maar niet te erg ingekaderd worden, de GKv doet dat nogal.'. Anderzijds zeggen deelnemers: 'proces gaat te snel', 'weinig verrassend, je kan er niet tegen zijn' en 'te veel zoete taal'. Ook wordt er gerefereerd aan pijn uit het verleden met in één adem de constatering dat jeugd er helemaal niets mee heeft. En op sommige plaatsen zijn GKv en NGK al gefuseerd en ligt de focus op samenwerking met CGK of PKN.

5.1.7. Handelingsvelden

De Praktische Theologie heeft als object: 'de handelingswerkelijkheid van de kerk'. Nu is die handelingswerkelijkheid van de kerk best breed. Om die voor de interviews wat te structureren hebben Koelewijn en Van Ommen in § 4.4. een overzicht geboden op handelingsvelden van de kerk, gebaseerd op een aanzet die Hendriks daartoe gegeven heeft. ⁶⁶ Hendriks noemt 'pastoraat' daarin niet maar de student-onderzoekers hebben dit toegevoegd. Dat leidt tot dit overzicht:

Handelingsvelden gemeenten	punten
Liturgie (kerkdienst, muziek, overige vieringen)	
Onderwijs (volwasseneneducatie, jongeren, kinderwerk)	
Diaconaat (intern/extern, formeel/informeel, caritas en armenzorg)	
Missionaire activiteiten (zending, plaatselijke initiatieven (e.g. Athletes, E&R), Alpha)	
Pastoraat (intern/extern, formeel/informeel)	
Beheer (protocollen, financiën, inzet kerkgebouw)	

Geïnterviewden is gevraagd om 30 punten te verdelen over deze handelingsvelden, op zo'n manier dat de puntenverdeling de operationalisering van *hun* visie naar handelingsvelden in *hun* gemeente recht doet. Antwoorden van de geïnterviewden⁶⁷ geven dit beeld:

kerk	1	3	4	5	6	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	23	24
Lit.	10	6	6	10	3	4	8	10	6	8	4	4	6	7	8	7	6	6	4	4.5	7
Ond.	4	5	6	5	6	7	5	5	5/6	8	4	7	6	6	4	3	6	6	6	6,5	7
Diac.	6	3	6	5	3	5	5	5	4	4	7	5	6	7	5	5	6	6	5	6	4
Miss.	5	8	3	5	10	7	4	5	4	4	7	4	3	2	5	4	3	4	5	3	7
Past.	5	6	7	5	5	5	6	2,5	6/5	4	6	7	6	6	4	4	4	6	8	8	3
Beh.	0	2	2	5	3	2	2	2,5	5	2	2	3	3	2	4	7	5	2	2	3	2

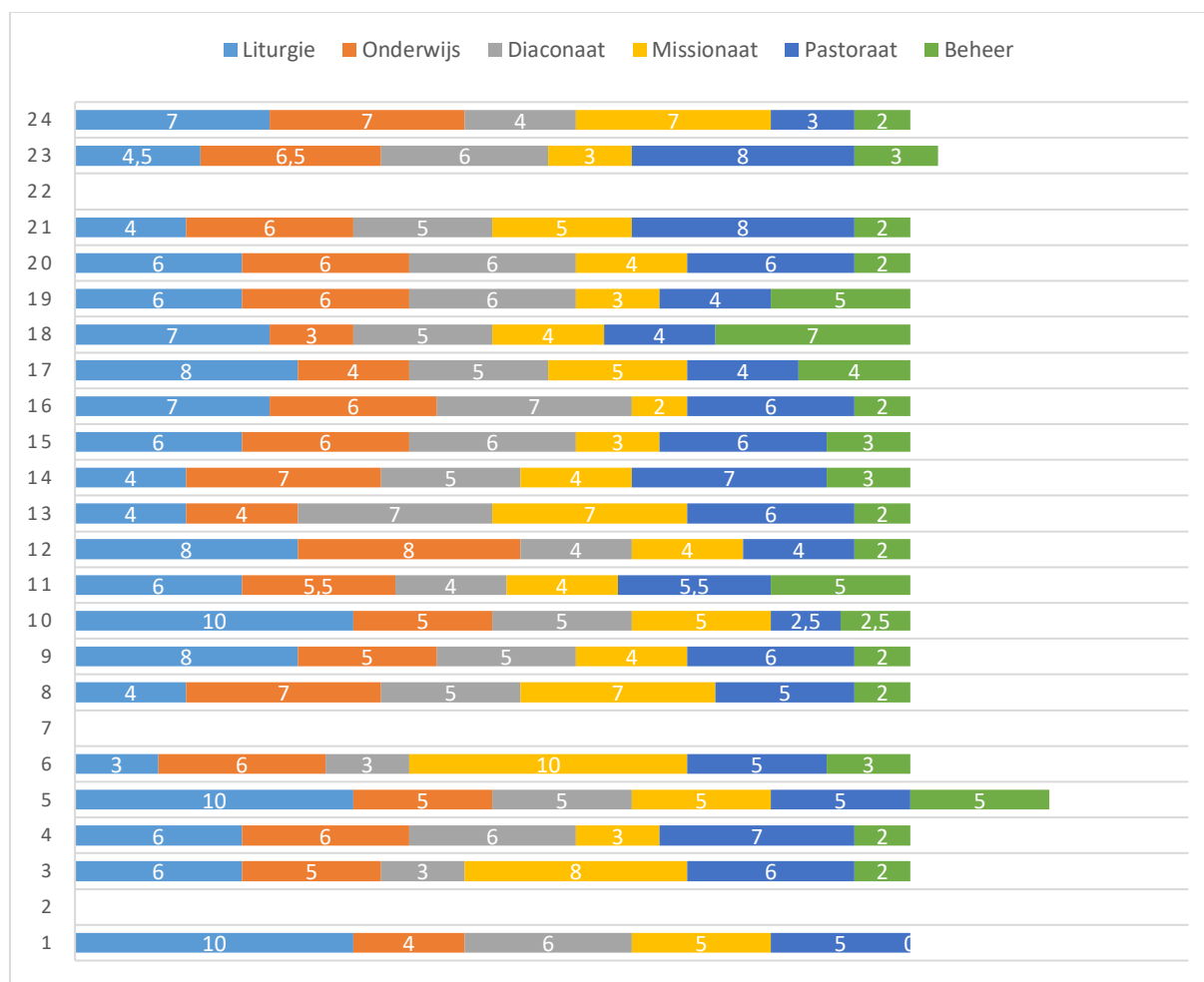
Legenda: **groen** = NGK, **paars** = fusiegemeente en **rood** = GKv

⁶⁵ Bron: <https://onderwegnaar1kerk.nl/verlangendocument/> geraadpleegd op 5 mei 2020

⁶⁶ Hendriks, J. *Verlangen en vertrouwen*. (Kampen: Kok, 2008), p. 60

⁶⁷ De kerken 2, 7 en 22 zijn niet geïnterviewd.

Deze tabel is vertaald naar een grafiek waarin de scores gegroepeerd zijn gepresenteerd:

Deze scores zijn op twee manieren interessant, namelijk:

1. de verdeling van punten binnen het totaal aantal van 30
2. de verdeling van punten in relatie tot eerdere antwoorden

Als illustratie bij de eerste vorm:

- Kerk 6 geeft drie punten aan 'liturgie', zes punten aan 'onderwijs' en tien punten aan 'missionaat'. Interessant is hun theologische visie, want 'liturgie' (kerkdiensten, muziek en overige vieringen) spelen hier kennelijk een kleine rol.
- Verschillen tussen kerken in aandacht voor pastoraat. De kerken 10, 12 en 24 kennen er respectievelijk 2, 5, 4 en 3 punten van de 30 aan toe. Daarentegen zien we bij kerk 4, 14, 21 en 23 scores van 7 of 8 punten.
- De kerken 5 en 23 hebben zich iets te rijk gerekend en dat zal een vergissing zijn.

Geïnterviewden hebben niet kunnen reageren vanuit deze beschouwing achteraf: verdere analyse zou vragen om verdieping. Ook zijn deze verdelingen interessant in relatie tot antwoorden van de geïnterviewden op andere vragen. Dat wat je in je visie of ideaal uitspreekt, hoeft zich niet altijd te verdisconteren in punten.

Om een paar opmerkelijke relaties te beschrijven:

- Kerk 1 is uitgesproken missionair, gericht op samenwerking en buitenstaanders en kent 10 van de 30 punten toe aan liturgie en een soortgelijke uitkomst is te zien bij kerk 5 en 10.
- Kerk 6 kent 10 punten toe aan missionair, maar dat hoeft qua aandacht niet ondersteund te worden vanuit een liturgie. Dat krijg 3 punten.
- Kerk 12 is zich aan het bezinnen op hun visie en kent de helft van de punten toe aan liturgie en onderwijs.
- De kerken 17, 18 en 19 zijn aan het verbouwen en daar gaat veel beheertijd in zitten. Opmerkelijk is ook dat deze drie 'even niet bezig zijn met visie'. Die 'ligt in een la en wordt gebruikt als een dominee beroepen moet worden', 'Komt er niet van want zijn we te druk voor' of 'Moeten in de toekomst nog wel eens geformuleerd worden.'
- Kerk 20 profileert zichzelf als 'roeiboot'-gemeente in plaats van 'gondel' en kent 4 van de 30 punten toe aan missionair. De geïnterviewde van kerk 24 profileert zijn gemeente als een 'stuurloos schip' en kent 7 van de 30 punten toe aan missionair.
- Over het algemeen vinden kerken dat 'beheer' iets is dat faciliterend is t.o.v. de andere handelingsvelden.

Naast deze zes handelingsvelden, onderscheidt Hendriks ook drie dimensies van kerk-zijn. In de kerk gaat het om bezinning (Mystiek), gemeenschapszin (Koinonia) en dienst aan de ander (Diakonia). Aan de deelnemers is gevraagd om per handelingsveld aan te geven hoe in elk handelingsveld het accent ligt op deze drie dimensies. Dat hebben ze kunnen doen met een waardering uitgedrukt in ++, +, +/-, - of --.

5.1.8. Afsluitend

In het eerste deel van het interview zijn deelnemers gevraagd om te reflecteren op hun gemeente in haar context. Daarbij is gevraagd naar visies, naar Bijbelse of andere ideaalbeelden en de samenwerking lokaal. De vragen naar 'verdeling van punten' en naar de drie dimensies zijn bedoeld om iets te zeggen over consistentie van het denken over de gemeente. In termen van Cameron: de mate waarin de *espoused theology* afgestemd is op de *operante theology* van de gemeente. Enkele deelnemers vermoeden wel een verschil tussen beide, als ze spreken over 'kloof', 'verschil tussen visie en praktijk', 'organisch geheel' of wat Bijbelser: 'Mosterdzaadje'. Ja, er is ontwikkeling mogelijk en we zijn op weg. Wat daarin natuurlijk óók een rol speelt, is wat de lokale leiding op zich ziet afkomen? Dat is dan de tweede deelvraag in de trits: visie – ontwikkelingen – ondersteuning uit kerkverband.

5.2. Ontwikkelingen die men verwacht

Net als bij deelvraag 1, is bij deelvraag 2 ook voor verschillende perspectieven gekozen om te onderzoeken wat leidinggevend lokaal op zich af zien komen. Ze zijn bevraagd naar ontwikkelingen, uitdagingen, verschillen die ze zien tussen NGK- en GKV-kerken, wat ze de waarde van belijdenissen vinden en hoe die van belang zijn voor de toekomst.

5.2.1. Ontwikkelingen

Bijna een kwart begint met 'Corona' wat ook logisch lijkt omdat op twee na alle interviews via een digitaal middel zijn afgenomen. De vraag ligt dieper: 'Wat zal de impact zijn?' Daarbij wordt gedacht aan de samenkomsten maar ook het gemeenschappelijke.

Ruim de helft van de geïnterviewden voorziet problemen met vergrijzing en ontgroening: jeugd en jongeren die al weg zijn, op de wip zitten, niet meer zo loyaal zijn als het van oudsher was. Daarbij wordt kerkelijke verdeeldheid als groot probleem gezien: jongeren hebben daar helemaal niets

(meer) mee en als dit de discussies blijft bepalen, gaan ze zoeken. Zorg om jongeren ... Omdat er in de omgeving van veel kerken lokaal genoeg ander aanbod is, vinden ze altijd wel iets. Overigens: leden vertrekken ook ter rechter zijde⁶⁸. Niet helemaal in één adem, maar aandacht voor randkerkelijken. Afnemende loyaliteit van gemeenteleden en afnemend bezoek aan middagdiensten. Sommigen melden dat de GKv sneller krimpt dan de NGK, uit andere bronnen blijkt dat dit relatief is.

En verder? Spanningen door toenemende diversiteit. Divers ledenbestand en meer papieren leden. Doordenking lidmaatschap: 'Wanneer ben je hier eigenlijk lid?'. Meebewegen met de samenleving terwijl je een behoudend deel hebt. Flinterdunne uitwerking van geloof in dagelijks leven.

5.2.2. Uitdagingen voor een nieuw kerkverband

Op weg naar een herenigde kerk: wat zien geïnterviewden dan als uitdaging? In enkele situaties speelt het niet: er is geen NGK in de buurt of de NGK in de buurt heeft een GKv dichterbij waarmee ze dan 'eerst iets moet'. De pijn van deze fusie zit vooral bij ouderen: daar moet energie in gestoken worden, maar eerder is al gezegd dat deze fusie dus ook een nieuw kerkverband voor jongeren compleet oninteressant is. De vraag is dan voor wie je een kerkverband inricht ...

Daarmee is niet alles gezegd: er zijn (pastorale) hete hangijzers als homoseksualiteit en M/V-amt. Er zijn verschillen en er komen meer modaliteiten: voor de NGK niet onbekend maar voor de GKv? Hoe gaan we om met verschillen en ook met stijlverschillen in beleid-voeren? Eén kerk stelt expliciet independentistisch te willen blijven.

5.2.3. Verschillen tussen NGK en GKv

Verschillen is een apart label geworden in de interviewresultaten. Want hoe zien deelnemers de verschillen? Op dit punt spreken deelnemers zich 'genuanceerd' uit of 'unverfroren'. Om te beginnen met de nuance: 'GKv is losser geworden en NGK is meer gaan regelen'. 'Reguleren moet ook wel, maar niet te veel. Van oudsher is NGK minder strak, maar de GKv verandert snel: 'GKv schuift meer op naar independentistisch-congregationalistisch' en 'GKv haalt NGK links in.' Richting 'unverfroren' komen uitspraken als: 'GKv heeft te snel dingen over boord gegooid en binnen de NGK wordt de Schrift nog veel meer uitgelegd.' Of een lid van GKv-kerk die stelt: 'NGK is positieve, samenbindende gemeente die gewend is om diversiteit te hanteren. GKv is elitekerk van geleerde mensen die precies weten hoe het zit en daar nu op stuk loopt.' Of een NGK-lid die weet: 'GKv vat alles in protocollen en ramt gevoelsdimensie eruit.' Om er nog aan toe te voegen: 'Krimp gaat bij GKv sneller.' Verschillen: feitelijk of waargenomen, ze worden gezien en genoemd. Betrokkenen uit twee kerken relativeren dit: 'We lijken meer op de NGK dan we denken. We varen al meer onze eigen koers.' Een ander zegt: 'GKv is de NGK sterk achternagegaan en de NGK is iets teruggekomen. We gaan elkaar ergens in het midden ontmoeten.'

5.2.4. Binding aan belijdenissen

Specifiek zijn de geïnterviewden bevraagd op hun houding ten aanzien van de kerkelijke papieren: welke waarde hebben de belijdenissen in hun opvatting? Daar wordt genuanceerd over gedacht maar vrijwel nergens spelen ze nog een rol van betekenis: officieel worden ze nog onderschreven, in de praktijk hebben ze nauwelijks meer betekenis. Of: 'we denken meer in de geest van ... dan dat we er letterlijk achter staan.' Sommigen maken nog een onderscheid en geven aan 'de apostolica te houden en de rest er uit'⁶⁹. Anderen zeggen 'zich daar zeker aan gebonden te voelen maar eigentijds en toepasbaar.' Ook wordt onderscheid gemaakt in de zin van: 'voor de kerkenraad en voor ouderen

⁶⁸ Vgl: <https://www.nd.nl/geloof/geloof/533718/nieuwsanalyse-vrijgemaakten-verliezen-aan-twee-kanten>
09.07.2020

⁶⁹ Dit is een letterlijk citaat. Aangezien er maar één apostolicum is, bedoelt de geïnterviewde waarschijnlijk

nog belangrijk, voor jongeren niet meer'. Voor twee kerken blijkt hun verbondenheid met de belijdenis doordat 'ze de bindingsformulieren ondertekenen.' In één gemeente wordt 's middags nog uit de Heidelbergse Catechismus gepreikt, maar: 'waarschijnlijk verdwijnt de middagdienst binnenkort'.

5.2.5. Afsluitend

Ontwikkelingen, uitdaging en verschillen – het idee in opbouw van de vragen was om te beginnen met visie, Bijbelse- en ideaalbeelden, lokale situatie en opvattingen over samenwerking. De tweede deelvraag heeft dan betrekking op: 'wat zie je (ver) schuiven?' om vervolgens te schakelen naar de derde deelvraag, die naar nieuw kerkverband en hoe dat nieuwe kerkverband je kan helpen in het uitwerken van de visie op de gemeente in je lokale context in de storm (?) van alle ontwikkelingen, verschillen en uitdagingen.

5.3. Ondersteuning van landelijk

Welke ondersteuning van landelijk hebben jullie nodig om lokaal leiding te kunnen blijven geven aan de gemeente (in hun context, plaats en bij deze ontwikkelingen) – dat is de derde vraag. Om zo een basis te leggen voor de vraag: 'Hoe moet dat nieuwe kerkverband er dan uitzien?' Deze vraag heeft al een wat langere geschiedenis. De Jonge concludeert in 2014⁷⁰:

'Zowel kerkenraden (in een 1^e survey) als gemeenteleden (in een 3^e survey) lijken te begrijpen dat een duidelijke richting en daadkracht nodig zijn voor leiders in een veranderende wereld. Kerkenraden vragen juist ook om hulp bij deze zaken. Ze ervaren best problemen bij het goed regelen van de dingen, maar kunnen dat wel zelf aan. Juist het stuur geven aan de gemeente en (een nieuwe) koers bepalen vinden zij moeilijk vorm te geven. Hierbij vragen ze dan ook ondersteuning'

Welke ondersteuning wenst u nu (in 2020) van het landelijk kerkverband en welke hulpvragen hebt u daarbij. Ten slotte hebben ze zich desgevraagd uitgesproken over de kosten van de kerkverbanden en wat ze daar belangrijk vinden voor de toekomst.

5.3.1. Verschuivingen in gemeente-zijn

Als er in dit opzicht een thema is dat er uitspringt, dan lijkt dat vooral vergroting van de 'externe gerichtheid' te zijn. 'Ideaal is meer missionair, de realiteit is dat dit moeilijk van de grond komt'. Nog steeds overheerst het beeld 'dat mensen maar naar de kerk toe moeten komen.'

Ook wordt het belang genoemd van 'meer bezinning op de kern'. De gemeente moet doordrongen raken van de kern op pastoraal en diaconaal vlak.' 'Verandering als organisch proces, hoe blijf je in rapport met de tijd'. 'De ontwikkeling van de predikant tot specialist die regionaal ingezet wordt'. 'Beheer wordt steeds belangrijker' – in het geheel valt niet echt een rode draad te ontdekken.

5.3.2. Verschuivingen in handelingsvelden en dimensies

De twee begrippen verwijzen naar de vragen en 'invuloefeningen' zoals beschreven in § 5.1.7.. Wat zien geïnterviewden in dit opzicht verschuiven? In dit opzicht noemen kerken vooral het toenemende belang van onderwijs in relatie met aandacht voor jeugd/jongeren. Dat includeert jongeren van buiten en sommigen doen dat al. Anderen merken op dat onderwijs 'intergenerationeel' moet plaatsvinden, want waarom zouden alleen kinderen catechese moeten krijgen? Of ze rekken de leeftijd van jongeren op tot zo'n 30 jaar.

De drie oecumenische belijdenissen: het Apostolicum, de geloofsbelijdenissen van Nicea en Athanasius.

⁷⁰ Jonge, A.M. de, J.H.F. Schaeffer, Mol, M. en Wijma, H. 'Vragen & Knelpunten. Behoeftenonderzoek Praktijkcentrum'. (Zwolle: Praktijkcentrum, 2014), p. 37

Het valt te verwachten dat missionair aan belang toe zal nemen en dat wordt ook genoemd door enkele geïnterviewden. Soms in combinatie met diaconaat, dat door één van hen betiteld wordt als 'het zusje van missionaat'. Maar tegelijk is missionaat ook het handelingsveld waar bijna de helft van de geïnterviewden van zegt: 'Kan wel een tandje bij', 'Komt niet echt van de grond', 'Besteden we uit, 'Staat wel in onze visie ...', 'Ambities zijn er zeker, maar de praktijk blijft achter', 'Er is een missionaire activiteit, maar die leeft maar bij een enkeling – staat zeker niet op de voorgrond'.

Ten slotte worden ontwikkelingen genoemd – maar niet vaak – in de handelingsvelden liturgie, pastoraat. Bij pastoraat wordt dan een verlangen gedeeld om het onderlinge pastoraat verder te laten ontwikkelen. Voor zover liturgie wordt toegelicht, gaat het dan om: 'gericht op buitenstaanders' en zou in zekere zin missionair kunnen worden begrepen.

5.3.3. Welke ondersteuning vragen we aan het landelijk kerkverband?

Van de geïnterviewde kerken gebruikt bijna een kwart (vijf) het kerkverband niet optimaal: ze hebben er geen aandacht voor, zoeken expertise of ondersteuning wel buiten het kerkverband of denken het niet nodig te hebben. Zes van de geïnterviewde kerken zien brood in missionaire ondersteuning en zes geven aan vooral steun te vinden in afstemming in regionaal of classicaal verband. 'Landelijk staat dan toch ver van lokaal af' en 'dat zegt onze jongeren niks meer'. In tegenstelling tot wat je zou kunnen verwachten uit het voorgaande: kinderen en jeugd wordt maar één keer genoemd terwijl men bij verschuivingen en al eerder daar zorg over heeft uitgesproken. Er is een kerk die vraagt: 'We hebben voeding nodig: stukken om te lezen, deskundigheid en achtergronden – wij hebben maar acht ouderlingen ...'.

Als de vraag beantwoord wordt in termen van instellingen, dan wordt vooral het SKW, het Praktijkcentrum en het Diaconaal Steunpunt genoemd. Incidenteel wordt wel gevraagd naar het nut van Pastoraat aan doven en slechthorenden en naar het steunpunt liturgie.

5.3.4. Welke hulpvragen zou je willen stellen?

Is de vraag naar ondersteuning nog bekeken vanuit kerkverband, hier wordt gevraagd naar vragen om hulp vanuit de lokale situatie, gezien de ontwikkelingen en de visie of ideaalbeelden waar de lokale leiding met de gemeente naar toe poogt te groeien.

Hier komen dan wat vragen naar 'ontwikkeling van onderwijs, jeugd- en jongerenwerk'. Maar ook 'toerusting in geestelijk leiderschap'. Dat komt ook terug in een vraag om 'begeleiding, tools en ondersteuning bij leidinggeven'. 'Hulp bij bezinning op de kern en/of hulp bij professionele bemiddeling'. Missionair wordt genoemd, maar niet vaak.

Men 'weet de kanalen wel te vinden', 'zoekt hulp lokaal of regionaal', is 'zelfredzaam' en 'gaat geen steun zoeken bij het kerkverband en zou het ook niet missen als het er niet meer was'. Als ook hier weer de vraag naar hulp wordt beantwoord vanuit het aanbod, dat wordt SKW genoemd, naast meldpunt SMKR en het Diaconaal Steunpunt,

5.3.5. Wat kost het kerkverband en mag het gaan kosten?

In § 3.1. is de rol van onderzoekers afgebakend gezien hun positie binnen één van de instellingen voor kerkelijke ondersteuning. Ze doen geen uitspraken over geld of herverdeling daarvan. Dat neemt niet weg dat ze wel aan kerken gevraagd hebben wat lokale leidinggevendenden vinden van de kosten van de huidige twee kerkverbanden. Geïnterviewden hebben hiertoe het 'CSF Informatief Overzicht' ontvangen ter voorbereiding op het interview. Dit overzicht toont van zowel het NGK- als het GKv- kerkverband:

1. De landelijke activiteiten met begrote lasten voor de kerken in € van elk onderdeel in 2020

2. Vertaald naar bedrag in € per lid van het betreffende kerkverband
3. Als % van de totale begrotingsomvang 2020 van het betreffende kerkverband

Het gaat dus om de begroting van het kerkverband. Gemiddeld genomen is dit 5% van de begroting van een lokale gemeente⁷¹. Maar dat is *exclusief* premies voor pensioen- en arbeidsongeschiktheidsverzekering, Stichting Kerkenwerk, en regionale zending. De focus op lasten kerkverband vloeit voort uit de positie van CSF als opdrachtgever van dit onderzoek. Echter, 70% van de lasten die lokale kerken moeten opbrengen, zijn geen ‘kerkelijke lasten’ als ‘lasten die door het kerkverband worden bepaald’⁷². Bijna een derde van geïnterviewden laat weten zich hiervan bewust te zijn. Hoe dan ook: geïnterviewden is gevraagd te reageren op het huidige aanbod vanuit de kerkverbanden, welke ontwikkeling zij daarin wenselijk zien en hoe ze aankijken tegen de kosten van kerkverband.

Een derde van de geïnterviewden (zes) reageert welwillend: ‘huidige instellingen zijn er niet voor niets gekomen’, ‘Waardering voor NGK-financiën’, ‘Alle steunpunten gebruiken we eigenlijk wel’, ‘belang kerkverband wordt begrepen maar dit overzicht is niet zo interessant’ naast twee opmerkingen: ‘veel dingen zijn vast nuttige waar we lokaal weinig aan hebben’ en ‘overzicht bevat dingen die je nu niet nodig hebt maar wel belangrijk voor als er wat is’. Iemand zegt: ‘van de grote bedragen is er weinig dat kan vervallen’.

Meer dan de helft van de kerken (13) maakt opmerkingen over vergroting van efficiëntie: ‘zit veel overlap in’, ‘dubbelop’, ‘graag efficiënter’ en ‘feitelijk nut neemt niet weg dat het wel veel is’.

Instellingen als TU, PC en DS worden (erg) gewaardeerd. Over de TU wordt gezegd: ‘predikantsopleiding is belangrijk, springt eruit.’ Dat er uitspringen kan ook te maken hebben met: ‘is meer dan de helft’. En ‘TU kost verbazingwekkend veel geld: wat het kost moet het kosten, de meeste studenten komen nooit op de kansels. Let op als TU dat je niet te veel doet’. Er zijn meer kanttekeningen: ‘TU moet kleiner’ en ‘twee docenten ST nodig voor primaire taak? ambitieniveau mag minder groot’. Er komen ook oplossingsrichtingen: ‘wat zou je verliezen als je het onderbrengt bij de VU en een jaar GKv-specialisatie eraan plakt?’

Over TU zegt iemand; ‘belangrijk om eigen gereformeerde theologie te blijven ontwikkelen’ en één kerk met ‘Absoluut blijven’. Een ander stelt: ‘We gaan echt voor de inhoud, dat moet op orde zijn en daar mag tijd en geld naartoe’. Of: ‘TU is belangrijk, moeten we blijven ondersteunen’. Waardering gepaard aan meedenken en adviezen.

Die waardering en adviezen klinken ook bij de steunpunten: over NGT en PC wordt gezegd: ‘overlap met elkaar? samenvoegen!’, ‘er wordt veel van gebruik gemaakt (PC)’ en ‘financiering houden zoals het is’. Naast samenvoegen van NGT en PC klinkt ook: ‘breng PC onder bij TU. dan komt TU weer meer midden in de kerken te staan’. Waardering voor PC en DS en die waardering geldt ook SKW hoewel géén kerkelijke instantie. SKW wordt vooral gewaardeerd door ondersteuning bij ‘werkgeversaspecten’ van kerkenraden. Over PC en DS wordt wel gezegd: ‘dure post, heel belangrijk maar hoe krijg je kennis de kerken in?’.

Over het Steunpunt Liturgie wordt genoemd: ‘enige aandacht is goed maar niet te veel’ naast ‘laat aan gemeenten over wat ze zingen’. De kosten zijn ‘bescheiden’, ‘prima dat dit 1% van de begroting is’ en de toonsoort is wel ‘hoog-liturgisch’. De meeste geïnterviewden maken er geen gebruik van. Dat geldt ook het ADC: ‘moet er wel zijn maar maak het niet te groot’, ‘heel belangrijk maar kijk waar

⁷¹ Bron: berekening CSF

⁷² Vgl: Rapport Deputaten Kerkelijke Lasten 2017. DKL becijfert dat van de bijdrage van een GKv lid in 2017 21% naar de zending gaat, 29% naar Quota Kerkverband en 49% naar emeritering. Bron: <https://www.gkv.nl/beleidsrapporten-generale-synode-meppel-2017/>

je kunt besparen: hoog budget' en geadviseerd wordt: 'ook voor NGK archief' en 'onderwerp dat aan heroverweging toe is qua structuur en kosten'.

Van sommige deputaten vraagt men zich af: 'pastoraat aan doven, moeten we dat per se als GKv doen?' en: 'kan meldpunt seksueel misbruik naar de GGD?'

Zoals in de inleiding al is gezegd: de kosten van deputaten en instellingen zijn niet alle kosten waar lokale kerken mee geconfronteerd worden. Zending is zo'n kostenpost naast het kerkverband en meerderen suggereren: 'verzelfstandiging zending of DVN' wat in één adem komt met: 'beëindig uitvoering landelijke missionaire projecten' ten gunste van ondersteuning bij lokale projecten. Verder is emeritering een graat in de keel van één-derde van de geïnterviewden. Eén van hen (GKv) maakt dit concreet: 'de grootste kostenpost staat er nog niet bij: 6,5 miljoen voor emeritaat en er is een tekort van 40 miljoen. Wie gaat dat betalen?'

Waardering voor instellingen en steunpunten, naast een vraag om efficiëntie en samenvoegen. Ook zijn er enkele reacties op financiën van een wat fundamenteelere aard: 'betaling aan deputaatschappen is in strijd met de vrijwillige basis NGK'. Vanuit een andere kerk komt de vraag om: 'modellen van geven' te herzien – zegt een geïnterviewde met GKv-achtergrond. VVB-manier is achterhaald en staat jongeren tegen'. Ten slotte een vraag die het hart van het kerkverband raakt: 'hoe voorkom je dat grote kerken met veel geld begeleiding kunnen krijgen omdat ze het kunnen betalen, terwijl kleine kerken het niet kunnen betalen maar misschien wel het hardst hulp nodig hebben?'

5.4. Theologische reflectie daarop

Reflectie is een term uit de didactiek. Het is een gestructureerde manier om ervaringen of waarnemingen te begrijpen en te analyseren en er betekenis aan te geven. Theologisch reflecteren is dan het betekenis geven aan waarnemingen vanuit theologische vakken. Om dit te kunnen doen hebben de student-onderzoekers voor vier theologische vakken een conceptueel kader geschetst in § 4. Vanuit deze kader is gereflecteerd op de resultaten van de interviews.

5.4.1.. Theologische reflectie vanuit Nieuw Testamentisch kader

Vanuit het in § 4.1. geschetste kader zijn de volgende reflecties te doen:

1. Gemeenten verschillen inderdaad van profiel, gegeven de tijd en de verschillende plaatsen waarin zij functioneren. Ook de samenstelling van het ledenbestand is daarop van invloed: maakt men zich in de ene gemeente vooral zorgen om de jongeren, in een andere gemeente ziet men vooral ouderen die aandacht vragen in hun levensfase.
2. Opmerkelijk is dat geïnterviewden bij 'kerk' vooral associaties hebben met 'instituut', 'het gebouw' of 'kerkverband' - terwijl de letterlijke betekenis 'van de Heer' is – vrijwel niemand heeft geestelijke associaties bij 'kerk'. Bij 'gemeente' associeert men meer met 'samen', 'gemeenschap' en 'onderling' en soms ook – maar niet vaak – expliciet met Christus.
3. Lokale leiding vindt het erg lastig om desgevraagd beelden te noemen, ontleend aan het Nieuwe Testament. Beelden die – zo was de vraag – voor hen inspirerend zijn in hun leiding aan de lokale gemeenten.
4. De oriëntatie van bijna alle geïnterviewden ligt op lokaal of regionaal, dat is 'kerkverband' vooral. Als er gesproken wordt over kerkverband, dan klinkt nergens een verbinding met het apostelconvent of nieuw testamentische noties inzake bovenplaatselijke verbindingen.

5.4.2. Theologische reflectie vanuit kerkgeschiedenis

Vanuit het in § 4.2. geschetste kader zijn de volgende reflecties te doen:

5. Is het nog mogelijk om 'Gereformeerd' te heten of te zijn met de minimale binding aan de belijdenisgeschriften? Vanuit de kerkgeschiedenis is dit vrijwel ondenkbaar. Daarbij bewerkte binding aan belijdenissen ook verbondenheid, men herkende elkaar in wat men geloofde en beleed. Nu lijkt die binding wel een harnas geworden te zijn.
6. Het kost geïnterviewden moeite om spontaan Bijbelse beelden te noemen waarmee zij zich verwant voelen en die hen inspireren in hun leiding aan de gemeente. In de geschiedenis van deze kerken, is Bijbelkennis en Schriftgetrouwheid altijd een hoog goed geweest. Of de observatie dat het geïnterviewden moeite kost (spontaan) Bijbels beelden te noemen, een basis is om te spreken van afnemende Bijbelkennis, is maar de vraag. Bijbelkennis lijkt een minder belangrijke rol te spelen in de leiding aan de gemeente.
7. Binding aan belijdenis is genuanceerd, eigentijds en speelt vrijwel nergens nog meer een grote rol. Dat wil zeggen: voor kerkenraden bestaat die binding nog, op gemeenteniveau niet meer. Voor veel geïnterviewden staat 'Christus centraal' in plaats van de belijdenisgeschriften. Wat dat 'Christus centraal' dan concreet inhoudt, is veel minder duidelijk terwijl belijdenissen dat van oudsher altijd hebben ingevuld – en daar is heel weinig voor in de plaats gekomen.
8. Opmerkelijk is dat belijdenissen genoemd worden in verband met lokale samenwerking met NGK, CGK of PKN. Samenwerking wordt begrensd door de eigen identiteit. Dan doen belijdenisgeschriften ertoe en zijn ze een *identity marker*. Maar met de vraag hoe de belijdenissen vertaald worden in het onderwijs, worstelen veel kerkenraden en ze hebben het antwoord nog niet gevonden. Hoe kunnen belijdenissen *identity markers* zijn als de inhoud ervan niet meer doorgegeven worden?
9. Voor het handelingsveld 'Onderwijs' ziet men in toenemende mate het belang, en dan vooral richting jongeren. Maar wat zal de inhoud van het onderwijs dan moeten zijn? Hoe kan onderwijs ingevuld worden als de dragers van de identiteit (belijdenissen) eigenlijk geen rol meer spelen?
10. Als jongeren betrokken zijn bij hun kerk, dan is dat vrijwel altijd hun lokale kerk. Zicht op kerkverband is er bij hen eigenlijk niet meer: het is een instituut dat in de lucht hangt, waar zij niet veel meer aan doen. Maar waarvan de leiding eigenlijk ook niet meer kan uitleggen waar het goed voor is.
11. In de recente kerkgeschiedenis is een verschil tussen NGK-kerken en kerken van de GKv. Binnen de NGK is de hechting aan het kerkverband altijd al anders geweest: kerkverband was in de NGK altijd al meer regionaal dan landelijk en in dit opzicht doen GKv-kerken niet meer onder voor NGK-kerken. De tijd van 'Christus heeft zijn bloed ook gestort voor het kerkverband' is echt voorbij.

5.4.3. Theologische reflectie vanuit Systematische Theologie

Vanuit het in § 4.3. geschetste kader zijn de volgende reflecties te doen:

12. Vanuit het verleden van gereformeerde kerken met alle dynamiek en turbulentie die zich hierin heeft voorgedaan, hebben ze moeite met theologisch verstaan van kerken en het formuleren van ideaalbeelden hierover. Daar zijn in het verleden grote woorden over gesproken wat nu niet meer zo passend lijkt. Echter, moeite met idealisme is niet alleen het gevolg van geschiedenis maar ook het gevolg van druk zijn met dingen die nu de aandacht vragen op het kerkelijk erf en daar gaat dan alle energie naar toe.
13. Dat kerkzijn voortvloeit uit *missio Dei* – Gods liefdevolle toewending tot deze wereld – is een notie die bij geïnterviewden maar heel weinig doorklinkt. De meesten zijn zich nauwelijks bewust van de gedachte dat ze onderdeel zijn van iets véél groters ... De oriëntatie blijft overwegend lokaal, hier en nu.

14. Tegelijkertijd is er wel een soort van basaal bewustzijn dat de kerk 'iets moet met buiten'. In bijna alle interviews klinkt wel iets van een missionair bewustzijn. Misschien een gevolg van dat een context ontkerkelijk, maar dat 'iets moeten met buiten' spreekt van een bewustzijn van roeping. Overigens: geregeld noemen geïnterviewden dan in één adem het verschil tussen visie en praktijk.
15. Verbondenheid aan traditie heeft betrekking op belijdenisgeschriften maar gaat verder dan dat: het betreft ook het omgaan met het verleden. Dit is een zwakte in de gereformeerde traditie, het verwondert dus niet dat geïnterviewden hier weinig mee hebben. Waardering van verleden en de traditie kan nog gevonden worden onder ouderen, onder jongeren niet meer. De kerk is wel consistent gebleven maar er is een generatie die niet meer begrijpt wat gereformeerd is of waarvoor die consistentie dient. Er is dus minder sprake van vrijwillige veranderingen, maar een die ons overkomt: jongeren hebben niets meer met verleden, traditie en consistentie in kerkzijn en oudere generaties kunnen niet meer uitleggen wat hieraan nu zo bijzonder is of de moeite waard is.
16. Er zijn geïnterviewden die bewust concessies doen aan het verleden of aan de traditie. Zo meldt een geïnterviewde dat in hun kerk gekozen is om kinderen ook op te dragen. De drijfveer hiervoor ligt dan in 'iedereen er bij proberen te houden'. Terwijl andere geïnterviewden dit te ver vinden gaan en adviseren gemeenteleden om 'naar de burens te gaan' als je je kind wilt laten opdragen.

5.4.4. Theologische reflectie vanuit Praktische Theologie

Vanuit het in § 4.4. geschetste kader zijn de volgende reflecties te doen:

17. Opmerkelijk is het verlangen van kerken om missionair te zijn. Daarover doorvragend is de motivatie van de geïnterviewden vaak niet meer dan dat dit tegenwoordig zo hoort. Inderdaad is 'missionair' een van de handelingsvelden, dus het is terecht dat dit zo gezien wordt. Een diepere missionair theologische motivering ontbreekt meestal.
18. Opmerkelijk is daarnaast de moeite die lokaal bestaat om handelingsvelden te integreren: veel geïnterviewden hebben een verlangen de liturgie missionair in te vullen, maar hebben eigenlijk geen idee hoe dit te doen. Voor sommigen is het handelingsveld liturgie van ondergeschikt belang en heeft dit niet te maken met missionair 'handelen'.
19. Geïnterviewden hebben moeite om jongeren bij de gemeente te blijven betrekken. Dat speelt al helemaal een rol als er in de omgeving een kerk of gemeente is die 'toffe shows neerzet met een goede band'. Maar dat jongeren ook geestelijke begeleiding behoeven, is een besef dat of ontbreekt of waarvan men minder goed een idee heeft hoe dit in te vullen. Hier speelt ook weer het in punt 9 genoemde 'Onderwijs'. Leiding voelt wel dat er behoefte is aan meer en dat moet dan maar via onderwijs. Maar bij een onduidelijke visie, geen helder beeld over kerk en gemeente is, nauwelijks meer noties over wat je belijdt – wat wordt dan overgedragen als leiding het belang van overdracht of onderwijs benoemt?
20. Het handelingsveld 'Beheer' wordt gezien als 'faciliterend voor de andere handelingsvelden' en dat is bevreemdend. Dan ontbreekt theologische duiding van het omgaan met middelen en mensen. Dan ontstaat bij wijze van spreken een 'BV Kerk' die dan faciliterend zou zijn voor de 'Geloofsgemeenschap'. In zo'n 'BV Kerk' worden offertes aangevraagd voor een nieuwe geluidsinstallatie die dan niet aan een eigen gemeentelid wordt gegund omdat zijn bedrijf wat duurder is - wat voor Koinonia is er dan (nog)? Terwijl de keuzes die in het handelingsveld 'Beheer' gemaakt worden, bij uitstek geestelijke of theologische noties zouden kunnen blijken.

6. Conclusies

De in voorgaande hoofdstukken beschreven resultaten, leiden tot conclusies die beschreven worden in de structuur van hoofdvraag en deelvragen. Deze zijn beschreven in § 3.2 maar voor een helder verstaan hier toegevoegd. De hoofdvraag van dit onderzoek is als volgt geformuleerd:

- Hoe kan het landelijk kerkverband de plaatselijke kerk ondersteunen in ontwikkelingen?

Vervolgens is deze hoofdvraag uitgesplitst in deelvragen:

1. Welke visie heeft kerkenraad op (lokaal) gemeente-zijn in haar plaats en context?
2. Welke ontwikkelingen zien zij op zich afkomen in die plaats en context?
3. Welke ondersteuning van landelijk hebben ze nodig om lokaal leiding te blijven geven aan de gemeente (in hun context, plaats en bij deze ontwikkelingen)?

§ 6.1. biedt inzicht in de conclusies binnen de deelvragen. § 6.2. trekt conclusies binnen de hoofdvraag en in § 6.3. beantwoorden student-onderzoekers de hoofdvraag vanuit hun persoonlijk perspectief: bij leven en welzijn kunnen zij over twee jaar predikant zijn in een gemeente – en steun nodig hebben vanuit het kerkverband

6.1. Conclusies binnen deelvragen

6.1.1. Visie kerkenraad op lokaal kerk-zijn

1. De bereidheid van geïnterviewden om deel te nemen aan de interviews is groot geweest. Vrijwel zonder uitzondering hebben ze openhartig gereageerd op de vragen. Daarbij waren zij zelf vaak de eersten die 'ruimte' zagen tussen ideaal en werkelijkheid.
2. Veel geïnterviewden vinden het lastig om soepel een visie te reproduceren op de gemeente waaraan zij leidinggeven, als in: een visie op gemeente in tijd, plaats en context. Als ze een visie hebben, is de vertaling ervan naar handelingsvelden meestal weinig samenhangend.
3. Bij 'kerk' hebben zij associaties met instituut en kerkverband, bij 'gemeente' lokaal, onderlinge saamhorigheid, samen. God en Christus worden weinig (nauwelijks?) genoemd en het kost lokaal leidinggevendende moeite om Bijbelse beelden te noemen die hun gemeente typeert.
4. Ideaalbeelden hebben de meesten wel, maar die zijn niet altijd consistent met hun visie of Bijbelse beelden. De meerderheid heeft idealen van missionaire snit.
5. Veel kerken hebben in hun omgeving andere kerken. Hoe evangelischer of eigentijdser, hoe groter de zuigkracht, vooral t.o.v. jongere gemeenteleden.
6. In de meeste kerken vindt een vorm van samenwerking plaats: minimaal in de vorm van predikantenoverleg, ruimer in tentdiensten en soms open tafels of kansel. De wens strekt verder, behoudt van eigen identiteit houdt hen op de plaats. De aanwezigheid van een predikant lijkt onderscheidend te zijn tussen kerken die wel of niet samenwerken.
7. De betekenis van het verlangendocument hangt af van locatie en ligging van de kerk. Locatie: zonder NGK in de omgeving betekent het document niets. Ligging: pijn uit het verleden leidt tot weerstand. Ook: vooruitstrevenden hebben angst voor vertraging of verlies aan ruimte.

6.1.2. Ontwikkelingen die kerkenraad ziet

8. Voorziene ontwikkelingen leiden zelden tot voorgenomen aanpassingen in visie en/of vertaling van visie naar handelingsvelden.
9. Vergrijzing en ontgroening leidt tot problemen. Het voordeel van vergrijzing is dat de kerken makkelijker fuseren omdat weerstand verdwijnt. Het probleem van ontgroening ligt in de vraag voor wie je dan zou fuseren. Streven naar eenheid is een bijbels opdracht, die je honoreert met eenwording. Maar wie blijft er op den duur nog over om die ene kerk te bevolken?

10. In het naar elkaar kijken zijn GKv-kerken gemotiveerd of staan zelfs te popelen terwijl van NGK-zijde terughoudendheid te ervaren is op het punt van vrijgemaakte regeldruk.
11. De grootste uitdaging voor het nieuwe kerkverband ligt in richting en ruimte. Richting in de zin van theologische onderbouwing en waardering van 'kerkverband' en de vertaling daarvan naar macht en invloed.
12. Binding aan belijdenissen wordt nog wel gevoeld maar nauwelijks meer concreet ingevuld. In het definiëren van de eigen identiteit spelen ze nog wel een rol, in het doorgeven van inhouden in onderwijs geenszins.

6.1.3. Ondersteuning die lokaal nodig heeft van landelijk

13. Leiding van lokale kerken hebben ten opzichte van het kerkverband even individualistische voorkeuren als hun gemeenteleden die ze het kwalijk nemen zo individualistisch te zijn: ze zoeken het graag zelf uit.
14. Omdat leiding van lokale kerken nauwelijks in staat zijn hun visie samenhangend te vertalen naar handelingsvelden, kunnen ze feitelijk ook geen hulpvraag formuleren.
15. Kerkverband wordt vooral lokaal of regionaal gewaardeerd en is daarmee eerder interkerkelijk dan intrakerkelijk. Behoud van eigen identiteit is daarbij meestal de vraag maar niet altijd.
16. Die interkerkelijkheid kan zich uitstrekken tot deputaatschappen waarvan niet duidelijk is waarom dit nog expliciet GKv moet zijn (pastoraat aan doven) of strekt zich uit tot buitenkerkelijke instellingen (GGD in plaats van meldpunt SMKR).
17. Waardering voor *instellingen* (als TU, PC en DS) binnen het kerkverband is hoog omdat ze toegevoegde waarde hebben en hun aanbod toegankelijkheid. Waardering voor *deputaten* wordt soms bepaald door een mild a) ze zijn er en b) dat zal wel ergens goed voor zijn.
18. Vorming van predikanten wordt gewaardeerd als zijnde doorontwikkeling van gereformeerde theologie en dat moet blijven mits de TU niet te veel hooi op de vork neemt.
19. Voeg samen wat samen kan, bespaar wat niet hoeft en doe recht aan onze identiteit bij de vorming van nieuw kerkverband of de draagkracht van aangesloten kerken (klein en groot)
20. De instelling die het vaakst in waarderende zin genoemd wordt, is een instelling buiten het formele kerkverband, namelijk het SKW.
21. Alhoewel de lasten van het kerkverband gemiddeld 5% van de lokale begroting uitmaken, moeten de kerken lokaal meer opbrengen dan dat. Daarnaast zijn er lasten die niet door het kerkverband bepaald worden: zending, emeritering en SKW ⁷³.

6.2. Conclusies binnen de hoofdvraag

Hoe kan het landelijk kerkverband de plaatselijke kerk ondersteunen in ontwikkelingen? De vraag zal beantwoord worden op drie niveaus:

1. Op basis van wat geïnterviewden zeggen.
2. Op basis van theologische reflecties op wat geïnterviewden zeggen.
3. Op basis van opvattingen van student-onderzoekers in hun hoedanigheid als a.s. predikant.

6.2.1. Hoe beantwoorden geïnterviewden de hoofdvraag?

De uitspraken die geïnterviewden zelf doen, zijn beschreven in § 5.3.3. en 5.3.4. Zie deze paragraaf voor volledige beschrijving, op deze plek een korte samenvatting. Het lijkt erop dat veel

⁷³ Vgl: Rapport Deputaten Kerkelijke Lasten 2017. DKL becijfert dat van de bijdrage van een GKv lid in 2017 21% naar de zending gaat, 29% naar Quota Kerkverband en 49% naar emeritering. Bron: <https://www.gkv.nl/beleidsrapporten-generale-synode-meppel-2017/>

geïnterviewden niet zoveel hebben met het *landelijk* kerkverband. Of dat ze het landelijk kerkverband niet (optimaal) gebruiken.

Desondanks: hulp bij vergroting missionaire gerichtheid. Onderwijs aan jongeren, misschien zelf 'intergenerationeel' want waarom jongeren alleen? Naast onderwijs ook ondersteuning bij geestelijk leiderschap. Maar over het algemeen weet men de kanalen wel te vinden en daarin spelen regionale contacten een belangrijke rol.

Geconfronteerd met kosten van het kerkverband (§ 4.2.3.5.) ziet een deel van de geïnterviewden nieuwe dingen; men verzoekt efficiëntie-vergroting en hoopt op kostenvoordelen als gevolg van de eenwording van NGK en GKv. Sommige geïnterviewden – maar het zijn er niet veel – vragen om een vraaggestuurd kerkverband.

6.2.2. Hoe kan de hoofdvraag beantwoord worden vanuit de theologische reflecties?

In § 5.4. hebben student-onderzoekers theologisch gereflecteerd op de verkregen antwoorden. Dat hebben ze gedaan vanuit vier theologische vakken. Deze theologische reflectie is de basis voor de conclusies. Natuurlijk is het daarbij de vraag welke van deze conclusies de LV/GS overneemt en deelt, maar voor het gemak even los daarvan ... Voor de beantwoording van de hoofdvraag is dan deze vraag opportuun: 'Mag het landelijk kerkverband iets vinden van deze conclusies?' De verschillen in kerkstelsels kunnen leiden tot verschillen in opvattingen over of landelijk iets mag vinden van regionaal en lokaal. De keuze die de LV/GS gaat maken inzake het soort landelijk kerkverband dat zij willen zijn voor lokale kerken, gaat bepalen of landelijk kerken alleen maar volgt of dat landelijk ook conclusies mag trekken op basis van theologische reflecties op wat lokaal zegt. Of op basis van het overzien van het geheel en ontwikkelingen daarin die ook als zorgwekkend gezien kunnen worden.

Afhankelijk van de keuze hierin, kan het landelijk kerkenwerk de leiding van lokale kerken bijstaan:

1. in het leren formuleren van visie op lokaal gemeente-zijn en hen bijstaan deze consistent te vertalen naar handelingsvelden en het ontwikkelen van concrete praktijken daarbinnen. In feite houdt dit in dat landelijk lokaal bijstaat in het ontwikkelen van geestelijke leiding aan de gemeente. De wenselijkheid om te leren visie te vertalen naar handelingsvelden, geldt bijna voor alle handelingsvelden: liturgie, onderwijs, pastoraat, diaconaat en missionair present zijn.
Om een voorbeeld te geven. Belangrijk lijkt soms ook te zijn om focus aan te brengen en keuzes te maken. Bijvoorbeeld als de wens van jongeren is om inspirerende diensten bij te wonen met o.a. muziek door een band, maar de jongeren daarnaast ook behoefte hebben aan inhoudelijke gesprekken. Als blijkt dat dergelijke diensten in plaatselijke gemeente niet georganiseerd kunnen worden, dan kan lokale kerkleiding bijgestaan worden in het vormgeven van inhoudelijke gesprekken en pastoraat aan jongeren.
2. bij het (weer) leren herbronnen van inspirerende onderdelen van de gereformeerde theologie. Zodat leiding lokaal de leden vreugdevol kan voorgaan in het invullen en voorleven van de eigen identiteit en deze (opnieuw) leert vertalen in aansprekende *identity markers*.
3. in het ontwikkelen van theologisch relevante reflecties op aspecten waar leiding van lokale kerken mee geconfronteerd wordt. Om enkele voorbeelden te geven:
 - a. het in balans brengen van bijvoorbeeld het ideaal van missionair actief zijn en de praktijk ervan
 - b. een visie ontwikkelen op samenwerking met andere kerken en daarmee dus ook op eigen identiteit
 - c. (leren) omgaan met diversiteit in eigen gemeente en ook in kerkverband
 - d. vormgeven van onderwijs aan volwassenen om kennis over geloof te vergroten en daarbij geloof in dagelijks leven te verdiepen
4. in het ontwerpen van niet alleen bestuurlijke maar ook geestelijke scenario's voor kerken in krimpregio's.

Bij deze opsomming hoort wel deze disclaimer. Deze opsomming is niet uitputtend en gebaseerd op de betekenis die onderzoekers (studenten en docent) toekennen aan de resultaten van de interviews, de theologische reflecties daarop en de conclusies die ze daaraan hebben verbonden.

6.3. Beantwoording hoofdvraag door studenten

Van een andere orde dan conclusies van onderzoek, student-onderzoekers kunnen over anderhalf tot twee jaar beroepbaar zijn. Als docent heb ik hun de vraag voorgelegd: 'Hoe zou jij de hoofdvraag zelf beantwoorden?' Stel: bij leven en welzijn ben je over 2,5 jaar predikant, hoe kan het landelijke kerkverband de plaatselijke kerk (dan) ondersteunen in ontwikkelingen? Van Fennand Bakker, Karin Koelewijn en Robert van Ommen is hun reactie in het vervolg opgenomen. Van Kasper de Graaf en Annemarie de Roos is geen reactie ontvangen door vakantie.

6.3.1. Fennand Bakker

Ik studeer aan de TU omdat ik gemotiveerd ben me voor een kerk in te zetten waarin ik de stem van de Herder herken. Iets wat ik niet in alle interviews terug hoor. Kerkenraden die het moeilijk vinden leidende Bijbelse beelden aan te dragen - daarin voel ik me juist uitgedaagd en aangespoord – hoe belangrijk is geestelijk leiderschap hier? Vooral de manier waarop men omgaat met traditie en belijdenis, met het kerkverband, met vrouw en ambt, met de NGK en dat soort dingen. Het lijkt wel alsof er niet meer wordt nagedacht. Ik schrik daar van. Sommige kerken hebben wél in hun visies alles voor elkaar en doen heel veel goed, maar missen m.i. daarin het wezenlijke: het heil dat in de Heere Jezus Christus is aangebracht. Dat is wel verdrietig.

Tegelijkertijd ben ik juist door een gesprek ontzettend gesterkt. Er zit nog honger naar het Woord. Men wil expliciet de belijdenisgeschriften in het oog blijven houden, en de samenwerking zoeken én gereformeerd blijven. Dat motiveert me weer. Als er nog dat soort jongens in dat soort kerken zitten, als de Heere nog zó trouw is dat Hij dát geeft, wie ben ik dat om de moed te verliezen? Al is het soms wel erg lastig...

Ik ben geïnspireerd door de verhalen van en uit kleine kerken, die kerk willen blijven ondanks de daling van leden en ondanks de leegloop van dorpen. Kerk in en voor het dorp. Daar zou het landelijke kerkverband meer aan kunnen doen: hoe kunnen we die kerken niet alleen financieel ondersteunen, maar ook geestelijk? Zeker ook omdat ik verwacht dat meer kerken zullen krimpen. Welke handreikingen kunnen we doen zodat allerlei activiteiten niet alleen voor zijn behouden aan de grote kerken? Daarnaast zie ik een ontwikkeling dat steeds meer (orthodoxe) kerken zich geïsoleerd zullen voelen: als je de roeping van vrouwen niet erkent, is het lastig om ambtelijk te vergaderen; als je een andere hermeneutiek voert, praat je langs elkaar heen; als je niet met de NGK wilt samenwerken, heb je een probleem. Dan kan het helpen als kerken zich landelijk bezinnen op samenwerking terwijl de gereformeerde identiteit vastgehouden wordt (dat vind ik toch erg belangrijk) en ondertussen met twee voeten in de oecumene staan?

Bij dit soort ontwikkelingen lijkt mij steun van een regionaal of landelijk kerkverband onontbeerlijk. Ten slotte: ik weet niet hoe het verder met intervisie en supervisie in de classis zit, of dat al officieel gemaakt is ... Ik zou graag zien dat je niet alleen vanuit eigen beweging en op de vergadering kennis maakt met je naaste collega's maar dat er ook een georganiseerde vorm is van het delen van kennis en ervaringen om daardoor te kunnen groeien in het ambt.

6.3.2. Karin Koelewijn

Wat voor kerkverband zou je willen hebben als je - bijvoorbeeld - over twee jaar beroepbaar zou zijn? Waarbij zou je ondersteuning of hulp willen? Wat zou je echt niet willen?

Ik zie op tegen independentisme. Het kerkverband moet op zijn minst regionaal/classicaal goed met elkaar samenwerken. Voor zo'n kerkverband heb je een gemeenschappelijke identiteit nodig, ook al is de kleur per gemeente soms anders. Voor mij is belangrijk dat er een gemeenschappelijke basis is.

Het nadeel van independentisme is dat je bijna alles zelf moet doen. Dat is wel mogelijk als je een grote gemeente bent met veel mensen die zich willen inzetten. Maar als dat niet lukt ga je snel de samenwerking zoeken met wat in de buurt aanwezig is. Nu ben ik er niet op tegen om diaconaal werk, of missionaire activiteiten of sommige jeugdactiviteiten in samenwerking te doen met plaatselijke religieuze groepen. Maar voor het samen nadenken over identiteit vanuit onderliggende gemeenschappelijke belijdenis en dat uitwerken, daarvoor is een kerkverband nodig, dat je helpt. Dat je helpt om richting te vinden en adviseert om richting te houden.

De belijdenissen worden soms als een hobbel ervaren. Binding wordt soms als een harnas ervaren. Maar het wordt een harnas als er slechts één uitleg van de belijdenis bindend is. Denk aan de artikelen over de ware kerk, als het gaat om de zuivere verkondiging. Voor sommigen is de zuivere verkondiging één uitleg van bepaalde teksten en kan acceptatie van de vrouw in het ambt al een teken van onzuivere verkondiging zijn. Terwijl het in de belijdenis toch gaat om Christus verkondigen in Woord en sacrament en waar de tucht bedoeld is om mensen bij Christus te houden.

We zijn langzaam vergeten hoe de belijdenis *verbindend* kan werken. We zijn de dynamiek kwijtgeraakt van samen zoeken naar wat we geloven, zoals het was toen de belijdenis werd opgesteld. De belijdenis is voor velen een dood document geworden wat ons bindt en beknelt. Maar als het weer de dynamiek krijgt van samen zoeken wat we geloven en belijden, samen zoeken waar de belijdenis ruimte geeft voor eigen kleur, dan kan de belijdenis verbindend werken.

Dat zou ik graag zien als kerkverband. Regionaal sterk terwijl er plaatselijk kleurverschillen kunnen optreden. En je bent daarbij dus als gelovige niet direct geografisch aan de dichtstbijzijnde gemeente gebonden.

Het is belangrijk om ondersteuning te hebben in het uitwerken van de identiteit in de gemeente. Als je die identiteit gemeenschappelijk hebt kun je van elkaar leren. Ook al is de kleur verschillend. Ik ben ervan overtuigd dat een levenslang gemeentebreed leerproces, de lerende gemeente, de richting is die we op moeten. Daarvoor moeten allerlei vormen van onderwijs aanwezig zijn, zowel in vieringen, catechese, Bijbelkringen. Maar het is ook goed een soort leerhuis van de grond tillen. Zo'n leerhuis opzetten is vooral voor kleine gemeenten een te groot project. Daarom zou er regionaal/classicaal iets moeten worden neergezet (niet fysiek hoor). Het is niet iets wat ik snel met lokale partijen zou willen opzetten. (Hangt overigens van de context af! Hoeveel kerken zijn er lokaal aanwezig van dezelfde signatuur?). Het zou zonde zijn om overal weer het wiel uit te vinden.

Wat ik niet zou willen is dat independentisme steeds meer grip krijgt. Het gevaar bestaat volgens mij dan van een soort marktwerking in de kerk. En waar ik ook niet op zit te wachten is een knellende classis/synode die alles wil regelen en vastleggen. Het gaat om identiteit, gereformeerde identiteit, waarin de ruimte wordt gegeven die in de belijdenis zit, die weer moet worden herontdekt. Daar is heel veel theologische ondersteuning voor nodig. En onderwijs. Want het moet niet zo zijn dat mensen op basis van hun gevoel en emotie hun geloof en belijden vormgeven. Christus is hoofd van de kerk, en wij als gemeente moeten Hem navolgen.

6.3.3. Robert van Ommen

Wat zou ik zelf van een kerkverband willen?

Ik heb een lange tijd, bijna 13 jaar voor Albert Heijn gewerkt. Wij waren (zoals de meeste AH-winkels) een officiële vestiging, met alle voordelen van dien. Je maakt onderdeel uit van een goede CAO en er is duidelijkheid. Je hoeft bij onverwachte zaken niet het wiel opnieuw uit te vinden, maar je maakt gebruik van wat er van bovenaf wordt aangereikt. Ik heb ook collega's gehad die bij ons 'de werkwijze van AH' leerden, om die vervolgens in hun franchisefiliaal toe te passen. Zij hadden een andere CAO, een minder goede, maar in de winkel zelf meer vrijheid wat betreft inrichting en aanbod. Er kon zo flexibeler ingespeeld worden op bijvoorbeeld weersverwachting (want dan verkoop je meer ijs en aardbeien) dan dat het centrale systeem dat deed.

Vertaald naar de vraag hoe 'mijn' kerkverband eruit zou moeten zien, zie ik het liefst allemaal franchiseondernemingen met de CAO en denkkraft van het brede verband. Er moet oog zijn voor de lokale situatie van een stadskerk met een gemiddeld jonge leeftijd die om andere invullingen vraagt dan een dorpsgemeente met een gemiddelde leeftijd van 50+. De eigenheid moet dus wel voorop staan en ik vind dat het kerkverband daar dienstbaar aan moet zijn. Als het gaat om hulpvragen, dan moet het KV de capaciteiten hebben om kerken op lokaal niveau te kunnen helpen met de 'winkelinrichting'. Het scheelt dat we m.i. niet meer zoiets hebben als een 'typisch' GKv. Met alle verschuivingen richting het independentistische zijn veel gemeentes 'atypisch' GKv.

Toch zal in alle diversiteit wel een duidelijk 'merk' aangeboden worden. Een Albert Heijn is geen Jumbo of Spar. Toch zijn ze alle supermarkt. De NGKv is geen RK of VEG, toch zijn ze alle kerk en willen God dienen. Wat zou het nieuwe KV dan moeten onderscheiden van andere aanbieders op de reli-markt?

De geloofsbelijdenissen zouden daarin toch een rol moeten spelen. Zoals ik in de interviews gehoord heb: de piketpaaltjes waarbinnen we ons bewegen. Daarbij moeten we als kerk een vertaalslag maken die opgewekt en 'vrolijk gereformeerd' is. Je weet dat ik niet overdoop. Ik vind het ook oprecht moeilijk om te lezen in de resultaten dat sommige kerken uit een idee van de zaak bij elkaar houden ouders de keuze geven hun kind op te dragen in plaats van te dopen. Dat is niet meer atypisch gereformeerd, dat is gewoon niet meer gereformeerd. Er zit een ontzettend mooie en positieve gedachte achter het dopen van kinderen van gelovige ouders (in de volksmond babydoop). Ik merk meer verschuivingen die kant op, waaraan m.i. de meer individualistischere beleving van geloof ten grondslag ligt.

Het nieuwe KV zou als duidelijk boodschap moeten hebben (m.b.t. bovenstaande maar ook breder) dat God naar ons toekomt en ons aan zich wil binden en niet andersom. Dat geluid klinkt lokaal, het KV moet in zijn vorm en structuur dat ook uitdragen en die boodschap ondersteunen, zowel in praktische hulp als in besluitvorming. Daarin moet het ook zijn plek weten in de kerk van alle tijden en plaatsen. Dat maakt bescheiden, maar bescheidenheid sluit een duidelijke inhoud niet uit.

Mijn eigen hulpvraag zou in dit verband kunnen zijn: "hoe breng je gemeenteleden nu bij dat het in de kerk niet om jou draait, maar om het collectief?", "hoe kun je binnen de piketpaaltjes van de belijdenissen zo breed mogelijk tegemoetkomen aan individuele wensen en lokale praktijken?" Dat is een spanningsveld, waar de ontspanning nog niet direct te vinden is.

7. Aanbevelingen

In § 3.1. is afgebakend waar de onderzoekers zich wel mee bemoeien en waarmee niet.

Overeengekomen is dat ze zich:

- Wel bemoeien met visies op kerkzijn, ontwikkelingen en vragen aan een landelijk kerkverband.
- Niet bemoeien met concrete inrichtingsvragen en kosten die daaraan verbonden zijn.

Met dat in het vorige hoofdstuk de conclusies op een rij zijn gezet op basis van het theologisch onderzoek dat is uitgevoerd, is daarmee de grens bereikt van wat overeengekomen is dat studenten en docent samen ondernemen.

‘Aanbevelingen’ zijn naar hun aard: ‘betekenissen die conclusies krijgen voor de context waarin de conclusies geldig zijn.’ Het formuleren van aanbevelingen is niet een kwestie van hardop denken of uit de losse pols wat opschrijven. Aanbevelingen formuleren is een kwestie van besluitvorming, het gaat om ‘dat wat telt laten tellen’. Daarover zal de commissie voorstellen doen aan een Landelijke vergadering en een Generale Synode.

Daartoe bieden de onderzoekers de conclusies (§ 6) aan als basis, om besluiten te nemen over de betekenissen die deze conclusies krijgen in het nieuwe kerkverband. Onze hoop is dat de theologische reflecties (§ 5.1.) die aan de conclusies ten grondslag liggen, mogen bijdragen aan het toekennen van betekenissen aan deze conclusies – zodat deze kunnen worden vertaald naar een duurzaam en ondersteunend netwerk van bovenlokale functies.

Wij christenen zijn ‘aanhangers van de weg’ (Handelingen 9,2). Die weg loopt van de levensboom-waar-we-niet-meer-bij-kunnen naar de levensboom-waar-we-nog-niet-bij kunnen. Ons verlangen is dat dit rapport mag bijdragen aan een kerkverband dat lokale leidinggevers bijstaat in het samen met de gemeente op koers blijven naar de levensboom van de toekomst ...

8. Bijlagen

8.1. Bijlage 1. Interviewschema en topiclist

Deelvraag	Spontane reactie: die zinnen die respondenten spontaan noemen op je vraag (primair)	Geholpen reactie: de antwoorden die respondenten. geven op jouw aankeilers -/ doorvragen o.b.v. aspecten uit theologische vakken (secundair)	Theologische reflecties: Reflecties op antwoorden vanuit theologische vakken bij de analyse en interpretatie van de gegevens
Start	Informeel over doel interview (CSF en jouw rol: onderwijsdoel-onderzoek), Aanpak: drie vragen met doorvragen. Tijd: 1,5 uur (check bezwaar uitloop?) en procedure: verslag, instemming verwerking tot rapport aan CSF: wij halen op maar besluiten niets.		
Deelvraag 1: Welke visie heeft de kerkenraad op (lokaal) gemeente-zijn in haar plaats en context?	• Check website van de kerk vóór interview! Noteer reacties respondenten en bereflecteer deze later vanuit eigen websiteteksten – confronteren hoeft niet. • Stel de vraag zoals geformuleerd in deelvraag 1. • Maak aantekeningen tijdens het interview. Je hebt ze nodig in de overgang van vraag 2 naar vraag 3 om een samenvatting te geven.	1. OT/NT (KdG): Het NT spreekt over <i>kerk</i> en <i>gemeente</i>: wat zeggen die woorden jullie? In het NT wordt de gemeente in beelden geschetst: met welke voelen jullie je het meest verwant? 2. ST (AdR): Kijkend van het bijbels beeld dat jullie noemen, hoe wordt dit dan zichtbaar in jullie gemeente? Als je nu eens niet vanuit een beeld uit NT denkt – wat het ideaal beeld dat jullie voor ogen hebben staan? je ideale kerk-beeld? Hoe beïnvloedt dit jullie visie op de gemeente? 3. KG (FB): ... Wat is lokaal de situatie qua kerken of gemeenten waarmee jullie ‘moeten concurreren?’ Hoe heeft lokaal de kerkgeschiedenis zich ontwikkeld en in hoeverre beïnvloedt dit jullie visie op gemeente? De regiegroep heeft een verlangen-document opgesteld op basis van interviews. Kennen jullie dit? Wat vinden jullie daarvan? 4. PT (RvO/KK): In de PT kijken we vanuit zes handelingsvelden naar een gemeente <tonen lijst> verdeel svp 30 punten over deze zes waarbij de verdeling van die 30 punten staat voor de accenten die jullie vanuit je visie wilt leggen op de gemeente: welke verdeling doet dan het meest recht aan jullie visie? Schema presenteren in twee stappen: a. eerst de zes handelingsvelden en 30 pt verdelen b. dan het belang vertalen naar de drie dimensies (waarbij wel de gelaagdheid aangebracht moet worden in termen van ++, +, +/-, - of --)	1. OT/NT: reflecties op <i>kuriakè</i>, <i>ekklesia</i>. metaforen en Bijbelse beelden. Lijst van Bijbelse beelden (zoals Hoek beschrijft) niet in interview maar in theologische reflectie naderhand. Onderwijs vanuit NT: ik stel voor om de dimensies van Hendriks te volgen die Robert en Karin gebruiken: Mystiek, Koinonia, Diaconia? 2. ST: Ecclesiologie beweegt zich tussen zichtbare en onzichtbare: verdeeldheid/eenheid, fysieke kerk/spirituele kerk. Hoe beweegt de betreffende kerk zicht daartussen? Voorts: hoe ligt de relatie tussen <i>ecclesiologie</i>, <i>christologie</i> en <i>pneumatologie</i>. De drie dimensies van Mystiek, koinonia en diaconia kunnen zowel bij PT als bij ST 3. KG: ...Jaartallen niet noemen, maar in theologische reflectie wel meenemen. Denk daarbij aan 1834 – 1892 – 1944 – 1967 – inhoudelijke leerverschillen: Zieleslaap of Open Brief; wat is je indruk over of dit betrokkenen nog iets zegt?) 4. PT: reflecties vanuit de zes handelingsvelden: per gemeente, per totaal, per NGK-kerken en GKv-kerken.

Deelvraag 2: Welke ontwikkelingen zien zij op de gemeente afkomen in die plaats en context?	• Stel de vraag zoals geformuleerd in deelvraag 2. • Als je bij KG bent aangekomen, check dan of deelnemers de ontwikkeling in ledentallen vooraf hebben ontvangen (en gezien). • Maak aantekeningen van reacties.	1. OT/NT (KdG) : welke verschuivingen in verlangens, opvattingen over Bijbelse beelden, metaforen of functies zien jullie voor je? 2. ST (AdR): Waar zien jullie de uitdagingen voor de kerk in veranderende context als zijnde deel van Gods Missie op aarde? De leer over de kerk is samengevat in de belijdenis. Hoe voelen jullie je gebonden aan belijdenissen en hoe ontwikkelt deze gebondenheid zich? Vanuit welke traditie komen jullie, waar sta je nu en wat zie je zich ontwikkelen? 3. KG (FB): ... a. Grafiek ledentalontwikkeling: 'Hoe zien jullie dit? Hoe beïnvloedt dit je denken over ontwikkelingen t.a.v. jullie gemeente? Hoe vertaal je dit in je leiding a.d gemeente? b. Van oudsher staan NGK- en GKV-kerken in een ander kerkstelsel: Congregationeel-Independentistisch en Presbyteriaal-Synodaal (noemen?) Wat zegt jullie dit? Wat voorzie je dat er gaat gebeuren als deze twee samen gaan? 4. PT (RvO/KK): welke van de zes handelingsvelden en/of dimensies van de gemeente gaan veranderen gezien deze (↑) ontwikkelingen? Wat is die verandering dan: belangrijker of minder belangrijk?	1. OT/NT (KdG) : welke verschuivingen in wensen/opvattingen over Bijbelse beelden, metaforen of functies zien jullie voor je? 2. ST (AdR): idem t.a.v. belijdenissen (?) 3. KG (FB): ... Dekker, G.? Doorgaande Revolutie (2013) en Zie hoe alles hier verandert (2016), Modderman (2008)? Landelijke CPB-CBS trends, cijfers et cetera (?) 4. PT (RvO/KK): Analyse resultaten per gemeente, per kerken/kerkverband en over het totaal
Deelvraag 3: Welke ondersteuning van landelijk hebben ze nodig om lokaal leiding te blijven geven aan de gemeente in die ontwikkelingen?	• Geef eerst een samenvatting van de antwoorden op vraag 1 en op 2: 'Ik hoor jullie over je visie op gemeente-zijn zeggen Jullie zien deze ontwikkelingen op je gemeente afkomen, Klopt? • Stel daarna de vraag zoals geformuleerd in deelvraag 3 • Als je 'Overzicht CSF' opvoert: check op ontvangen en gelezen.	• Vanuit NT zijn er aanknopingspunten voor <i>kerkverband</i>: wat concluderen jullie daaruit? • Als je nu kijkt naar het overzicht van handelingsvelden en dimensies, welke ondersteuning vind je dan wenselijk van uitlandelijk? • Als jullie nu kijken naar het 'Informatief Overzicht' (CSF), ○ wat vinden jullie dan belangrijk en wil je houden? ○ wat vinden jullie belangrijk maar kan ook zonder? ○ wat vinden jullie onbelangrijk en kan weg?	• Reflectie op resultaten vanuit (NT/ST) theologische visie op kerkverband in eindrapport. • Reflectie op resultaten binnen handelingsvelden en dimensies per gemeenten, per NGK- en GKV kerken en theologisch reflectie. • (Theologische) Reflectie: verkregen antwoorden vergelijken met het 'Informatief overzicht' zoals verstrekt door CSF en overzicht handelingsvelden en/of dimensies
Afronding	• Bedank deelnemers. • Benoem opstellen verslag. • Vraag naar behoefte inzage en maak hierover afspraken		

8.2. Bijlage 2: Handelingsvelden gemeenten

Stap 1: Handelingsvelden en het belang daarvan vanuit jullie visie

In de Praktische Theologie beschrijft Jan Hendriks in zijn boek 'Verlangen en vertrouwen' (Hendriks, 2008) zes handelingsvelden van een kerkelijke gemeente. Iets hertaald zijn hieronder zes velden benoemd:

Handelingsvelden gemeenten	punten
Liturgie (kerkdienst, muziek, overige vieringen)	
Onderwijs (volwasseneneducatie, jongeren, kinderwerk)	
Diaconaat (intern/extern, formeel/informeel, caritas en armenzorg)	
Missionaire activiteiten (zending, plaatselijke initiatieven (e.g. Athletes, E&R), Alpha)	
Pastoraat (intern/extern, formeel/informeel)	
Beheer (protocollen, financiën, inzet kerkgebouw)	

Verdeel nu 30 punten over deze zes handelingsvelden, waarbij de verdeling van die 30 punten staat voor de accenten die jullie vanuit je visie wilt leggen binnen de gemeente. Welke verdeling doet dan het meest recht aan jullie visie op de gemeente?

Stap 2: Handelingsvelden en het belang daarvan vanuit jullie visie

Hendriks onderscheidt ook drie dimensies van kerk-zijn. In de kerk gaat het om bezinning (Mystiek), gemeenschapszin (Koinonia) en dienst aan de ander (Diaconia). Deze indeling wordt ook wel vertaald naar: Boven – Binnen – Buiten, voor Hendriks is het wel wat spiritueler dan deze drie B's. Wil je hieronder per handelingsveld aangeven hoe het accent ligt op deze drie dimensies met ++, +, +/-, - of --?

	Dimensies→	Mystiek	Koinonia	Diaconia
<i>Handelingsvelden:</i>				
Liturgie (kerkdienst, muziek, overige vieringen)				
Onderwijs (volwasseneneducatie, jongeren, kinderwerk)				
Diaconaat (intern/extern, formeel/informeel, caritas en armenzorg)				
Missionaire activiteiten (zending, plaatselijke initiatieven (e.g. Athletes, E&R), Alpha)				
Pastoraat (intern/extern, formeel/informeel)				
Beheer (protocollen, financiën, inzet kerkgebouw)				

8.3. Bijlage 3: Informatief overzicht beschikbare ondersteuning

INFORMATIEF OVERZICHT

Uitsluitend bedoeld voor het CSF onderzoek mei/juni 2020

Wat gebeurt er op landelijk niveau door GKv en NGK namens en ten behoeve van de plaatselijke gemeenten?

Achter elk onderdeel staan drie cijfers:

- Begrote lasten voor de kerken in € van dat onderdeel in 2020
- Vertaald naar bedrag in € per lid van het betreffende kerkverband
- Als % van de totale begrotingsomvang 2020 van het betreffende kerkverband (het totaal is exclusief premies voor pensioen/arbeidsongeschiktheid, Stichting Kerkenwerk, en regionale zending)

Theologische Universiteit Kampen (GKV)

GKV (TU) 1.8 miljoen – 16,47 – 58,6%

NGK (NGP) – 296K – 8,98 – 42,2%

Naast de opleiding tot predikant en kerkelijk werker (vooral voor GKv en NGK) vindt hier theologisch wetenschappelijk onderzoek plaats.

Nederlands Gereformeerde instelling Toerusting (NGT) (NGK)

192K – 5,83 – 27,4%

Sinds 2016 is er binnen de NGK één instelling voor de toerusting van alle werkers in de kerk. De toerusting omvat: diaconaal steunpunt, jeugdwerk steunpunt, kerkenraden steunpunt en missionair steunpunt (zie apart hieronder).

Missionaire projecten (NGK)

70,4K – 2,13 – 10%

Vanuit de NGT worden de missionaire activiteiten gefinancierd (toerusting en diverse activiteiten en projecten).

Arbeidszaken (NGK)

231K – 7,00 – n/a (telt niet mee in totaal)

Hier wordt in overleg met Stichting Kerkenwerk gekeken naar arbeidsvoorwaarden predikanten, en worden de premies betaald voor arbeidsongeschiktheid en taakverlichting oudere predikanten.

NGK-commissies uit onderstaande tabel

113K – 3,34 – 16,2%

Landelijk archief 26K – 0,78 – 3,7%	Archief functie kerkverband
Examens 3,3K – 0,10 – 0,5%	Kerkelijke examens: preekbevoegdheid, beroepbaarstelling
Comm Buitenland	Contacten buitenlandse kerken

2,7 K – 0,08 – 0,4%	
Contacten overheid 5,3K – 0,16 – 0,8%	Gebeurt samen met een groot aantal andere kerkgenootschappen; vooral gericht op de centrale overheid. Gaat om regelgeving waar kerken mee te maken hebben, zoals AVG, coronamaatregelen, etc.
Oecumene 4,8K – 0,14 – 0,7%	Contacten met kerken in binnen- en buitenland. Onder andere met GKv en CGK.
Regiegroep hereniging 6,2K – 0,19 – 0,9%	Is een tijdelijke commissie die regie voert over het herenigingsproces van GKv en NGK
Kerkrecht 0,7K – 0,02 – 0,1%	Behandelt kerkrechtelijke kwesties; zaken betreffende het akkoord van kerkelijk samenleven
Financiële steun 8,3K – 0,25 – 1,2%	Steunbehoevende kerken
VAC-advies 2,5K – 0,08 – 0,4%	Vertrouwens- en adviescommissie: problemen tussen predikant en gemeente
Financiën LV 21,2K – 0,64 – 3,0%	Verantwoordelijk voor de financiën van de landelijke activiteiten, waaronder de Landelijke Vergadering. Begroting van (landelijke) inkomsten en uitgaven. Bijdragen komen van de plaatselijke kerken.
Meldpunt seksueel misbruik 5,5K – 0,17 – 0,8%	Spreekt voor zich.
Dovenpastoraat 21,5K – 0,65 – 3,1%	Bekostiging dovenpredikant (samen met GKv)
Ander categoriaal pastoraat 1,3K – 0,04 – 0,2%	
Commissie financiën 2,8K – 0,09 – 0,4%	
Stichting kerklied 1,1 K – 0,03 – 0,1%	

Praktijkcentrum GKv (PC)

300K – 2,68 – 9,5%

Het Praktijkcentrum verzorgt de toerusting van plaatselijke kerken en werkers in de kerk op tal van gebieden:

- Leiderschap
- Hoopvol jeugdwerk
- Geloofsgroei
- Uitreikende gemeente (missionair)

Steunpunt liturgie (GKv)

30K – 0,27 – 1%

Plaatselijke kerken kunnen hier terecht voor allerlei vragen over (ontwikkelingen in) de liturgie. Ook zaken als bijbelvertaling, te zingen liederen, etc. komen hier aan bod.

Diaconaal steunpunt (GKv en NGK)

NGK 29,4K – 0,89 – 4,2%

GKV 104K – 0,92 – 3,3%

Dit steunpunt richt zich op ondersteuning van de kerken bij alle mogelijke diaconale en missionaire taken van de plaatselijke kerken.

Recent hebben Nederlands Gereformeerde instelling Toerusting, het Praktijkcentrum en het Diaconaal Steunpunt een intentieverklaring getekend met als doel in de komende jaren de krachten te bundelen in één nieuwe organisatie.

Archief- en documentatiecentrum (GKv)

136K – 1,21 – 4,3%

Gericht op archivering van het landelijk kerkverband. Plaatselijke kerken kunnen hier hun archieffunctie onderbrengen.

Deputaatschappen GKv uit onderstaande tabel

735K – 6,56 – 23,3%

De deputaatschappen binnen de GKv hebben een vergelijkbare functie als de commissies binnen de NGK.

Predikantszaken 3K – 0,02 – 0,1%	Allerlei aangelegenheden betreffende het functioneren van predikanten
Relatie kerk en overheid 12,8K – 0,11 – 0,4%	Gebeurt samen met een groot aantal andere kerkgenootschappen; vooral gericht op de centrale overheid. Gaat om regelgeving waar kerken mee te maken hebben, zoals AVG, coronamaatregelen, etc.
Kerkelijke eenheid 10K – 0,09 – 0,3%	Relatie met kerken in Nederland, in het bijzonder met NGK en CGK
Buitenlandse kerken 92K – 0,82 – 2,9%	Relatie met gereformeerde (zuster)kerken in het buitenland
Regiegroep 45K – 0,04 – 1,4%	Is een tijdelijke commissie die regie voert over het herenigingsproces van GKv en NGK
Advies en bijstand 2K – 0,02 – 0,1%	Adviseert bij conflicten tussen predikant – kerkenraad - gemeenteleden
Kerkorde 4,5K – 0,04 – 0,1%	Onderhoud kerkorde; actualisering
Hoger Beroep 4K – 0,04 – 0,1%	Beroepszaken kerkelijke conflicten gemeentelid – kerkenraad/classis
Ondersteuning kerken 21,4K – 0,19 – 0,7%	Ondersteuning vooral van lokale/regionale missionaire projecten
Financiën en beheer 29,6K – 0,26 – 0,9%	Alle financiële zaken van de landelijke instellingen en deputaatschappen
Meldpunt Seksueel Misbruik 16,7K – 0,15 – 0,5%	Spreekt voor zich
Seks. misbruik kerk. relaties 5,2K – 0,05 – 0,2%	Spreekt voor zich
Pastoraat doven en slechthorenden 85K – 0,76 – 2,7%	Ondersteuning dovenpredikant
Geestelijke verzorging militairen 3K – 0,03 – 0,1%	Ondersteuning legerpredikant
Evangelie en moslims 46K – 0,41 – 1,5%	Deelname in de betreffende Stichting
Administratieve ondersteuning 131K – 1,17 – 4,2%	Organisatie kerkverband, waaronder de generale synode

Vrouw en ambt 6,8K – 0,06 – 0,2%	Tijdelijk deputaatschap ivm besluitvorming vrouwelijke ambtsdragers
Homoseksualiteit in de kerk 4K – 0,04 – 0,1%	Tijdelijk studiedeputaatschap
Deputaten Ondersteuning 213K – 1,90 – 6,8%	Ondersteuning kerken/missionaire projecten

Een aantal deputaatschappen van de GKv werkt al nauw samen met commissies van de NGK. Beide landelijke verbanden zijn op dezelfde terreinen actief.

Wie betaalt al deze activiteiten?

De inkomsten voor de TU Kampen komen deels van de Rijksoverheid en deels van de kerken (GKv en NGK).

Het Praktijkcentrum (GKv) vraagt een (niet kostendekkende) bijdrage van de kerk aan welke ondersteuning wordt verleend. De rest van de middelen komt van de kerken.

Voor het overige worden de benodigde inkomsten opgebracht door de plaatselijke kerken middels een jaarlijks vast te stellen afdracht per gemeentelid.

Dit wordt het quotum genoemd. Besluiten hierover worden genomen door de Generale Synode (GKv) respectievelijk de Landelijke Vergadering (NGK).

De GKv-kerken brengen voor al deze activiteiten jaarlijks zo'n € 3 miljoen op, de NGK-kerken jaarlijks ongeveer € 700.000.

OVERIG

De NGK, CGK en GKv onderhouden gezamenlijk het **Steunpunt Kerkenwerk**, dat de kerken ondersteunt bij allerlei zakelijke aspecten (arbeidsvoorwaardelijke zaken kosters, medewerkers, beheerzaken, etc.).

Verder is er de **Stichting Verre Naasten** (genoegzaam bekend). De kerken van de GKv betalen hiervoor een jaarlijkse bijdrage per lid.

De kosten voor de emeritaatsuitkeringen hebben de NGK-kerken ondergebracht bij het pensioenfonds zorg en welzijn. De gemeente die een predikant heeft, betaalt de verschuldigde premie.

De GKv-kerken hebben gezamenlijk een fonds oudedagvoorziening, beheerd door de **VSE Vereniging voor Emeritaatsvoorziening**. Alle GKv-kerken betalen jaarlijks een bijdrage per lid.

Commissie Strategie en Financiën

23 mei 2020

(wijzigingen voorbehouden)